

TIDSSKRIFT FOR kjønns FORSKNING

TEMA: VITENSKAPSHISTORIE

Kjønn og dannelse
Rettsvitenskapen før og nå
Kristine Bonnevie
Kvinner i akademia
Vitenskap for Mummitroll

2012

Nr. 2

Tidsskrift for kjønnsforskning eies av
KILDEN og utgis i samarbeid med Universitetsforlaget

Pris: 130,-
Returuke: 44

INTERPSS NORGE

UNIVERSITETSFORLAGET

TIDSSKRIFT FOR KJØNNSFORSKNING

ÅRGANG 36, NR. 2 – 2012

ISSN 0809-6341 (PRINT) / 1891-1781 (ONLINE)

ANSVARLIG REDAKTØR   REDAKTØR
Hilde Danielsen   Kari Jegerstedt

REDAKSJONSSEKRETÆR
Toril Enger

REDAKSJONENS ADRESSE
KILDEN, Stensberggata 25, NO-0170 Oslo
tidsskrift@kilden.forskningsradet.no
Tlf.: (+47) 22 03 80 80

REDAKSJONSRAÐ		
Malin Ah-King	Mathias Danbolt	Don Kulick
Jørgen Lorentzen	Toril Moi	Cecilie Basberg Neumann
Bente Rosenbeck	Hege Skjeie	Stine Helena Bang Svendsen
Mari Teigen	Helene Aarseth	

EIER
KILDEN informasjonssenter for kjønnsforskning, Stensberggata 25, NO-0170 Oslo

UTGIVER
© Universitetsforlaget AS, Postboks 508 Sentrum, NO-0105 Oslo.
Administrasjon av rettigheter og salg av enkeltartikler ivaretas av forlaget på vegne av KILDEN.

ABONNEMENT	RETTIGHETER
<i>Tidsskrift for kjønnsforskning</i> kommer fire ganger i året. Abonnementspriser (NOK): INSTITUSJON 650,- PRIVAT 450,- STUDENT 300,- E-ABONNEMENT 650,- Les mer om e-abonnement og bestilling av nyhetsvarsling på www.idunn.no . Abonnement kan bestilles fra Universitetsforlaget AS Kundeservice, Pb. 508 Sentrum, NO-0105 Oslo, (+47) 24 14 75 00 eller abonnement@universitetsforlaget.no .	Artikler gjengitt i tidsskriftet reguleres av bestemmelser gjengitt i <i>avtale om normalkontrakt for utgivelse av litterære verk i tidsskrift</i> av 10. november 2010 mellom Den norske Forleggerforening og Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening. Avtalen kan leses i sin helhet på: http://www.nffo.no . Artikler gjengitt i tidsskriftet vil bli lagret i forlagets database og gjort tilgjengelig på Universitetsforlagets bestillingssystem for elektronisk distribusjon av tidsskrifter (www.idunn.no).

MANUS
Retningslinjer for levering av manus står beskrevet på siste side.

DESIGN
Terese Moe Leiner

SATS   TRYKK OG INNBINDING
Brødr. Fossum AS   AIT Otta AS

Medlem av Norsk Tidsskriftforening: www.tidsskriftforeningen.no
Tidsskrift for kjønnsforskning utgis med støtte fra Norges forskningsråd.

OMSLAGSILLUSTRASJON: (Foto: © Knut Fjeldstad / NTB Scanpix)

Innhold

- 93 Tone Brekke og Hilde Bondevik ★ Historier om kjønn og universitet 1811–2011.
Innledning

ARTIKLER

- 99 Tone Brekke ★ «(S)aa meget bedre skikkede til ... de mindste ting»:
Niels Treschow om dannelse og kjønn
- 121 Hilde Sandvik ★ Rettsvitenskapen former kjønnskontrakten: 1811–1870
- 131 Anne Hellum ★ Kvinnerettslige utviklingslinjer:
Forståelser av kvinner, kjønn og rett – nedenfra og ovenfra

ESSAYER

- 149 Inger Nordal og Dag O. Hessen ★ Kristine Bonnevie
– Norges første kvinnelige professor
- 159 Elisabeth L'orange Fürst ★ «Kvinner i Akademia» (1988)
– tilbakeblikk og refleksjoner
- 167 Alma Oftedal ★ Vitenskap for mummitroll

BOKANMELDELSER

- 177 Anka Ryall: *Virginia Woolf: Litterære grenseoverganger* ★
Omtale ved Thorunn Gullaksen Endreson

- 181 **NYTT FRA FOKK**

Kjære leser!

I år er det hundre år siden Norge fikk sin første kvinnelige professor, Kristine Bonnevie (1912). Da hadde allerede spørsmålet om kvinners rett til utdanning stått på dagsordenen i godt over hundre år. I dag utgjør kvinner over halvparten av studentene på de største norske lærestedene; likevel er andelen kvinnelige professorer fremdeles relativt lav, og likestillingskampen innenfor academia er fremdeles aktuell. Men forholdet mellom kjønn og vitenskap angår ikke bare antallet kvinner i forsknings- og utdanningsinstitusjonene. Som flere av bidragene i dette nummeret viser, er kjønn en konstituerende kategori i danningen og utviklingen av ulike fagfelt. Når kjønn synliggjøres og problematiseres i vitenskapen, undermineres også det antatt «universelle» vitenssubjektet, et subjekt som har vist seg å være maskulint, vestlig, hvitt og klassebestemt. Slik åpner spørsmålet om kjønn for en mer grunnleggende utspørring om hvordan kunnskap dannes, hva kunnskap er og hvordan den sirkuleres. Spørsmålet om kjønn er slik vitenskapshistorisk relevant på flere måter. Samtidig er koblingen mellom kjønn og vitenskapshistorie egnet til å ta opp forholdet mellom vitenskap og samfunn.

Da Universitetet i Oslo feiret sitt tohundreårsjubileum i fjor, tok Senter for tverrfaglig kjønnsforskning (STK) betimelig nok initiativ til en tverrfaglig seminarrekke kalt *Historier om kjønn og universitet 1811–2011*. STK bidro slik til å sette kjønn i sentrum for en gjennom-

gang av universitetets vitenskapshistorie. Dette temanummeret av *Tidsskrift for kjønnsforskning* trykker artikler og essays som ble til med utgangspunkt i denne seminarrekken. Postdoktor Tone Brekke ved STK har jobbet tett sammen med redaksjonen for å gjøre noen av bidragene tilgjengelige for våre lesere. I tillegg har hun, sammen med førsteamanuensis ved avdeling for helsefag, Hilde Bondevik (også UiO), skrevet en innledning der de redigerer for tenkningen bak seminarrekken og gir et kort riss av utviklingen av kjønnsproblematikken i UiOs historie.

Tone Brekke står også ansvarlig for dette temanummerets første artikkel, som omhandler det synet Norges første professor i filosofi, Niels Treschow, hadde på danning og kjønn. Treschow argumenterte mot at kvinner skulle gis adgang til universitetene; likevel er han interessant fordi hans tekster problematiserer dannelsesstenkningens ideologi om kjønn. Brekke viser at bak Treschows konklusjon – at kvinner skal utelukkes fra universitetene – skjuler det seg en annen forståelse av danning, der det feminine, og sosiabiliteten, fungerer som motvekt mot utdanningsinstitusjonenes androsentrisme. Dette gjør hun ved å etterspore Treschows kjønnsstenkning slik den spilles ut i et motsetningsfylt spenningsforhold mellom, på den ene siden, en kontinental komplementaritetsmodell som ekskluderer kvinner fra de høyere vitenskaper, og, på den andre, en britisk sosialitetstradisjon som inne-

bærer en mer likestilt forståelse av kjønnets plass i kunnskapsdannelsen. I dette motsetningsforholdet åpnes det for en dannelses-tenkning som ikke bare har rom for kjønnsforskjeller, men der det feminine blir en positiv kategori.

Førsteamanuensis i historie Hilde Sandvik ved Universitetet i Oslo har skrevet artikkelen «Rettsvitenskapen formet kjønnskontrakten 1811–1870». Sandvik gir oss innblikk i de faglige motsetningene som oppstod da nasjonen Norge etter 1814 ønsket å danne sine egne lover om ekteskap og arv. Juristenes tolkninger av eksisterende lov og deres ekspertråd da nye lover skulle utformes, fikk stor betydning for hvordan forholdet mellom kjønnene ble regulert. Hilde Sandvik tar opp hvilke forestillinger om kjønn som ble formidlet av rettsvitenskapen, det vil si jussen, ved Universitetet i Christiania i årene fra opprettelsen i 1811 og fram til 1870. Samtidig som hun viser hvilke ulike oppfatninger som hersket om hvordan retten var og burde være med hensyn til kvinners rettslige stilling, peker hun på hvorfor noen av disse ble autoritative innen jussen. Inspirert av statsviteren Carole Patemans kritikk av manglende kjønnsperspektiv i politisk teori tolker Sandvik rettsvitenskapens historie i et kjønnsperspektiv. Pateman mente å finne en underliggende kjønnskontrakt som de ulike tenkernes samfunnskontrakter hvilte på, og hennes kritikk gjaldt det faktum at denne kjønnskontrakten ikke var tematisert verken i teorier eller fag. Sandviks bidrag antyder at den manglende gjennomføringen av den planlagte nye sivillovgevingen i Norge på 1800-tallet skyldes at rettsområder som ekteskap og arv rørte ved grunnvollen i det borgerlige samfunnet. Denne grunnvollen, som inkluderte en uskrevet kjønnskontrakt, ville ikke de ledende juristene i Norge røre ved.

Professor i kvinneverett Anne Hellum ved Universitetet i Oslo bidrar med artikkelen

«Kvinneverettslige utviklingslinjer», som omhandler den faghistoriske utviklingen av faget kvinneverett fra den student- og kvinneaktivistdrevne opprettelsen av faget på 1970-tallet og til i dag. Hun skildrer hvordan utviklingslinjene i dette faget har dannet seg gjennom en kombinasjon av et empirisk og kvinnefokusert perspektiv nedenfra og et normativt perspektiv ovenfra. Faget har forholdt seg tett til FNs kvinnekonvensjon og har utvidet sitt perspektiv fra det norske og nordiske til et internasjonalt perspektiv med spesiell vekt på rettsutviklingen i afrikanske land. Det hevdes ofte at senere års fokusering på pluralisme, mangfold og forskjeller har ført til en overgang fra kvinneforskning med vekt på kvinnediskriminering til kjønnsforskning med vekt på kjønnsdiskriminering. Hellum argumenterer for at det i manges øyne utdaterte kvinneperspektivet også i dag utgjør en åpen og dynamisk tilnærming til sosiale, teoretiske, politiske og rettslige endringer, slik hun mener det blir praktisert innen kvinneveretten. Snarere enn en lineær evolusjon innen faget har det funnet sted en utvikling hvor ulike forståelser av kvinner, kjønn og rett inngår i et kontinuerlig samspill.

I tillegg til disse tre artiklene bringer vi også tre essays som hver på sin måte tar opp viktige aspekter ved temaet kjønn og vitenskap. Biologiprofessorene Inger Nordal og Dag O. Hessen ved Universitetet i Oslo forteller historien om Norges første professor, Kristine Bonnevie. Slik får vi også en smakebit på biografien hennes som Nordal og Hessen gir ut sammen med Thore Lie i år, i anledning hundreårsjubileet for Bonnevis ansettelse. I det andre essayet forteller professor ved Sosialantropologisk institutt, Universitetet i Oslo, Elisabeth L'orange Fürst, om sin egen studie «Kvinner i Akademia» fra 1988, der hun, basert på nærlesninger av en rekke innstillingsdokumenter, fant et mønster som tydet på

at kvinner ble utsatt for forskjellsbehandling ved ansettelser til akademiske stillinger. Studien var i sin tid kontroversiell, og Fürst reflekterer her over mottagelsen den fikk, og virkningene den hadde i ettertid. I det siste essayet skriver sivilarkitekt Alma Oftedal, tilknyttet studiesirkelen «Feministisk teori om estetikk» ved Universitetet i Stavanger, om de siste tiårenes feministiske vitenskapskritikk. Hun spør om det virkelig stemmer at feminismen har utviklet mer inkluderende former for kunnskapsdannelse. Til å hjelpe seg å finne svar har Oftedal invitert med seg Mummifamilien, som på overraskende vis aktualiserer ulike feministiske poeng.

Tidsskriftet vil også i fortsettelsen veksle mellom temanummer og åpne nummer. Våre temaer i 2013 blir om kjønn og migrasjon, dessuten vil vi ta opp forskning om likestilling i anledning hundreårsjubileet for den allmenne stemmeretten. Invitasjoner til å skrive finnes på vår hjemmeside. Fra neste nummer starter vi opp en ny fast spalte der vi ber forskere om å reflektere over aktuelle begreper som har innflytelse på kjønnsforskningen. Vi starter med begrepet affekt og følger deretter

opp med begrepet likestilling. Tanken er at hvert begrep skal bli presentert av ulike forskere med ulik tilnærming. Vi tar gjerne imot innspill til hvilke begreper vi bør ta opp.

Det siste ordet i dette nummeret gis til Virginia Woolf, i alle fall implisitt; Thorunn Gullaksen Endreson har anmeldt Anka Ryalls bok *Virginia Woolf: Litterære grenseoverganger* (Pax, 2011). Det føles særdeles passende: Da Virginia Woolf skrev sine berømte betraktninger om kvinners adgang til universitetene i *A Room of One's Own* (1929), mente hun kvinnelige collegestudenter til ikke å vike tilbake for å undersøke alle aspekter ved vårt forhold til virkeligheten «og til himmelen også». Med hennes ønske om å bringe inn i verden et annet og rikere, mer sammensatt liv forutså hun flere av de grunnleggende spørsmålene og forandringene som måtte komme når universitetene åpnet sine dører for flere.

God lesning!

Hilde Danielsen og
Kari Jegerstedt

Historier om kjønn og universitet 1811–2011

**INNLEDNING VED TONE BREKKE OG
HILDE BONDEVIK**

Som bidrag til feiringen av Universitetet i Oslos (UiO) 200 års jubileum ble det i regi av Senter for tverrfaglig kjønnsforskning arrangert en tverrfaglig seminarrekke, *Historier om kjønn og universitet 1811–2011*. Gjennom fire seminarer satt innledere fra forskjellige fag søkelys på hvordan ulike forestillinger om kjønn og intellektuelt arbeid har preget historien til Universitetet i Oslo.

Et tverrfaglig blikk på kjønn og kunnskap

Tanken bak seminarene var ikke å lage en smal universitetshistorie som begrenser seg til pionerer og enkeltbegivenheter. I stedet anla seminarrekken et bredere søkelys på institusjonen UiOs rolle i å koble kjønn og kunnskap. Et viktig perspektiv har vært å sette UiO inn i en videre kontekst: som kunnskapsinstitusjon reflekterer universitetets håndtering av spørsmålet om kvinners adgang og de ulike fags syn på kjønn sin tids oppfatninger og praksiser. Samtidig har det vært viktig å se på hvordan universitetet har vært med på å prege og forandre samfunnets forståelser av kjønn, også

utenfor dets institusjonelle rammer. Innleggene viste blant annet at UiO i sin 200-årige eksistens har hatt en både konserverende og pådrivende rolle.

Mer enn milepæler og statistikk

Universitetet i Oslo rommer mange milepæler i norsk likestillings- og kvinnehistorie: Som første kvinne avla Cecilie Thoresen i 1882 eksamen artium etter vedtak i Stortinget om kvinners adgang til eksamen og universitetet. Fra 1884 fikk kvinner anledning til å avlegge embetseksamen. I 1902 disputerte språkhistoriker Clara Holst som første kvinne.

Norges første kvinnelige professor og en av UiOs fremste foregangskvinner, biologen Kristine Bonnevie, pekte tidlig på viktigheten av å gå bak tallene og milepælene. I artikkelen «Kvinderne ved universitetet» (Bonnevie 1914) diskuterer hun utviklingen de siste 30 årene siden kvinnene fikk adgang i 1884, og konkluderer med et «nedslaaende billede av kvindernes virksomhet ved universitetet».

Rundt 1900 utgjorde kvinner mellom 10 og 15 prosent av artianerne, og en forholdsvis

stor andel av disse lot seg immatrikulere. Selv om de immatrikulerte kvinnelige studentene det siste tiåret har utgjort en fjerdedel av «det samlede studenterantal», er det for få som fullfører, påpeker Bonnevie. Etter en gjennomgang av datidens gjennomstrømningsstatistikk viser Bonnevie til at «blant de kandidater, som i det sidste 10-aar har fuldført sin embeds-eksamen, utgjorde kvinderne kun 2,8 pct av det samlede antal». Bonnevie forstetter sin analyse med å peke på et likestillingsparadoks som fortsatt preger norske universiteter:

Ved bedømmelsen av disse resultater maa det imidlertid tas i betragtning, at selv om likhetsprincippet ved universitet er fuldstændig gennemført, saa arbeider den store masse av kvindelige studenter dog under forhold, som paa væsentlige punkter er forskjellige fra mændenes indenfor de samme samfundslag. (Bonnevie 1914:135)

Pioneren Bonnevis oppfordring om å gå inn i disse bakenforliggende, sammensatte «forhold» som eksisterer parallelt med universitetets offisielle «likhetsprincipp (...)» er en av flere utfordringer som seminarrekken *Historier om kjønn og universitet 1811–2011* har søkt å belyse. For på mange måter er Bonnevis oppfordring like aktuell i dag: av UiOs rundt 28 000 studenter er omtrent 60 prosent kvinner, mens kvinner kun innehar rundt 25 prosent av UiOs professorater.

Fire seminarer – fire nedslagsfelt

Under den felles tittelen «Historier om kjønn» har hvert enkelt av de fire seminarene tatt for seg sammenhenger mellom kjønn, kunnskapsproduksjon og samfunn innenfor en femtiårs periode.

«Vitenskap, dannelselse og samfunnsbygging 1811–1870» (4. februar 2011)

Dette første seminaret belyste forhold mellom institusjonen, disiplinene, forskningen og formidlingen i perioden 1811–1870. Synet på kjønn i de ulike disiplinene i universitetets første fase ble diskutert. Sentralt var spørsmål om hvilken betydning periodens ulike kjønne dannelses- og kunnskapsidealer fikk for det nyopprettede universitet.

«Kjønn i kunnskap og kunnskapens kjønn: 1870–1920» (8. april 2011)

Perioden 1870 til 1920 var rammen rundt det andre seminaret i rekken. Innleggene belyste ulike forståelser av kjønn i sentrale fagfelt ved UiO i perioden, herunder teologi, juss, medisin, biologi og litteraturvitenskap. Noen av de viktigste milepælene når det gjelder kjønn i akademien, som kvinners adgang til akademiske studier og de første kvinnelige pionerene ved UiO, sto også sentralt.

«Døråpnere i mannsbastionen, modernisering, likestilling og fagutvikling 1920–1970» (23. september 2011)

Den moderne likestillings tidlige periode (1920–1970) var et viktig bakteppe for det tredje seminaret i rekken. Betydningen av likestillingsdiskursene fra denne perioden for fagutvikling på universitetet og for akademisk utvikling mer generelt ble belyst. Viktige temaer var kvinner i mannsmiljø, overgangen fra husstillekspertise til ernæringsfag, den tidlige kjønnsrolleforskningen samt studentopprøret på universitetet.

«Fra periferi til senter? Kvinne- og kjønnsforskning 1970–2011» (4. november 2011)

Det siste seminaret i rekken stilte spørsmålet: Hvilke kjønnsforståelser har preget universitet og samfunn i perioden 1970–2011? Transfor-

masjoner i betydningen av kjønn og hvilken status kjønn har i fag og offentlighet sto i fokus. Sammenhengen mellom endringer i samfunnsmessige forståelser av kjønn og kjønnsforståelsen i noen fag ble belyst gjennom historier om banebrytende arbeider og refleksjoner fra «de første» kvinner og menn på utvalgte felt.

Formålet med periodiseringen og årstallene har ikke først og fremst vært å dekke en periode, derimot har ideen vært å gi plass for ulike historiske nedslagsfelt som bidrar til å belyse forholdet mellom kjønn og kunnskapsproduksjon på tvers av de forskjellige fagdisipliners egne historier. Seminarrekken ønsket med andre ord å åpne for et mer nyansert blikk på UiOs tilnærming til kjønn, hvor kontinuiteter og diskontinuiteter mellom de ulike fagtradisjonenes forståelser av kjønn belyses. Gjennom dette tverrfaglige blikket på UiO var ambisjonen også å bidra med perspektiver på betydningen av kjønn i norsk vitenskapshistorie og i samfunnslivet og kulturen for øvrig.

Fokusering på institusjonens randsoner

Seminarrekken ønsket også å løfte fram UiOs samfunnsmessige rolle og internasjonale bidrag. Mens noen årstall og hendelser har vært viktige milepæler for institusjonen, griper andre inn i en videre debatt om kjønn, likestilling og kunnskap. Eksempelvis bidro lovfor-slag i Stortinget fra 1881 om å tillate kvinner adgang til medisinstudiet til heftige debatter i norsk offentlighet og i den nylig stiftede Norsk Kvindesagsforening, så vel som i studenter-samfunnet og på det medisinske fakultetet. Fakultetet ble bedt om å uttale seg og kom med en innstilling hvor det ble konkludert med at man ikke kunne tilrå at kvinner fikk mulighet til å studere medisin. Deres svakelige natur og

begrensede hjernekapasitet gjorde dem lite egnet for studiet. I dag er det som kjent langt flere kvinner enn menn som tas opp nettopp på medisinstudiet, og det har vært reist forslag om at gutter skal få kjønns-poeng for å hevde seg i konkurransen med kvinnene. Et annet eksempel på hvordan en slik milepæl inngår i en bredere teoretisering om kjønn og rettighetskamp er den internasjonale og samtidige resepsjonen av Cecilie Thoresens immatrikulering. Lovendringen i 1882 som ga kvinner adgang til universitetet, vakte interesse også utenfor Norges grenser. I *History of Women Suffrage 1876–1885* gis en detaljert beskrivelse av den politiske prosessen som lå til grunn for vedtaket, samtidig som det refereres til korrespondanse med sentrale aktører som Camilla Collett, stortingsrepresentant og en av initiativtakerne til Norsk Kvindesagsforening, H.E. Berner, og ikke minst, «Miss Cecilie Thoresen, the first female student to matriculate at Christiania University» (1886:913). I *History of Women Suffrage* framstilles åpningen av universitetet i Christiania for kvinner som del av en global og historisk-teleologisk prosess, hvor drivkraften var kvinnefrigjøring og rettighetskamp, og hvor endemålet var stemmeretten.

Det tredje seminaret «Døråpnere i mannsbastionen, modernisering, likestilling og fagutvikling 1920–1970» hadde årstallet 1920 som utgangspunkt, noe som ikke umiddelbart peker seg ut som en milepæl i UiOs historie. Men 1920 markerer året for den første store internasjonale kongressen i International Federation of University Women (IFUW). Norge hadde delegater til stede på den første kongressen i London, og sluttet seg nokså raskt til denne organisasjonen for kvinnelige akademikere (Norge ble medlem allerede i 1921). Årstallet 1920 markerer på denne måten overgangen fra pionerfasen ved UiO og de enkelte foregangskvinnene til en fase hvor

kvinnene i større grad preger institusjonen, ved at den mer organiserte kvinnebevegelsen finner veien inn i akademien. Interessant er det også at Norge veldig raskt kom til å spille en aktiv rolle i IFUW. Dets tredje konferanse, som ble avholdt i Kristiania/Oslo i 1924, blir beskrevet som den som virkelig fikk fart i organisasjonen. Norske kvinnelige akademikers rolle i IFUW illustrerer viktigheten av å også inkludere hendelser utenfor UiOs offisielle milepæler dersom man ønsker å belyse de endringene i forståelser av kjønn i akademien som kvinner ved institusjonen bidro til. Når det gjelder kvinners bidrag, blir dette videre perspektivet vesentlig, da kvinnelige akademikere og intellektuelle ofte opererte i institusjonens randsoner.

Samme år som universitetets 200-årsjubileum, har Senteret for tverrfaglig kjønnsforskning også feiret sitt 25-års jubileum. Senteret er nå en etablert enhet på UiO som nettopp har bidratt til å belyse tema som likestilling, betydninger av kjønn på ulike felter og forholdet mellom kjønn og kunnskapsproduksjon. Historier om «kjønn» har derfor også vært en markering av en milepæl i den norske kjønnsforskningens historie. Det var høsten 1986

daværende rektor Inge Lønning åpnet UiOs Senter for kvinneforskning i et lite murhus i Ullevålsveien, noen få hundre meter fra Blindern. Senteret skulle arbeide for å integrere kvinneperspektiver i fagene ved UiO, initiere forskning om kvinner, bygge nettverk nasjonalt og internasjonalt samt arrangere seminarer. Nå har som kjent senteret endret navn, og det nye navnet Senter for tverrfaglig kjønnsforskning peker mot sentrale forskningsfeltet. Ved å belyse forhold mellom kjønn og kunnskap i videre forstand reflekterer og oppsummerer seminarrekken «Historier om kjønn» også viktige trekk ved denne faglige utviklingen. Den viser at universitetet både har videreført samfunnets syn på kjønn og stilt spørsmål ved kjønnsordningen, produsert kunnskap om kjønn og utfordret kunnskap om kjønn. ★

Litteratur

- Bonnevie, Kristine 1914. «Kvinderne ved universitetet». *Norske Kvinder*.
 Stanton, Elizabeth Cady, Susan B. Anthony og Matilda Joselyn Gage 1886. *History of Women Suffrage 1876-1885*. Bd 3. New York.

UNIVERSITETSFORLAGET

Jørgen Lorentzen

Fra farsskapets historie i Norge

1850-2012

KJØP BOKEN: 299,-

📞: www.universitetsforlaget.no

@: bestilling@universitetsforlaget.no

☎: 24 14 75 00

Hva vil det si å være far?
Hvordan har norske fedre forholdt seg til sitt avkom de siste 150 år og hvordan har både fedrenes og andres holdninger til farsskap utviklet seg?

Jørgen Lorentzen har lest brev, dagbøker, bøker om oppdragelse, romaner og skuespill, rettsprotokoller og 1990- og 00-tallets "pappabøker" for å finne svar på slike spørsmål.

Boken er det første forsøket på å sirkle inn denne viktige og spennende delen av vår historie. Den gir mange og interessante perspektiver både på familiehistorie, arbeidslivshistorie, barndomshistorie, mentalitets- og medisinhistorie.

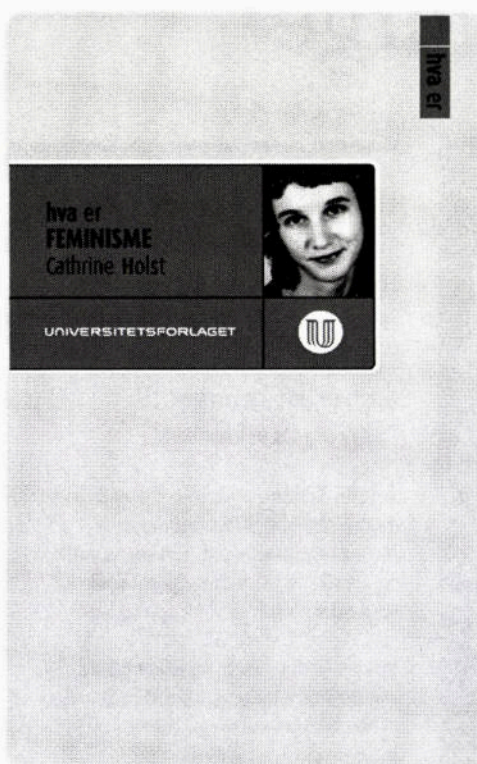
UNIVERSITETSFORLAGET.NO

UNIVERSITETSFORLAGET

Cathrine Holst

hva er FEMINISME

Feminismen har revolusjonert kvinners stilling i moderne demokratier, men mange kamper gjenstår. Hvordan skal fremtidens feminister lykkes? I *hva er FEMINISME* staker en av Norges fremste samfunnsforskere ut veien videre.

«Det er blitt ei imponerende bok der Holst med letthet og språklig klarhet trekker leseren med seg gjennom historisk tvikling, teoretiske begreper og politisk debatt.»
Torjer A. Olsen, Tidsskrift for kjønnsforskning

«Dette er moderne feministisk historiefortelling.»
Martine Aurdal, Dagbladet

«For dem som er sultne på kunnskap om hva feminisme er, er Holsts bok en praktisk og forståelig innføring. For dem som kan mer, er den en nyttig oversikt over historien og de siste årenes feministiske strømninger og viktige debatter.»
Kaia Storvik, Dagsavisen

KJØP BOKEN: 179,-

🌐: www.universitetsforlaget.no

@: bestilling@universitetsforlaget.no

☎: 24 14 75 00

UNIVERSITETSFORLAGET.NO

ARTIKLER

Av **TONE BREKKE**

«(S)aa meget bedre skikkede til ... de mindste Ting»: Niels Treschow om dannelse og kjønn

Niels Treschow, UIOs første professor i filosofi, importerte og videreførte et kontinentalt dannelsesideal som ekskluderte kvinner fra academia. Tone Brekke viser at Treschow likevel er interessant som kjønnsteoretiker, fordi han problematiserer dannelses-tenkningens ideologi om kjønn. Dannelsen må ikke innsnevres til den profesjonaliserte, homososiale akademiske sfæren. I stedet må det mannlige kunnskapsidealet balanseres mot et mer egalitært og affektivt sympatibegrep, noe Treschow mente kvinner representerte i større grad. Sosiabiliteten, eller menneskets naturlige selskapelighet, blir for Treschow en viktig motvekt mot en tenkning om kjønn som er preget av dikotomier og eksklusjon.

Innledning: Fruentimmere utelukkes fra universitetet

I den aller siste paragrafen av sitt retts- og samfunnsfilosofiske hovedverk, *Lovgivnings-Principier, eller Om Staten i Forhold til Religion, Sæder og Cultur* (1820) (heretter *Lovgivnings-Principier*) retter Norges første professor i filosofi, Niels Treschow, søkelyset mot et nytt, ennå ubehandlet spørsmål:

Da der hidindtil kun er handlet om Underviisningsanstalter i Almindelighed og det altsaa er bleven ubestemt, hvorvidt enten kun det ene eller begge Kjønn deri kunne tage Deel, saa bliver dette Spørgsmaal nu til Slutning at afgjøre. (LP § 30, 1820:462–463)

Først når Treschows nærmer seg konklusjonen på sin redegjørelse for den ideelle oppbygningen av det norske utdanningssystemet, tar han opp spørsmålet om kjønn. I dette siste avsnittet, med tittelen «Om Fruentimmer-Skoler», innrømmer Treschow at spørsmålet om hvorvidt begge kjønn bør ha adgang, har forblitt «ubestemt», og at det nå gjenstår å avklare (Treschow 1820:462). De originale forelesningsnotatene til den første forelesningsrekken Niels Treschow holdt som nyutnevnt professor i filosofi ved det Kongelige Fredriks Universitet i 1813, kalt «Videnskaben i sin Almindelighed», er ikke bevart (Winsnes 1927:158).¹ Men det omfattende verket *Lovgivnings-Principier* oppsummerer antakelig «grunnsynet» i de første forelesningene Treschow holdt ved det nyopprettede universitetet i Christiania.² I denne teksten får vi dermed tilgang til noen av de rådende kjønnsideologiene og dannelsesidealene som ble diskutert og forelest over ved universitetet. I Treschows diskusjon om undervisningssystemet og dets plass i dannelsesfilosofien drøftes motsetningsfylte modeller. I *Lovgivnings-Principier* og

i hans øvrige forfatterskap, refererer Treschow både til en kontinental komplementaritetsmodell som ekskluderer kvinner fra de høyere vitenskaper og til en britisk sosiabilitetstradisjon som innebærer en mer likestilt forståelse av kjønnes plass i kunnskapsdannelsen. Kjønnsperspektiv er ikke en nymotens akademisk affære. Det var å finne på timeplanen allerede fra begynnelsen av.

Før Niels Treschow ble utnevnt som den første professor i filosofi ved det nye universitetet i Christiania, hadde han bred erfaring som «skolemann» (Winsnes 1993:376).³ Men Treschow hadde et heller kort virke som professor – allerede i 1814 ble han statsråd.⁴ I perioden som fulgte, markerte Treschow seg som en viktig politiker i det unge selvstendige Norge, både som stortingsrepresentant og som statsråd for kirkedepartementet, hvor han blant annet hadde ansvar for utbyggingen av høyere utdanning (Winsnes 1993:377).⁵ Hans praktiske og politiske erfaring med datidens utdanningsvesen ligger kanskje også til grunn for hans tanker om kvinners plass i utdanningssystemet. For ved første øyekast var Treschows syn på kvinner ikke oppsiktsvekkende for sin tid. I § 30 av *Lovgivnings-Principier*, «Om fruentimmer-Skoler», konkluderer vår første norske fagfilosof med at kvinnene ikke bør være en del av universitetslivet.⁶ Tilstedeværelsen av de kvinnelige studentene vil blant annet kunne friste de mannlige studentene: «det vilde være vanskelig at forekomme den Forvirring, hvori en blomstrende Ungdom af begge Kjønn under fælles Bestræbelser for den høieste Dannelse let kunne geraade» (Treschow 1820:463). Treschows bekymring kan forstås som et argument for et kjønnsdelt undervisningssystem hvor grunntanken ikke nødvendigvis er misogynisk. Separate skoler for jenter og gutter ble også sett på som en måte hvor nettopp jentenes utdanning kunne sikres og beskyttes.

Debatten om kjønnsdelt utdanning, som Treschow henviser til, var sentral på 1700-tallet. Et eksempel på en slik tenkning var en av 1700-tallets bestselgende oppdragelsesmanualer, Dr. John Gregorys *A Father's Legacy to His Daughters* (1774). Boken ble trykt i store opplag og ble oversatt til mange språk, deriblant fransk, italiensk og russisk (Moran 2005:8). Gregorys tanker om at kvinner ikke burde vise fram sin kunnskap i det offentlige, fikk stor innflytelse på de britiske «Bluestockings», eller «blåstrømpene» og deres argumenter om at en separat utdanning for jenter både ville beskytte og styrke deres spesielle feminine egenskaper og kunnskapsdomener (Moran 2005:8–10; Eger 2010:22). I *Vindication of the Rights of Woman* (1792) tok Mary Wollstonecraft til motmæle mot Dr. Gregory og en kjønnsdelt utdanningsfilosofi. Inspirert av Catharine Macaulays *Letters on Education* (1790), argumenterte Wollstonecraft i stedet for en offentlig og kjønnsblandet utdanning av jenter og gutter (Wollstonecraft 1988:157–169). 1700-tallets debatter om hvorvidt jenter bør utdannes i privatsfæren, eller om utdanningen bør være kjønnslikestilt og offentlig, danner dermed et bakteppe for Treschows tenkning om kvinners plass i utdanningssystemet. Og Treschow viser også han kjenner til denne ved å påpeke at oppfatningen om at «hverken Universiteter, lærde eller andre høiere Skoler besøges af Fruentimmer» er en del av en «Geemenlig» eller alminnelig konvensjon (Treschow 1820:463).⁷ Men Treschow godtar ikke uten videre denne gjengse oppfatningen. Han foreslår at en kjønnsblandet undervisning kanskje kan ha «en meget anbefalende Side», forutsatt at «en god Orden først var bleven indført» (ibid.:463). Men Treschow forfølger ikke denne ideen, dels fordi den synes å være politisk umulig:

Men da jeg tvivler om, at Statsmænd ville finde en saadan Forandring i Underviis-

ningsvæsenet tilraadelig, og det hidindtil i det mindste synes meget tvivlsomt om den fortjener Bifald, saa vil jeg dermed ei opholde mig. (Treschow 1820:463)

Fordi Treschow oppgir dette prosjektet og dermed utelukker kvinner fra den høyere og vitenskapelige utdanning, viderefører han et kjønnsdelt kunnskapssyn som også var typisk for denne perioden. Treschow representerer på denne måten tilsynelatende en konvensjonell og kjønnnet eksklusjonsmodell hvor kvinnen innehar posisjonen som kulturens og rasjonalitetens annet kjønn.⁸

Selv om Treschow i *Lovgivnings-Principier* konkluderte med at kvinner ikke burde ha adgang til universitetet, hadde han tidligere, i sine forelesninger i Bernt Ankers Palée, vist en mye mer inkluderende praksis.⁹ I *Gamle dage; Erindringer og tidsbilleder* (1871) beskriver Dunker (som for øvrig var i slekt med Treschow) forelesningene Treschow holdt sammen med blant annet Bernt Anker i Christiania i hans Palée vinteren 1796–1797 (Dunker 1909). Til forelesningene ble et knippe utvalgte kvinner invitert (hvorav ytterligere to kvinner – de to Deveggen – også var i slekt med Treschow).¹⁰ Dunker beretter også her om egne erfaringer med Treschow som en oppmuntrende og inkluderende samtalepartner. Treschow hadde blant annet forsvart hennes tilstedeværelse mot Bernt Anker som «havde gjort Indvendinger og sagt, at jeg var altfor ung, men at Treschow havde svaret: 'Vistnok er hun meget ung, men af sin Alder er hun den Første her i Christiania'» (Dunker 1909:144).¹¹

Treschow utga sitt bidrag som *Forlæsninger over den Kantianske Philosophie* (1798).¹² Disse forelesningene er skrevet som en populærvitenskapelig og kritisk introduksjon til den kantianske filosofi. Ingen av forelesningene tar for seg Kants syn på kjønn, men gjen-

nom forordet viser Treschow sin inkluderende holding ved å omtale kvinnene som deltok på forelesningene i Ankers Palée på en positiv måte:

Det smukke Kiøn selv saae de physiske Experimenter, som Hr. Kammerherre Anker anstillede, med meget Deeltagelse, og hørte Forklaringen derover med Opmærksomhed. (Treschow 1798: «Fortale»)

På tross av sin positive innstilling innrømmer Treschow at han også var kritisk til kvinnes tilstedeværelse under disse forelesningene: «(O)g jeg vare vel ej saa lykkelige at have disse sidste Tilhørere» (ibid. 1798: «Fortale»). Men når det gjelder disse kvinnes intellektuelle potensial, er han både entusiastisk og stolt:

Skin af Lærdom flye ogsaa vore Fruentimere lige saa meget, som de elske og ofte opnaae en Aands Dannelse, der paa ethvert Sted i Verden vilde gjøre den Ære. (Ibid. 1798: «Fortale»)

I den trykte og bearbejdede versjonen av disse forelesningene synliggjør Treschow kvinnes tilstedeværelse og intellektuelle kapasitet. De kvinnelige tilhørerne skrives videre inn i Treschows filosofiske prosjekt når han implisitt innbefatter dem i tekstens adressat, i de «højstærende» (ibid. 1798:1).¹³ Kvinnene inviteres på denne måten med på en filosofisk dannelsesreise gjennom Treschows sokratiske-kartesienske inspirerte fortolkning av den kantianske filosofi.

Treschows forfatterskap og filosofiske praksis gir ikke uttrykk for en entydig holdning til kvinners «høyere» utdanning: I *Forlæsninger over den Kantianske Philosophie* (1798) inviteres de, mens de altså utestenges i den senere *Lovgivnings-Principier* (1820). For-

skjellen mellom disse posisjonene kan kanskje forklares som resultat av en utvikling i Treschows tenkning og forfatterskap, eller ut ifra de forskjellige institusjonelle rammer og idealer som omga Ankers Palée og det Kongelige Fredriks Universitet. Treschow anså kanskje forelesningene i Paléet som mer uformelle og salongaktige, og ikke i samme grad som del av et nasjonsbyggende prosjekt, som det nye universitetet. Som et samfunnsfilosofisk verk er *Lovgivnings-Principiers* forsøk på å forankre tanker om utdanningssystemet i statens oppbygning, nært knyttet til et nasjonsbyggende prosjekt. Men spriket i synet på kjønn og utdanning mellom disse to tekstene kan også forstås som uttrykk for dypere motsetninger i Treschows tenkning om kjønn, som til en viss grad vedvarer gjennom hans mangfoldige forfatterskap, og som ikke utelukkende kan forklares ut ifra ulike sjanger og tematikk.

Mange har kategorisert Treschow som en eklektisk og forsonende tenker, en som søker å syntetisere sin samtids mange ulike filosofiske retninger, og de fleste filosofi- og skolehistoriske tilnærminger til Treschow er preget av en slik forståelse av hans tenkning (Dahl 1965:1; Lundestad 1998b). Treschows tenkning utgjør på mange måter et konglomerat med ingredienser fra tysk idealisme, rasjonalisme, empirisme, vitalisme, evolusjonslære og britisk moralfilosofi. Og dannelsesstenkingen, integreringen av individets og statens utvikling, utgjør i flere av Treschows skrifter en viktig akse for et slikt syntetiserende, organisk prosjekt. Forholdet mellom disse ulike teoretiske impulsene i Treschows tenkning har vært nøye kartlagt i flere studier (Winsnes 1927; Dahl 1965; Christophersen 1973; Winsnes 1993; Lundestad 1998b; Hessen og Lie 2002).

Treschows forståelse av kjønn har imidlertid i liten grad vært diskutert.¹⁴ Dermed har et perspektiv på hvordan Treschows forsøk på å være en filosofisk brobygger også bærer med

seg motsetninger som kanskje ikke lar seg for-
sone, blitt oversett. I denne artikkelen vil jeg
forsøke å belyse hvordan Treschows kjønnede
perspektiver og begreper motsetter seg en syn-
tetiserende og enhetlig diskurs. Når Treschow
kobler kjønn og dannelse, synliggjøres heller
hvordan hans tenkning er preget av en spen-
ning mellom to ulike modeller: i) forståelsen
av kjønn som komplementaritet, hvor kvinnen
gjør mannens utvikling og rasjonalitet mulig,
og ii) en likhetstanke, basert på ideer om orga-
nisk enhet, evolusjon og en gjensidig utveks-
ling av empatisk affekt. Et slikt blikk på Tre-
schows kjønnsdiskurser kan bidra til å belyse
hvordan forskjellige europeiske strømninger
krysses i hans forfatterskap. Ved å benytte
komplementaritetsmodellen viderefører Tre-
schow en kontinental 1700-talls tradisjon som
ofte forbindes med Kant og Rousseau. Men
gjennom å vektlegge en likhetstanke basert på
en mer organisk samfunnsmodell, hvor sosia-
bilitet, samtale og en jevnbyrdig utveksling av
sympati mellom kjønnene inngår som viktige
ingredienser, lar Treschow seg inspirere av
den britiske moral- og samfunnsfilosofien,
representert ved blant annet Adam Smith og
David Hume. Friederich W.J. Schellings
enhetsfilosofi er også en strømning som for
ham smelter sammen med et slikt sosiabilitets-
og likhetsideal.

Fordi Treschows tenkning om kjønn og
dannelse består av kryssende tradisjoner, er
den ikke begrenset til en dikotomisk eksclu-
sjonsmodell. I stedet blir det viktig å peke på
nyansene og ambivalensene som fremtrer når
Treschow beveger seg mellom de ulike model-
lene. Slik sett kan Treschows kjønnsdiskurs
dermed belyses av teorier som har påpekt nød-
vendigheten av å problematisere forholdet
mellom konstruksjon av kjønn og tosfære-
modellen i denne perioden.¹⁵ I det følgende
vil denne artikkelen utforske Treschows mot-
setningsfylte syn på kjønn, utdanning og dan-

nelse slik det kommer til uttrykk i to av hans
verker: *Kort Udkast til Kundskab om Mennesket, eller Anthropologie til Brug for de lærde Skoler* (1803) og *Lovgivnings-Principier, eller Om Staten i Forhold til Religion, Sæder og Cultur* (1820).

Treschows antropologi og hans *Lovgivnings-Principier* er svært forskjellige når det gjelder sjangre, tematikk, kontekst, adressat og tidsperiode. I forordet til *Lovgivnings-Principier* forklarer Treschow at dette verket er en videreføring av hans tidligere «politisk[e] katechismus», hvor hensikten var å «levere Grundridset til et System, der skulde indbefatte Alt hvad der kan være Gjenstand for en Statsmands eller en Statsborgers Opmærksomhed» («Fortale»). Denne oppgaven knyttes også eksplisitt til et politisk prosjekt, til politikerens lovgivende oppgave, samt til Treschows eget politiske virke: «Hertil kom, at jeg ogsaa er Medlem af den til Lovenes Forbedring opprettede Committee» (Treschow 1820:iv). Hovedformålet med *Lovgivnings-Principier* er derimot ikke å foreslå konkrete lover, men «at bekjendtgjøre de Grundsetninger, hvorpaa en ganske fuldkommen Lovgivning efter mine Tanker især beror» (ibid. 1820:iv).

Mens *Lovgivnings-Principier* representerer en politisk-filosofisk refleksjon over utdanningssystemets plass i statens oppbygning, er Treschows *Anthropologie*, som det fremgår av tittelen, ment «til Brug for de lærde Skoler». Til forskjell fra *Lovgivnings-Principier* er altså *Anthropologie* en lærebok, ment å fylle et etterspurt behov i de danske og norske skoleplaner. Det er dermed en tekst som inngår i Treschows tidligere karriere som «skolemann»:

Der mangler ei allene i vort Sprog, men, saavidt jeg veed, endog i fremmede, en Lærebog, hvori Kundskab om Mennesket efter den udvidede Plan foredrages, som de seneste Anordninger for de lærde Skoler

i Danmark og Norge bestemme. Denne Mangel må tiene baade til Grund og Undskyldning for nærværende Udkast (...). (Treschow 1803: «Fortale»)

Som en lærebok «skreven for de lærde Skoler, især for de høiere Klasser i samme» beskjeftiger også *Anthropologie* seg med filosofisk spekulasjon, men ifølge Treschow forsøker han her å tilnærme seg slike spørsmål på en åpen og diskuterende måte:

Derfor maatte ei engang blot speculative Materier forbigaaes, og uvisse Meninger undertiden berøres, hvori jeg vel har vogtet mig for at bruge nogen afgjørende Tone. (Treschow 1803: «Fortale»)

I fortalen gjentar Treschow den pedagogiske verdien av en mer åpen og dialogisk tekst. Til forskjell fra *Lovgivnings-Principier* og dens filosofisk-systematiske vektlegging av «Grundsetninger», følger Treschows lærebok i antropologi en annen modell: «Hvor det ikke blot kommer an paa at indprente Sætninger i hukommelsen, men ved mundtligt Foredrag at giøre dem fattelige» (ibid. 1803: «Fortale»). De mange titlene og underpunktene i *Anthropologie* har dermed ikke til hensikt å være systembyggende, men er ment som undervisningsnotater til bruk i en løser og mer muntlig undervisningssituasjon. Her «behøve Lærere og Discipler kun en Ledetraad, som Eftertanken kan følge» (ibid. 1803: «Fortale»). På tross av forskjellene mellom *Anthropologie* og *Lovgivnings-Principier*, gir de begge uttrykk for liknende og motsetningsfylte refleksjoner om forholdet mellom kjønn og dannelse. I både den mer dialogiske og åpne læreboken i antropologi og det senere politisk-filosofiske verket med sine systematiske grunnprinsipper og paragrafer, kan det synes som om Treschows tenkning om kjønn bidrar til å frem-

heve spenningene og avstanden mellom de ulike teoretiske tradisjoner som inngår i hans filosofiske forfatterskap.

Antropologien: gåten om menneskets universalitet og forskjellighet

Et perspektiv på Treschows refleksjoner om hvorfor kvinner bør utelukkes fra høyere utdanning, finner vi blant annet i hans videreføring av datidens antropologi. I hans *Kort Udkast til Kundskab om Mennesket, eller Anthropologie til Brug for de lærde Skoler* (1803) presenteres ulike grunner for kvinners manglede akademiske ferdigheter. Treschow peker her på «Fruentimrets Bestemmelse at føde Børn», for å underbygge en eksklusjonsmodell basert på en forståelse av kjønn som komplementaritet (ibid. 1803:266). Slike begrunnelser for å utelukke kvinner fra akademiske sysler var svært utbredte på 1600- og 1700-tallet, og ofte ble de klart og mest eksplisitt uttrykt i datidens antropologiske tenkning. Treschows biologiske og anatomiske forskjellstenkning blir da også tydelig i kapitlet «Om Kiøn og Alder»:

Fruentimret udmærker sig fra Mandkiønet ved en svagere Lemmebygning og ømmere Nerver; hvoraf ogsaa større Finhed og Ømhed i Følelser. (Ibid. 1803:265)

På mange måter likner Treschows tekst Kant's *Antropologi i Pragmatisk Perspektiv* (1798) (Kant 2002).¹⁶ I likhet med Kant opererer Treschow med en kjønnsdeling av kunnskapsfeltet, hvor kvinnens evner fremstår som en sekundær og passiv skygge av den mannlige (Schott 1988:103–112).¹⁷ Som et mer fintfølelende vesen har ikke kvinnen den nødvendige fysiske kapasiteten for større rasjonelle oppgaver:

Hvad Sinds-gaver angaaer, beroer Uligheden fornemmelig just på denne Lege-mets Beskaffenhed, der bør vel gjør hine mindre beqvemme til anstrenget Arbeide og Eftertanke, eller den Sindsstyrke, som er Manden egen i Farer og Besværligheder. (Treschow 1803:265)

I stedet konkluderer Treschow med at kvinnen er «saa meget bedre skikkede til ... de mindste Ting» (ibid. 1803:265). Treschows teorier om kjønnsforskjellene som fysisk fundamenterte, kan tilsynelatende forklares som en versjon av Thomas Laqueurs teori om hvordan det på 1700-tallet vokser fram en medisinsk fundert forståelse av kjønn som motsetning – som tokjønn – en modell som gradvis overtar for det tidligere ettkjønnsparadigmet. I Treschows antropologi fremstår «Fruentimret» og «Mandkiønnet» på ett nivå nærmest som to ulike arter og som et eksempel på en slik motsetningsdiskurs.¹⁸ Ifølge Laqueur ble den anatomiske og biologiske forskjellstenkningen i mange tilfeller supplert av 1700- og 1800-tallets antropologier som bidro til ytterligere å kartlegge de mange fysiske forskjellene mellom kvinner og menn (Laqueur 1986:18). Spørsmålet om forskjellene opptar imidlertid en svært begrenset plass i Treschows antropologi. For i motsetning til vår tids antropologi, befattet denne tidlige filosofiske antropologisjangeren seg først og fremst med det universelle. Sjangeren vokste fram som en del av et opplysningsprosjekt, hvor forsøket på å forklare mennesket som en del av naturen fungerte som et sekulært og antroposentrisk alternativ til en teologisk forankret modell (Kuehn 2006:vii; Svendsen 2002:13). Fremgangsmåten og utgangspunktet for den sjangeren Treschow benyttet seg av, var preget av forsøk på å klassifisere og katalogisere det universelle mennesket, for så å fylle dette egentlig tomme begrep med empirisk innhold. Treschows

antropologi gransker mennesket innenfor et slikt universelt rammeverk, men han tar også sikte på å forstå hvordan det universelle «vi» passer inn i en teleologisk og organisk modell som beveger seg mot det fullkomne i bevegelse eller «perfectabilitet» (1803:233).¹⁹ I sin granskning er Treschow videre preget av en førmoderne (nærmest hippokratisk eller galensk), medisinsk forståelse av mennesket som bestående av væsker og safter:

De handlinger, hvorved Livet vedligeholdes, ere Næringens Modtagelse, Safternes Omløb, deres Forvandling til Legemets Substants, Afsondring og Uttømmelse. (Treschow 1803:8)

Tendensen til tokjønnstenkningen og komplementaritetsmodellen hos Treschow står dermed i et spenningsfylt forhold til en utvekslingsmodell som har likheter med Laqueurs ettkjønnsmode (1992: 25–62).

For Treschow inngår imidlertid væsketeorien som kun en av flere medisinske og fysiske teorier han benytter seg av i sitt eklektiske filosofiske prosjekt. Treschow var, som mange i sin samtid, blant annet påvirket av John Browns (1735–1788) vitalistiske medisinske teorier (Steinfeld 2004:294). Utvekslingen av safter fungerer som del av et idealistisk prosjekt ved å bidra til en utforskning av overensstemmelsen mellom sjel og legeme, det «indvortes» og det «udvortes», og hvor formålet er å overkomme denne motsetningen (Treschow 1803: Indledning). I denne kartleggingen refererer også Treschow til sensibilitet, et sentralt begrep i den britiske følsomhetsskulturen på 1700-tallet:

Sensibilitet er en Kraft til indvortes, ei ved blot Bevægelse, at forandre sin Tilstand efter det Indtrykks Beskaffenhed eller Styrke, som Organet modtager. (Ibid. 1803:11)²⁰

I Treschows idealistiske tenkning er sensibilitetsbegrepet essensielt fordi det bidrar til å forene ytre inntrykk med subjektets indre kraft. Den er ikke bare en passiv reaksjon, som «irritabiliteten», men aktiv og relasjonell, og gjennom det en affekt som knytter individet til den ytre verden (ibid.:10–11). Det relasjonelle aspektet gjør også at sensibiliteten fungerer som en viktig modell for det sosiale og kulturelle felt. Evnen til sensibilitet og til å være fintfølede, som i denne perioden oftest var sett som en kvinnelig kapasitet, blir derfor viktig for Treschow, som på mange måter fremstår som en slags skandinavisk «Man of Feeling».²¹

Denne organiske og dynamiske utvekslingsmodellen preger i stor grad Treschows antropologi og hans forståelse av dannelselse og kultur. Gjennom en tilnærming som kan minne om Goethes forståelse, gir Treschow dannelsen en konkret, fysisk og organisk forankring:

Den organiske Kraft, der tilkommer alle, kaldes den dannende, og er en Egenskab, man tilægger nogle, især finere, Materier til at antage en viss Skikkelse overensstemmende med enhver Arts særdeles Bestemmelse. Denne Kraft ligger oprindelig i Spiren, d.e., den endnu ufuldkomne Form, som ved Udvikling endelig opnaaer sin Fuldkommenhed (...). (Treschow 1803:7–8)

Treschows dikotomiske og kjønnede eksklusjon av kvinner fra den mannlige rasjonalitet og det mannlige kunnskapsfelt lar seg ikke nødvendigvis forene med hans idealistiske prosjekt og dets vektlegging av en dynamisk oppheving av motsetninger. «Spiren», og Treschows utstrakte bruk av organiske metaforer har nettopp til hensikt å overkomme forskjellstenkingen. Kanskje overskygges Treschows komplementaritetsmodell av denne vitalis-

tiske diskursen? Hans begrunnelser for kvinnens sekundære status kobles ofte til en organisk modell, hvor hennes status er mer likestilt. Selv om kvinnen er mer «følsom», peker Treschow på at hun har en sterkere og mer utholdende «Livskraft»: «Alligevel er Livskraften hos hine ikke svagere, ja, synes endog at være mere udholdende» (ibid. 1803:265).

Når Treschow omtaler forholdet mellom individets dannelselse og viktigheten av sosiabiliteten, vektlegger han ikke, i kontrast til mange i sin samtid, det kjønnsmessige hierarkiet mellom disse.²² Treschows begrepsmessige skille mellom «Cultur» og «Politur» – hvor «Culturen» defineres som mannlig, aktiv og i stadig bevegelse mot «Fuldkommenhed» og forbedring – rammes også inn av et liknende organisk vokabular.²³ I «Culturen» utvikles kapasiteten for transcendens og utvikling av forestillings- og kunstneriske evner, men denne knyttes konkret til forståelsen av det å kultivere:

Ordet er laant af Jordens Dyrkning» fastslår Treschow og beskriver videre den høyere dannelsen som en prosess «hvilket ligner Jordens Forberedelse og Frugtbaring». (Ibid. 1803:161)

Men «Cultur» opptrer også uavhengig av sin assosiasjon med det maskuline, i stedet «bør» den «være almindelig» og viktig for «ethvert Menneske» (ibid. 1820:72). «Politur», på den annen side, er feltet for kulturell smak og sosiabiliteten, og for en kunnskap forankret i samfunnet. Treschow beskriver ikke «Polituren» som sekundær i forhold til «Culturen», men tvert imot som en viktig «Færdighed» (ibid. 1803:162).

Treschows organiske tilnærming kan kanskje også forklare hvorfor hans antropologi mangler en systematisk definisjon av kjønnsforskjeller. Teksten kategoriserer ikke kjønn

ved hjelp av velordnede rekker av kontraster mellom det feminine og maskuline. I stedet opptrer «Kjønn», «Fruentimmer», «Mandspersoner», og «Qvindekjønn» som del av et vokabular som dukker opp når bruddet med det universelle mennesket beskrives empirisk. Kjønn manifesteres dermed som empiriske enkelt- unntak fra en universell, organisk idé om menneskets ideelle enhet.²⁴ Denne mangelen på kategorisering og en logisk systematisk orden bidrar til å underminere en dikotomisk ordning av kjønnsforskjeller og dermed en systematisk komplementaritetstenkning. Tekstens åpne og muntlige organisering bidrar til ytterligere å forsterke denne effekten.

Samtidig fremtrer kjønn som en problematisk, ambivalent størrelse i Treschows organiske enhetsfilosofi. I utgangspunktet er rasjonaliteten og dømmekraften beskrevet som universell og i prinsippet tilgjengelige for alle, men med visse implisitte unntak. I Treschows *Kort Udkast til Kundskab om Mennesket* (1803) opptrer disse unntakene gradvis og episodisk (og ikke som systematiske). Hans bruk av organiske metaforer for å beskrive kultur og dannelse blir gradvis infiltrert av reproduktive og kjønnebegreper og bilder. Men gjennom disse reproduktive bildene fremstår ikke lenger det universelle som universelt. Medregnet til de «flydende Dele» er «de forskjellige Safter, som for det meste afsonders af Blodet», men merkelig nok er «Melkesaften undtagen» fra å bli regnet som en slik saft eller flytende del (Treschow 1803:15). På tross av at den beskrives som flytende, bryter paradoksalt nok den reproduktive, kvinnelige kroppen med Treschows organiske enhetstenkning. Andre ganger danner imidlertid det reproduktive nettopp grunnlaget for det universelle mennesket. I kapitlet «Om Kæmper, Dværge og Monstrositeter» beskriver Treschow de som bryter med det reproduktive imperativet som monstre: «Uhyrer (Monstra) ere saadanne Mennesker,

hvis udvortes Dannelse meget mærkelig og paa flere Maader afviger fra den sædvanlige» (ibid. 1803:273). Treschow mener hermafrøditter utgjør et eksempel på et slikt monstrøst avvik, og deretter fortsetter han, nærmest i samme åndedrag, å diskutere kakkellakker som en videre eksemplifisering (ibid. 1803:273).

De organiske, universelle metaforene for kultur og dannelse har dermed visse ambivalenser som er knyttet til problemet med å forklare avvik og forskjeller. I kapitlene «Om Menneskets Forskielligheder» reflekterer Treschow over dette paradokset. Grunnen til forskjellen finnes i anleggene, «i spiren», men Treschow beskriver likevel forskjellighetene som en gåte, som «endnu ... ubegribelige» (Treschow 1803:274). På tross av at han også gir uttrykk for et syn på kjønn som basert på komplementaritet, er Treschows antropologi likevel en tekst som nettopp i større grad er opptatt av å forfølge gåten om kjønnenes likhet og forskjell enn å konkludere med en enkelt modell. Kanskje bidrar den muntlige og dialogiske læreboksdiskursen til denne åpenheten? Det at han i den mer systematiske *Lovgivnings-Principier* (1820) utsetter spørsmålet om kjønnenes deltakelse i utdannelsessystemet til det omfattende verkets avslutning, åpner på liknende vis opp et fortolkningsrom som det er verdt å utforske.

Lovgivnings-Principier: Staten som «Familieselskab»

Treschow avslutter *Lovgivnings-Principier* med å konkludere at kvinnene ikke skal ha adgang til universitetet, men i tidligere deler av teksten finnes likevel noen av de samme motsetningsfylte kjønnsdiskurser som i hans antropologi, og hvor Treschow likevel gir uttrykk for en mer inkluderende modell. *Lovgivnings-Principier* er blitt beskrevet som Treschows «retts-

filosofiske hovedverk» (Christophersen 1977:402). Treschow utvikler blant annet en rettsfilosofi hvor han ønsker å begrense eiendomsretten, sosialisere næringsdriften og hvor staten bør overta produksjonen og omsetningen av varehandelen. Verket gransker først og fremst funksjonen med staten, og hvilke prinsipper som bør ligge til grunn for dens virke og organisering. Viktigheten Treschow tilskrev dette prosjektet, understrekes ved at han senere utga to «oppfølgere»: *Om Staten i Forhold til offentlig Velstand, Næringsveie, Handel, Fattigvæsenet, samt Penge- og Skatte-Væsen* (1821) og *Om Staten med Hensyn til Justits- og Forsvarsvæsenet, Statsforfatning og Staters Forhold til hverandre* (1823). *Lovgivnings-Prinsipier* er bygd over samme lest som Platons *Staten*, og spørsmålet om hvordan statens oppbygning og utvikling speiler enkeltindividet er sentralt. Utviklingen, eller dannelsen av borgeren og nasjonen, er to sider av samme sak: den ideelle dannelsen av individ og stat er en gjensidig prosess og bør gripe inn i hverandre. Statens – og utdanningssystemets – viktigste oppgave er paradoksalt nok å tilrettelegge for en slik «naturlig», integrert dannelsen av nasjon og borger, den «maa sigte til den menneskelige Naturs Uddannelse eller indvortes Fuldkommenhed» (Treschow 1820:8). Noe av kimen til Treschows motsetningsfylte refleksjoner over kjønn i dette verket, ligger da også nettopp i hans modifikasjon av Platons *Staten* og dens avvisning av familien. Den sosiale grunnenheten i Treschows idealstat er nemlig ikke individet som sådan, men familien (Christophersen 1977:403). Det er altså staten og familien som gjensidig skal dannes og integreres.

Fra et kjønnsperspektiv er det viktig at utgangspunktet for Treschows tenkning om statens forfatning ikke bare er den universelle «mannen», men en sosial enhet, eller familiesamfunnet, som innbefatter kjønnsforskjeller:

«De første Stater opvokste af Familie-Selskaber ...» (Treschow 1820:10).²⁵ Som motsats til individtenkningen som har dominert den moderne forfatnings- og rettighetsforståelsen, forsøker Treschow, som også var en sentral politiker, og som forfattet et av grunnlovskastene i 1814, å innføre en kollektiv, sosial grunnenhet.²⁶ Betydningen Treschow tilskriver den kollektive familieenheten i sin samfunnsteori, har likheter med Hegels rettsfilosofi. Men det er likevel viktige forskjeller mellom deres oppfatning av de kjønnede relasjoner innen familieenheten. Treschow er oppatt av et mer jevnbyrdig sosiabilitetsideal, mens Hegel slutter seg til en forståelse av mannen som transcendent og av kvinnens immanens, og opprettholder en dikotomisk og kjønnsdelt forståelse av forholdet mellom det offentlige og private.²⁷

Treschows samfunnsmetafor rommer i større grad både identitetsmangfold og kjønnsforskjeller:

Det Selskab, vi kalde Stat eller Borgersamfund, bestaaer af Mennesker, men af hvilke og hvor mange? (...). Utallige og langt flere end hos nogen anden ere Forskjellighederne blandt Individuer af vor Art. (Treschow 1820:8)

Men det statlige og nasjonale «familieselskabet», eller familiesamfunnet, som Treschow så for seg, var kanskje ett som i mindre grad hadde rom for grunnleggende uenigheter, for «det fastsættes som nødvendigt, at Delene nogenlunde passe til hverandre» (ibid. 1820:8). Som den grunnleggende sosiale enhet har altså familien rom for forskjell, eller «Nogle Afændringer, saasom i Kjønn, Alder og naturlig Anlæg», men i stedet for kontrovers og uenighet, bør den heller drives av «behagelig Omvexling», «virkelig Forening eller Harmonie» (ibid. 1820:8–9). Muligheten for forskjell-

ler i Treschows familiesamfunn overskygges derfor av en harmonitanke, basert på en visjon om mennesket som en del av naturens formål, og hvor likhetstanken overskygger «Ulighed»:

Under denne Betingelse kunde Nogles Mangler erstattes ved andres Fortrin, og det hele, uagtet Ensliges Feil, vorde fuldkomment. Men dog bør Individuerne i visse henseender ligesaa vel ligne som ved Ulighed udmærke sig fra hverandre, om Selskabet ei skal blive chaotisk og om det skal blive muligt at regjeres. (Treschow 1820:9)

På tross av vektleggingen av forskjell, utvisker familiesamfunnets vektlegging av enighet kanskje også kjønnede forskjeller, og på denne måten underordnes potensielle forskjeller idealet om den harmoniske enhet. Spørsmålet blir da i hvilken grad Treschows forsøk på å benytte en kollektiv sosial enhet i sin samfunnsteorier egentlig representerer et alternativ til en androsentrisk og politisk rettighetsfilosofi basert på det universaliserte mannlige individ? På tross av tendensen til å utviske uenighet og ulike perspektiver, benytter likevel Treschow et vokabular som synliggjør at kjønn utgjør en av forskjellene innen denne sosiale enheten. Kjønn blir da et av de begrepsmessige krysningpunktene for Treschows forfatnings- og statsteori – et av de sentrale punktene hvor behovet for samhörighet og harmoni konfronteres med nødvendigheten av uenighet, individualisme og forskjell. Menneskets naturlige selskapelighet, som Treschow mener er en tilbøyelighet vår «art» deler med dyrene, fungerer som det samfunnsmessige limet, men har også rom for meningsutveksling.²⁸ Kanskje særlig fordi han benytter familiesamfunnet som modell, bidrar Treschow til å fremheve de kjønnede aspektene ved dette demokratiske paradokset?

Denne tenkningen representerer også et eksempel på hvordan Treschow viderefører et britisk sosiabilitetsideal. Ved i så stor grad å vektlegge familien som kollektiv enhet, som et utgangspunkt for forfatningen, men også for individenes og den offentlige utdannelsen, fortsetter han en tradisjon hvor kvinnes deltakelse var sentral.²⁹ Sosiabiliteten var også forbundet med en type meningsutveksling hvor både det affektive og det estetiske hadde en grunnleggende funksjon. Som omgangsform og metafor for meningsutveksling, var selskapeligheten en form som opererte i gråsonene mellom den offentlige og private sfære. Den britiske moralfilosofien vektla ofte dette idealet som et korrektiv til en rasjonalistisk og snevrere forståelse av offentligheten.³⁰ En av de teoretiske inspiratorene som Treschow referer til i begynnelsen av *Lovgivnings-Principier* er da også Adam Smith (Treschow 1820:6). Hos Treschow opptrer dette sosiabilitets- eller selskapelighetsidealet i kontrast til en mer kjønnsdikotomisk forståelse av skillet mellom det private og det sosiale. I Treschows tenkning om dannelse bidrar selskapeligheten derfor til å modifisere viktigheten av universitetets funksjon som en offentlig, maskulin sfære.

På ett nivå presenterer *Lovgivnings-Principier* modernitetens kjønnede skille mellom det private og det offentlige som en sentral akse. Det nyopprettede universitetet representerer i dette perspektivet en type offentlighetssfære som kvinner bør utelukkes fra:

Geemenligt ansees det som en naturlig Følge, at hverken Universiteter, lærde eller andre høiere Skoler besøges af Fruentimmer, deels fordi disse efter deres Bestemmelse i det borgerlige Liv ei trænge til den Underviisning, som deri meddeles (...). (Treschow 1820:463)

Årsaken til at kvinner ekskluderes fra høyere utdanning, er ikke først og fremst deres manglende rasjonalitet, men at de har en annen «Bestemmelse» (ibid.:463). Treschow, som tidligere i sitt filosofiske virke hadde sett det å spre sin modifiserte versjon av Kants filosofi til Christianias befolkning som en slags opplysningsoppgave, bryter likevel her med Kants kjønnstenkning.³¹ Der hvor Kant utelukker kvinnen og det kvinnelige fra det teoretiske felt basert på deres evne til følelse, kapasitet for det skjønne og manglende rasjonalitet, lanserer Treschow, som vi skal se, en mer positiv forskjellstenkning.³²

I både den prekritiske teksten *Observations on the Feeling of the Beautiful and Sublime* (1764), men også i sin *Hva er mennesket?: Antropologi i pragmatisk perspektiv* (1798) artikulerte Kant en kjønnkomplementaritetstenkning hvor kvinnens spesielle kapasitet for det skjønne gir henne en viktig rolle i å temme og sivilisere den sublime og individuelle maskuline forestillingsevne og rasjonalitet.³³ Fordi Kant reduserer kvinnen til en som har til oppgave å tilrettelegge for menns homososiale sfære, representerer han en komplementaritetstenkning som i realiteten utgjør en eksklusjonsmodell. Kvinnen fungerer dermed som en slags forsikring for at den maskuline rasjonelle diskurs med sine sterke individualistiske tendenser rammes inn av det sosiale. I beste fall blir da kvinnen en mulighetsbetingelse for den offentlige sfærens diskusjons- og rasjonalitetsideal. Kants tenkning om kvinnens sosialiserende funksjon var typisk for det lange 1700-tallet. De britiske moralfilosofene, blant dem David Hume, vektla nettopp kvinnens siviliserende rolle, og Kant selv innrømmer at han har latt seg inspirere av Addison og Steeles innflytelsesrike tidsskrift *The Spectator* (1711-12) og dets maskuline sosiabilitetsmodell (Addison og Steele 1998).³⁴ På mange måter innebærer likevel Kants versjon en mer

begrensende fortolkning av det kvinneliges rolle i etableringen av det sosiale. Selv om den britiske tradisjonen ikke innebar en gjennomført egalitær forståelse, var den likevel en som i større grad vektla sosiabiliteten over den individuelle og atomiserte rasjonaliteten. Dermed fikk også kvinnen en mer avgjørende rolle enn å være begrenset og marginalisert til en mulighetsbetingelse.

I sin forståelse av relasjonene mellom kjønnene i utdanningssystemet, står Treschow nærmere de britiske moralfilosofenes sosiabilitetstradisjon. Kvinnen har et annet formål enn menn, men for Treschow fremstår dette i større grad som en selvstendig og positiv «Bestemmelse» (Treschow 1820:463). I kontrast til Kants eksklusjonsmodell basert på kvinnen som tilrettelegger, utvikler Treschow en forskjellstenkning som forstørker viktigheten av sosiabiliteten og dermed i større grad gir kvinnen en selvstendig, positiv rolle i dannelsesprosjektet som ikke kun er begrenset til mulighetsbetingelse. Men Treschows brudd med den kantianske komplementaritetsmodellen på dette feltet er ikke dramatisk eller eksplisitt artikulert, i stedet antyder heller Treschow sin modell gjennom en mer nyansert og sammensatt argumentasjon.

Kvinnernes «hovedfag» og medborgerskap

I *Lovgivnings-Principier* lanserer Treschow et kjønnsdelt skille mellom lavere og høyere skolegang. All tidlig utdanning, både av jenter og gutter, bør legges til familiesfæren. Det er først den høyere utdanningen som skal være et statlig ansvar, og altså være forbeholdt gutter (Treschow 1820:378). Denne inndelingen har åpenbare likheter med komplementaritetsmodellen og det kjønnsdelte kunnskapsdomenet som Treschow foreslo i sin tidligere *Anthropologie*. Men på samme måte som en

slik komplementaritetsmodell brytes mot en organisk enhetsdiskurs i Treschows *Anthropologie*, preges også *Lovgivnings-Principier* av diskurser som underminerer og problematiserer det antatte hierarkiet i det kjønnsdelte utdanningssystemet som teksten foreskriver. Treschow foreslår ikke bare at det tidlige utdanningsløpet er et spesielt kvinnelig oppdragelses- og omsorgsansvar, men vektlegger i sterk grad denne utdanningsformens samfunnmessige betydning. På mange måter fremstilles denne kvinnelige, private utdanningen som en bredere kunnskaps- og dannelsesmodell, som noe som peker utover kvinnens oppdragerrolle og mot et større filosofisk ideal.

I *Lovgivnings-Principier* utelukkes ikke kvinnene primært fra det akademiske liv på grunn av sin rolle som redskap for menns homososiabilitet og rasjonalitet. I stedet er årsaken altså, ifølge Treschow, at de ikke trener denne utdanningen grunnet deres «Bestemmelse i det borgerlige liv» (ibid.:463). Tvetydigheten som ligger i Treschows bruk av «borgerlig», er viktig for å forstå hvordan hans sosiabilitetsideal divergerer fra Kants mer begrensede modell. Vektleggingen av det borgerlige liv kan lett lede til en fortolkning der kvinners formål utelukkende knyttes til det private og huslige. Treschows dannelsesprosjekt fremstår da som noe som er del av og bekrefter en kjønnsdelt tosfæretenkning. At kvinners utdanning må forstås i sammenheng med hjemmesfærens barneoppdragelse, er nettopp noe Treschow vektlegger: «Omsorg for Huusvæsenet og især for Børnenes Opdragelse i den spæde Alder bør være deres Hovedfag» (ibid.:463). Tilsvarende denne hjemlige omsorgsfunksjonen ser også Treschow for seg at kvinners utdanning bør være et privat ansvar, men aller helst bør en ta sikte på at en slik institusjonalisert utdanning av kvinner må bli gjort overflødig og dermed avvikles:

Om Fruentimmers eller Døtres Skoler er her derfor intet videre at erindre, end at disse altid maae være private Stiftelser, der, naar den huuslige Opdragelse forbedres, med Tiden turde blive, og ønskelig vilde det efter mine Tanker være, om de virkelig maatte blive, ufor nødne.
(Treschow 1820:464)

Den institusjonaliserte utdanningen av kvinner er dermed et slags midlertidig supplement, eller støttehjul, som kun skal fungere inntil den opprinnelige «huuslige Opdragelse» finner sin naturlig gitte rytme (ibid.:464). I sin avstandstaken fra det institusjonelles inngripen i barnas, og spesielt jenters, oppdragelse, legger Treschows argumentasjon seg i dette tilfellet nært opp til Rousseaus romantiske dannelsesideologi, slik den gjerne forbindes med hans roman *Emile* (1762) (Rousseau 2010).

I *Lovgivnings-Principier* gir imidlertid Treschow begrepet om det borgerlige også samtidig en diametralt motsatt betydning som bryter med ekkot fra Rousseau. Selv om kvinnen i denne teksten flere ganger nokså tradisjonelt tilskrives den private hjemmesfæren, benytter ikke Treschow et entydig dikotomisk skille mellom det private og offentlige. Kvinnenes spesielle eller private «hovedfag», eller dannelsesansvar, er nemlig også et statlig og nasjonalt anliggende. Kvinners oppdragerfunksjon er, ifølge Treschow, ikke fullstendig likestilt med hvordan «Mandspersoner bør tjene Staten i offentlig Embede» (Treschow 1820:463). Som oppdrager og lærer har ikke kvinnen samme status som embetsmennene, men Treschow understreker at hennes private omsorgs- og dannelsesarbeid likevel har en statlig funksjon ved at han knytter denne diskusjonen til spørsmål om kvinners medborgerskap:

(H)vad den høiere videnskabelige angaaer, saa maa man heri nødvendig agte

paa hvad der i statsborgerlig Betragtning egentlig er Qvindekjønns Bestemmelse. (Ibid.:463)

Gjennom dette spørsmålet får vi også et glimt av hvordan kjønn blir en faktor i Treschows bredere dannelsesprosjekt. I den unge selvstendige nasjonen, blir forholdet mellom universitetet og den nasjonale utdannelsen av medborgere spesielt viktig. Fordi det private, kvinnelige dannelsesansvaret også er viktig i oppdragelsen av medborgere og derfor griper over i en offentlighetssfære, bidrar Treschow til å oppløse den kjønnte motsetningstenkningen mellom det private og offentlige. Tvetydighetene som omgir bruken av det «borgerlige» og dets overlappende forståelser av private og statlige dannelsessfærer, bryter med en totaliserende eksklusjonstenkning. I denne dynamikken finnes også kimen til mer sammensatte perspektiver på Treschows forståelse av kjønn, som også viser hvordan hans formålstenkning bidrar til å nyansere en tokjønnsmodell: Kvinners særlige «bestemmelse» til det borgerlige liv er også et spørsmål om «Qvindekjønns Bestemmelse» som oppdragere av statsborgere. Formålstenkningen som i Treschows antropologi hadde blitt knyttet til en organisk og fysisk kjønn motsetningsdiskurs, blir i *Lovgivnings-Principier* del av en tenkning som bryter med en slik forenklet dikotomi.

Treschows motsetningsfylte dannelsesbegrep – et kontinentalt og britisk konglomerat

For ytterligere å belyse noen av spenningene i Treschows tenkning om kjønn, nasjonsdannelse og utdanning, kan det være interessant å se på noen aspekter ved den kontinentale og britiske konteksten for Treschows dannelses-tenkning – en tenkning som også hans universitetsmodell føyer seg inn i.

Etter at Treschow tiltrådte ved universitetet (den 16. januar 1813), forfattet han et forord til det Kongelige Fredriks Universitets første forelesningskatalog, «Universitetets opprettelse og nasjonens fornyelse», hvor han gir en pekepinn på hans syn på universitetets rolle – et syn som videreutvikles i *Lovgivnings-Principier* (Winsnes 1927:158). Ifølge Treschows forord er «Det videnskapelige studium» ikke noe nytt og fremmed for folket, «men en gjenfødelse av den ånd som lever i de gamle norske stammefædre, (...) deres Skjalde, Historiekrivere, Kunstnere, ja Philosopher» (i Winsnes 1927:158). Disse «studeringer» burde nå hentes fram igjen, «ei som noget der først må hentes fra Fremmede, men som noget medfødt, der i lang Tid har ligget i et Slags Dvale, men nu atter er bleven vakt» (ibid.:158). Dannelsesbegrepet er her ikke først og fremst forklart ut ifra statlige og institusjonelle behov i den gryende norske selvstendige stat, men som drevet av en slags gjenoppstandelse av et nasjonalt, kulturelt potensial.

På tross av at Treschow her appellerer til det nasjonale, er slett ikke det organiske kulturbegrepet han opererer med, begrenset til det norske. Tvert imot befinner Treschow seg i en svært kontinental tradisjon, med sterke ekko fra Spinoza, Leibniz, Herder, Kant og Schelling – og altså tysk romantikk, idealisme og naturfilosofi (Christophersen 1977:128–174, 197–198). Men hos Treschow finnes også mye tankegodt fra den britiske empiriske tradisjonen, da særlig Locke, og som tidligere nevnt, den britiske eller skotske moralfilosofien, representert ved Adam Smith (Dahl 1965:11; Christophersen 1977: 49–51). Ikke minst er Treschows skrifter gjennomsyret av en dose platonisme (Christophersen 1977:468). I tillegg var Treschow svært opptatt av den tidlige evolusjonslæren, og da spesielt Erasmus Darwin.³⁵ Treschow mente at mennesket nedstammet fra et eller annet dyr, enten et sjødyr, en ape eller en «mellemform»,

og foreslo blant annet sjøkuen som et mulig stamdyr (Hessen og Lie:22–2, 32). Flere steder vektlegger han denne kontinuiteten mellom alle levende vesener – og i særdeleshet mellom dyr og mennesker.³⁶ Treschows interesse for evolusjonsteori fikk blant annet den danske salongvertinnen Kamma Rahbek til å utbryte at «Normændene ere krøbne op af Mjøsen og omsider naar de blive alt for overmodige, skulle styrtes tilbage i den» (Schmidt 1966:238).³⁷

Treschows forfatterskap og filosofiske prosjekt er ofte blitt beskrevet som forsonende, sammensatt, som forsøk på en syntese av de empiriske, rasjonalistiske og idealistiske tradisjoner – og altså også den tidlige evolusjonslæren. Det er dette konglomeratet av europeiske filosofiske tradisjoner som danner bakteppet for Treschows dannelsesbegrep – og dermed også hans forståelse av kjønn. I stedet for å se hans tenkning som syntetisk og forsonende, har jeg foreslått at den kan forstås som en rekke krysningspunkter hvor ulike kjønnssystemer, som den kontinentale komplementaritetens modellen og en organisk likhetstanke basert på den britiske sosiabilitetstradisjonen, settes i et spenningsfylt forhold til hverandre. Kanskje stammer også noen av disse motsetningene fra hvordan Treschow forsøker å kombinere sosiabilitetstenkningen med sin såkalte «enhetslære».

Den tidlige evolusjonslæren gjennomsyrrer Treschows versjon av Schellings naturfilosofi og identitetsfilosofi: Naturens og menneskets utvikling blir forstått som en del av et «kontinuitetsprinsipp» (Leibniz) – hvor «alle naturlige vesener danner en eneste kjede», og hvor de på teleologisk vis beveger seg mot fullkommenhet (Hessen 2002:17).³⁸ En annen viktig ingrediens i denne idealistiske, organiske totalitetstenkningen er viktigheten av å overskride ulike dualismer – mellom subjekt og objekt og mellom sjel og kropp. Treschows gjentatte

bruk av organiske metaforer gjenspeiler disse forsøkene på slike overskridelser.

I *Lovgivnings-Principier* utvikles denne organiske enhetstenkningen temmelig detaljert. Men Treschow lanserer ingen konvensjonell politisk teori, tvert imot er han uhyre kritisk til en instrumentell forståelse av det politiske felt, i stedet bør staten legge til rette for kulturell dannelse i idealistisk forstand: «Staten burde ligesaa lidt være nogen Fabrik (...) Derimod er Staten et organisk, intet blot mekanisk Heelt» (Treschow 1820:73). Som tidligere nevnt, forsøker Treschow altså å integrere statens og individets dannelse, og med det følger han tradisjonen fra Platon ved å sammenveve individets og statens politiske kropp. Treschows kunnskapsregime er gjennomsyret av organiske metaforer som understreker dette. Det anbefalte utdanningssystemet spiller derfor en dannelsesfilosofi – hvor dannelse beskrives både på et institusjonelt og et filosofisk plan.

Den problematiske institusjonaliseringen av dannelsen

Fordi den autentiske dannelsen bør være organisk og naturlig, blir institusjonaliseringen av utdanningen problematisk. Spørsmålet om hvordan utdanningssystemet skal organiseres, er derfor ikke bare et byråkratisk og administrativt anliggende, men et dypere filosofisk problem: «Det vigtigste Stykke af Opdragelses- og Regjerings-kunsten er at vide, naar man enten bør overlade Naturen selv at virke eller gribe Tømmerne ...» (Treschow 1820:46). Viktigheten av dannelsen gjenspeiles også i at Treschows anbefaler offentlig undervisning som i prinsippet skal være tilgjengelig for alle:

Underviisning i Kunster og Videnskaber bør være offentlig, det vil sige: Staten bør sørge for, at Enhver nyder den Underviisning, han behøver eller fornuftigviis kan attraae. (Ibid. 1820:378)

Alle har en «drift» til kunnskap – en naturlig streben som er universell og inkluderende.³⁹ I motsetning til hvordan Treschow argumenterer i antropologien, foreslår han i *Lovgivnings-Principier* at kjønn ikke utgjør noe unntak fra denne universelle driften.

Forsøket på å institusjonalisere dannelsen er ikke uproblematisk for Treschow, for hvordan kan institusjonene ivareta det organiske og naturlige dannelsesprinsippet? Når Treschow beskriver innholdet i de forskjellige skolene, og ikke minst i definisjonen av universitetet, kommer han stadig tilbake til dette. Treschow er bekymret for nyttetenkningen og det at det nyopprettede universitetets oppdeling i fakulteter i for stor grad er blitt en slags profesjonsutdanning for embetsmenn.⁴⁰ Dette undergraver «Videnskapenes Enhed».⁴¹ I stedet anbefaler han en slags førmoderne tverrfaglighet: «Faculteterne maae derover blive meget indviklede i hverandre og umulige aldeles at adskille. Men dette blev i Begyndelsen ei synderlig paaagtet» (Treschow 1820:402).

Samtidig foreskriver Treschow en institusjonell regulering som nødvendig for å unngå «forvirring» og «tomme Grublerier», noe som beskrives som dannelsens behov for et metaforisk drivhus (ibid.:379).⁴² Det ligger et paradoks i dette: Dannelsen er en naturlig kraft – men den må reguleres og dyrkes. Spørsmålet om deltakelse i den offentlige undervisning er også tosidig: Det innebærer både mulighet til å bli utdannet, men også for å bli regulert og disiplinert. Det å unnsnippe den offentlige inngripen er derfor ikke bare noe negativt i Treschows modell, og hans anbefaling om at barn skal ha privat hjemmeundervisning, må forstås ut ifra hans disiplinerende maktperspektiv.⁴³ Selv om Treschow skiller lag med radikale feminister som Wollstonecraft i spørsmålet om hvorvidt barnas oppdragelse bør være privat eller offentlig, deler de likevel tanker om nødvendigheten av både å regulere

og dyrke den naturlige dannelsen. Interessant er det også at begge tradisjoner er opptatt av kvinnens rolle i å oppdra til medborgerskap. Men i motsetning til Treschow som ser den private sfæren som den ideelle arenaen, advarer Wollstonecraft mot en utdanning begrenset til det private. I kapittelet «National Education», i *Vindication of the Rights of Woman*, argumenterer Wollstonecraft for at en slik privat, kjønnsdelt utdanning vil ha en innsnevrende effekt og ikke i stor nok grad bidra til at jenter og gutter får øvelse i en empatisk og demokratisk identifikasjon med menneskeheten som helhet (Wollstonecraft 1988:158-9).

Den skeptiske holdningen til en institusjonalisering av dannelsen deler Treschow med mange romantiske og idealistiske tekster, ikke minst gjelder det i forhold til de kjønnede implikasjonene. Selv om det romantisk-idealistiske *Bildung* eller dannelsesbegrepet nok ofte ble fremstilt som kjønnsnøytralt, ikke minst på grunn av det universelle, transcendentale vokabular som ble benyttet – ble de faktiske, empiriske kjønnede konsekvenser ofte påpekt i den skandinaviske og tyske salonglitteraturen, som for eksempel i Friedrich Bruns *Idas æstetiske Opdragelse* (1834) (Brun 1998). På liknende måte viser også Friedrich Schlegels *Lucinde* (1799) at idealiseringen av en bevegelig, dynamisk identitet, er et mer problematisk og begrenset prosjekt for det kvinnelige subjekt (Schlegel 2006).⁴⁴ Interessant nok kjente Treschow til Schlegels roman, og i *Provst Frederik Schmidts Dagbøger I, 1794–1814*, nevnes det at Treschow diskuterte *Lucinde* (Schmidt 1966:119).⁴⁵

Fra komplementaritetsmodell til kvinnelig sosiabilitet som ideal

Kritikken av hvordan dannelsen institusjonaliseres er en av nøklene til Treschows kjønns-tenkning – og ett av krysningspunktene som

åpner opp for andre forståelser av kjønn enn den tidligere nevnte komplementaritetsmodellen. Den private sfæren er svært viktig for Treschow. Det er arenaen for selskapelighet og utvikling av de naturlige sosiale drifter, og da spesielt sympatien, som Treschow faktisk beskriver som en grunnleggende drift i opprettholdelsen av samfunnet:

Denne Sympathie er Moder til alle velvil-
lige Drifter, som gjøre, at vi elske Forældre,
Børn, Slægtninge, Venner, Fædreland og
omsider det hele Menneskelige Kiøn.
(Treschow 1803:206)

I vektleggingen av sympatien som det essensielle sosiale limet, argumenterer Treschow i tråd med den britiske moralfilosofien, og da særlig Adam Smiths *Theory of Moral Sentiment* (1759) (Smith 2002).⁴⁶ Interessant er det at Treschow forsterker den kvinnelige rollen i denne sosiabilitetstenkningen ved å personifisere og kjønne sympatien og dens implisitte samfunnsmodell gjennom en utstrakt bruk av moderskapsmetaforer. Treschows sosiabilitetsmodell er dermed ikke bare inspirert av den britiske sensibilitetskulturen og dens feminine ideal, men bidrar også til å omskrive og moderliggjøre den britiske moralfilosofiens sympatibegrep.

Treschows vektlegging av den kvinnelige sympatien og av sosiabiliteten peker mot en mer positiv forståelse av kvinnens rolle i utdanningssystemet som helhet. Det å unnsnippe statlig regulering av identitetens utvikling og dannelse er viktig for Treschow: «Ved Offentlig Opdragelse udrives Mennesket fra sin Familie ... » (Treschow 1820:452). Utelukelsen av kvinnene fra universitetet kan også forstås i lys av dette, og ikke bare som en negativ konsekvens av den konvensjonelle eksklusjonstenkningen. Å være begrenset fra det offentlige (som i kvinnes private utdan-

ning), gir frihet fra staten: «Eiheller er det af liden Vigtighed, at ved offentlig Opdragelse alene blive Børn tidlig vante til at ansee sig selv som Statens ganske tilhørende (...)» (ibid.:450). Den private oppdragersfærens frihet fra staten er viktig ikke bare for å sikre individets frie utvikling, men for at denne igjen skal kunne fungere for å danne frie medborgere. Dette er en frihet som er viktig for både kvinner og menn, for Treschow understreker at oppdrageransvaret i den private sfæren ikke bare er et kvinnelig anliggende, men en viktig oppgave for begge kjønn:

Den Pligt at sørge for Børns Opdragelse strækker sig til Piger lige saavel som til Dreng og, at Staten, for saavidt den også deri bør tage Deel, skylder begge Kjøn lige meget i Henseende til den almindelige Dannelse, som intet Menneske bør savne (...). (Treschow 1820:463)

Ved å presentere et argument for en radikal inkluderingsmodell, hvor staten også har ansvar for kvinners og alles «almindelige» dannelse, uansett kjønn, gir Treschow også uttrykk for en likhetstanke som bryter med hans tidligere og kjønnede skille mellom den private og offentlige utdanningssfæren. Det finnes dermed i Treschows organiske dannelsesstenkning en gryende likhetstanke, noe som også illustreres ved at han fastslår at «Qvindens Fuldkommenhed holder af Nødvendighed i det hele stedse Skridt med Mandens» (Treschow 1820:464). Treschows komplementaritets- og eksklusjonsmodell står derfor i et spenningsforhold med en formåls- og enhetstenkning som søker å overskride motsetninger. Samtidig argumenterer ikke Treschow for en type overskridelse som nøytraliserer og utvisker kjønnsforskjeller. Det kvinnelige sosiabilitetsidealet og den kvinnelige private utdannings- sfære må ivaretas som en nødvendig

motbalanse mot statens regulering av identitetsdannelsen. Treschow antyder her en underliggende forståelse av et symbiotisk, organisk og enhetlig forhold mellom mor og barn som grunnleggende i utviklingen av identiteten, men fremfor å fremstille dette som en fase som kun skal forberede til høyere utdanning, løftes heller denne organiske samhörigheten fram som et ideal og et selvstendig formål i seg selv. Som enhetstenker er Treschow grunnleggende skeptisk til individuasjonens fremmedgjørende konsekvenser, i stedet fremstår det organiske forholdet mellom mor og barn som et ideal for en absolutt, kollektiv identitet. Det feminine reduseres derfor heller ikke til en mulighetsbetingelse for en homososialiserende offentlig og statlig oppdragelsessfære.

Det feminines selvstendige formål kommer kanskje tydeligst og mest entusiastisk til uttrykk hos Treschow i hans beskrivelse av et av de ypperste øyeblikk i sin organiske identitetsfilosofi og enhetslære. Som eksempel på den absolutte identitet viser Treschow til en «Moderomhed», hvor skillet mellom plikt og følelser oppheves, og motsetningstenkningen kan overskrides: «hvori Jeget enten ganske taber sig eller smelter sammen med disses Foremaal» (Treschow 1820:451). I den symbiotiske moderligheten og dens «hjertets Følelser» blir jeget en del av et større formål (ibid:451). Bak Treschows konklusjon om at kvinner skal utelukkes fra universitetet, skjuler det seg andre forståelser av dannelse, hvor femininitet og sosiabilitet utgjør en viktig motvekt mot en for ensidig vektlegging av utdanningssfærens androsentrisme. I kontrast til et dannelsesideal som begrenser kvinnen til et instrument for menns kunstneriske og akademiske utfoldelse, opererer også Treschow med en dannelsesstenkning. Den er basert på en organisk inspirert enhetsfilosofi, hvor menneskets «naturlige selskabelighed» har rom for

kjønnsforskjeller, og hvor det feminine blir en positiv kategori, en metafor for hans formåls-tenkning. ★

Noter

- 1 I universitetets første forelesningskatalog får vi opplyst at Treschow bl.a. skulle «give en almindelig Udsigt over alle, især de philosophiske, Videnskaber» og «anvende den almindelige og besynderlige Sædelæres Grundsetninger» (Treschow 1813:7). Treschows første forelesninger var også ment som forberedelse til den første examen philosophicum ved det nye universitetet. I tillegg til opplysninger om Treschows daglige forelesninger den første høsten, annonseres også vårsemesterets forelesningsrekke: «Endelig skal han i nogle Winter-Forlæsninger privat søge at forfatte de Philosophemer, der i vore gamle Norske Forfædres Fabler synes at ligge skjulte» (ibid.:7). Disse forelesningene ble imidlertid ikke holdt (Winsnes 1927:158).
- 2 Ifølge A.H. Winsnes er *Lovgivnings-Principier* ett av Treschows verker som oppsummerer tankene fra disse første forelesningene: «Men grunnsynet har uten tvil vært det samme som i hans uttalelser om videnskapen i *Moral for Folk og Stat* (1812) og senere i *Lovgivnings-principier* (1820)» (Winsnes 1927:158). Det kan selvfølgelig diskuteres hvorvidt dette verket er «tro» mot de prinsipper Treschow forfattet i 1813–1814, se f.eks. diskusjon om forandringen i hans tenkning (Dahl 1965).
- 3 Treschow hadde bl.a. vært viserektor ved katedralskolene i Trondheim, og siden rektor ved katedralskolene i Helsingør og Christiania. I en periode var han også professor i filosofi i København (Christophersen 1973:103–120). Tidligere på 1790-tallet hadde Treschow vært kritisk til opprettelsen av et norsk universitet, med den begrunnelse at det norske kulturelle miljøet var for lite utviklet. I stedet anbefalte han at man heller burde opprette en slags forberedende akademisk høyskole (Christophersen 1977:202). Treschow forandret mening om behovet for et norsk universitet i *Moral for Folk og Stat, del I* (1810–1812:102).
- 4 Treschow var statsråd for kirke og undervisningsdepartementet flere ganger i perioden 1814–1825, men ikke alle satte pris på hans politiske engasjement. I det politiske klimaet som rådet i årene etter 1814, ble han oppfattet som altfor unionsvennlig og konservativ. Det ble f.eks. laget en nidvise om Treschow, kalt «Den Gamle Kone» (Winsnes 1927:164). I forbindelse med et av de første universitetsjubileene markerte flere sin misnøye med Treschow: «Da studentene 2. september 1815 holdt en fest til minne om universitetets opprettelse, avsluttet en flokk av dem høitideligheten med en mishagsdemonstrasjon utenfor Treschows hus» (Winsnes 1927:164).
- 5 For en mer utdypende biografi om Treschow, se også Christophersen, H.O. 1977. *Niels Treschow 1751–1833: En tenker mellom to tidsaldre*. Oslo: Grøndahl Forlag.
- 6 For et idéhistorisk perspektiv på utelukkelsen av kvinner fra universitetet, se Robin May Schott, «Ascetic Origins of the University» (1988:83–100).
- 7 Treschow benytter vendingen: «Geemenlig ansees det som en naturlig Følge ...» (Treschow 1820:463).

- 8 Treschows eksklusjonsmodell eksemplifiserer fremveksten av den dikotomiske kjønnsorden som preget slutten av 1700-tallet og første halvdel av 1800-tallet. Innenfor anglo-amerikansk feministisk teori er denne «domestic ideology» og «separate spheres» – tenkningen teoretisert av bl.a.: Nancy Armstrong, *Desire And Domestic Fiction: A Political History Of The Novel* (1987), Leonore Davidoff og Catherine Hall, *Family Fortunes: Men and Women of the English Middle Class 1780–1850* (1987), Leonore Davidoff, *Worlds Between Historical Perspectives on Gender and Class* (1995) og Leonore Davidoff, «Gender and the 'Great Divide': Public and Private in British Gender History» (2003).
- 9 I det selskapelige liv var dessuten Treschow, ifølge Conradine Dunker, flink til å samtale med damene (Dunker 1909).
- 10 Treschow, Bernt Anker og Professor Müller bleve enige om at holde Forelæsninger og dertil indbyde deres Venner og Bekjendte. Müller vilde læse over Mineralogie, Treschow over Kants Philosophie og Anker over Experimentalphysik. Forelæserne holdtes i Ankers Biblioteksal. Jeg vidste at der kun skulde indbydes otte Damer (...). De indbudne Damer vare: Kammerherrinde Anker, Fru Müller, Fru Treschow, Fru Rosenkrantz, Sara Boyesen, Cathrine Devegge, Marie Devegge og jeg. Müller holdt den første Forelæsning; der mødte ingen Damer. Den anden Forelæsning holdt Treschow, der var kun Fru Anker og jeg; siden besøgte de Alle disse Forelæsninger. Den tredje gav Anker, der hertil havde indbudt tyve til tredve Damer (Dunker 1909:144–5).
- 11 Dunker roser også de andre kvinnene som deltok på forelesningene: «Jeg saae i denne Ytring intet andet end min kjære Onkels Partiskhed for mig; thi naar jeg kom i Selskab med de glimrende, vittige og talentrige Damer af min Alder – Fru Tullin, Fru Falsen (Louise Kaltenborn), Fru Thygeson (Louise Pløen), og Flere, da følte jeg heel vel min egen Ubetydelighed, og hvor langt jeg stod tilbage ogsaa for mine Medaldrende» (Dunker 1909:144).
- 12 «I Vinter Maanedene 1796 og 1797 bleve altsaa disse Forelæsninger holdne, een Gang ugentlig. Anledningen ved man» (Treschow 1798:1).
- 13 «Hvo der vil kiende Sandhed, højstærrende! Maa begynde med at tvivle, eller, hva der endnu var meget bedre, med at intet at vide (...) Man veed i det Øjeblik altid for meget. Vor hukommelse er forud opfyldt med en Mængde Ord og Begreber, der, ligesom Skrab, maa fejles ud, for at give Plads til Ting af Værdie» (Treschow 1798:1).
- 14 Et unntak her er Torill Steinfeld diskusjon av Treschows forhold til Hovindkretsen (Steinfeldt 1998: 306–17).
- 15 I den senere tid har den antatte dominansen av en kjønnnet, dikotomisk tosfæretenkning i denne perioden blitt problematisert av Linda Colley, Britons *Forging the Nation, 1707–1837* (1992), Amanda Vickery, «Golden Age to Separate Spheres? A Review of the Categories and Chronology of English Women's History» (1993); Lawrence E. Klein, «Gender and the Public/Private Distinction in the Eighteenth Century: Some Questions about Evidence and Analytic Procedure» (1995); Amanda Vickery, *The Gentleman's Daughter. Women's Lives in Georgian England* (1998); Jane Rendall, «Women and the Public Sphere» (1999) og Leonore Davidoff, «Gender and the 'Great Divide': Public and Private in British Gender History» (2003).
- 16 Treschows definisjon av antropologien vektlegger nettopp en kantiansk inspirert formålstenkning: «en grundig Kundskab om Mennesket, en Videnskab om alt hva der hører til den menneskelige Natur og de Midler, hvorved samme kan opnå sin bestemmelse» (Treschow 1803: «Fortale»).
- 17 Kants *Antropologi i et Pragmatisk Perspektiv* (1798) argumenterte også for et skille mellom mannlige og kvinnelige sfærer (Kant 2002). Kant beskriver f.eks. det mannlige homososiale idealet gjennom en måltidsmetafor. De ulike deler av måltidet bør tilpasses ulike typer samtaletematikk med ulik alvorlighetsgrad. Kvinnen kan først få være til stede under desserten, altså under den polerte, lettere og mer underholdende delen av samtalen (Kant 2002:163–65). Se for øvrig Christine Battersbys utgreining av kjønnsdynamikken som ligger til grunn for det mannlige geniet i *Gender and Genius: towards a feminist aesthetics* (1989).
- 18 «In the late seventeenth and eighteenth centuries, science fleshed out, in terms acceptable to the new epistemology, the categories 'male' and 'female' as opposite and incommensurable biological sexes» (Laqueur 1992:154).
- 19 Treschow benytter faktisk begrepet «Perfectibilitet» på tross av at han flere ganger gir uttrykk for sin motstand til revolusjon til fordel for en mer organisk, fremvoksende «reformasjon» (Treschow 1803:233;1820: v–vi). «Perfectability» inngikk som en viktig del av radikalt revolusjonært vokabular, både i Frankrike, men særlig blant de britiske radikale.
- 20 For diskusjon av sensibilitetskulturen se bl.a.: G.J. Barker-Benfield, *The Culture of Sensibility* (1992), Claudia Johnson, *Equivocal Beings: Politics, Gender, and Sentimentality in the 1790s* (1995), Chris Jones, *Radical Sensibility: Literature and Ideas in the 1790s* (1996), Jerome McGann, *The Poetics of Sensibility* (1996), John Mullan, *Sentiment and Sociability: The Language of Feeling in the Eighteenth Century* (1988) og Janet Todd, *Sensibility: An Introduction* (1986).
- 21 Henry Mackenzies roman, *The Man of Feeling* (1771) (Mackenzie 2001).
- 22 Se f.eks. Kants diskusjon av et kjønnsdelt kunnskapsdomene i hans *Observations on the Feeling of the Beautiful and Sublime* (1960:78).
- 23 «Ved Cultur forstås den Forbedring eller Fuldkommenhed, som Forestillingsevnen, især den høiere, ved Kunst, d.e., regelmessig Undervisning og Øvelse, kan saae. Ordet er laant af Jordens Dyrkning, og indbefatter tre Dele: 1) Øvelse i at bemærke og eftertænke de almindelig bekiente Ting, udvikle og oplyse de alt erhvervede Forestillinger; hvilket ligner Jordens Forbedrelse og Frugtbariggjærelse; 2) nye Begrebers og Kundskabers Meddelelse, ligesom Udstrøelse av et Slags Sæd; 3) udvortet omstendigheder der ligner Solens Indflydelse (...). Denne Cultur må vel adskilles fra Politur, der allene beståe i en, ved Omgang og Vane erhvervet, Kundskab om den i Selskabet herskende Smag og Tænkemaade, tilligemed Færdighed i at rette sig deretter» (Treschow 1803:162).
- 24 Karen Glente diskuterer den tidlige filosofiske antropologiens problematiske forhold til kjønn: «Den filoso-

- fiske antropologis problem er fremdeles, at dens genstand, det ikke kønsspecificerende menneske, mennesket i almindelighed, ikke findes, men konstrueres ud fra en sammenblanding af synsvinkel og almen-gyldighed, hvilket sker med baggrund i individets, subjektets, følelse af at være alt hva det er» (Glente 1992:11).
- 25 «Stat er en Nation eller et Selskab af Familier (...)» (Treschow 1820:11).
- 26 Som rådgiver for prins Christian Frederik skrev Treschow et utkast til den norske grunnloven. Se Treschows *Om Norges Grundlov*, 1834.
- 27 Se f.eks. Hegels beskrivelse af ekteskapet i § 166 i *Elements of the Philosophy of Right* (Hegel 1991:206).
- 28 «Mennesket er, som Aristoteles udtrykker sig, et ikke blot selskabeligt, men tillige statsborgerlig Dyr. Af selskabelige gives der mange Arter saavel blant Pattedyrene som blant Fuglene, Fiskene og Insecterne. Det er derhos mærkværdigt, at de fuldkomneste og mest uddannede Selskaber, saasom Biernes og Termitternes, findes i den Classe, der for Resten synes at henhøre til de ringere» (Treschow 1820:1).
- 29 Gillian Russell og Clara Tuite 2002. *Romantic Sociability: Social Networks and Literary Culture in Britain 1770-1840*.
- 30 Se bl.a.: John Mullan *Sentiment and Sociability: The Language of Feeling in the Eighteenth Century* (1988); Adela Pinch, *Strange Fits of Passion: Epistemologies of Emotion, Hume to Austen* (1996); James Chandler, «Moving Accidents: The Emergence of Sentimental Probability» (2002) og Evan Radcliffe, «Moral Philosophy, and Universal Benevolence in the Eighteenth-Century» (1993).
- 31 I *Forelæsninger over den Kantianske Philosophie* lancerer Treschow på entusiastisk vis Kant som en slags sokratisinspireret oplysningstenker som kan bidrage til å vitalisere Christianias diskussionskultur ved å motvirke «enformighet»: «Anledningen til disse Forelæsninger var oplyste Medborgeres Begierlighed at blive underrettede om nogle videnskabelige Formaaale eller at fornye Erindringen deraf. I Christiania, som paa ethvert Sted af lige Størrelse, have de selskabelige For nøjelser nødvendig en vis Ensformighed. Man søger derfor gjerne Afvekslinger» (Treschow 1798: «Fortale»).
- 32 For en diskussion av Kants eksklusjonstenkning se Schott (1988:112-114).
- 33 I *Observations on the Feeling of the Beautiful and Sublime* hevder Kant: «In short, they (women) contain the chief cause in human nature for the contrast of the beautiful qualities with the noble, and they refine the masculine sex» (Kant 1960:78).
- 34 John T. Goldthwait foreslår at Kant parafraserer Addison og Steeles bemerkninger i *The Spectator* om kvinnens beskedenhet (Kant 1960:121 n).
- 35 I tillegg til Lamarck og Georges-Louis Leclerc de Buffons, *Historie naturelle* (Lamarck 1815-1822). Anathon Aall beskriver da også Treschow som «en foregangsmand i evolusjonstankens historie» i «Niels Treschow, hans lære om utviklingen og om menneskeslegten ophav» (Aall 1911).
- 36 «Den egentlige Anthropologie er en Videnskab om Mennesket som Dyr og alle de Beskaffenheder hos samme, der flyde af Sjæls og Legems Forening» (1803: Fortale).
- 37 «Frue Rahbek var i det beste Humeur og snakkede meget om Miøsen, som i hendes Sprog betyder norsk Overmod. Ved at læse Treschows Historiske Philosophie hvori han fremsætter den Hypotese, at Menneskene oprindeligen har været Havdyr af Slægten Trichicus» (Schmidt 1966:238).
- 38 Henrik Steffens, som Treschow hadde et konfliktfylt forhold til, ga også uttrykk for liknende ideer. Også for ham er inspirasjonen fra Schelling viktig for utviklingen av «Enheds læren»: «den indvortes Trang til at kiende Tingens egentlige Væsen, til at opløse Tilværelsens Gaade – fra Evnens Side, den innvortes Anskuelse, som fatter enhver enkelt Deel sammen til et Heelt, sætter det absolut Heele, *Eene*, som det *Reelle*, og ved denne omfattende Anskuelse fortrænger enhver fremmed Forestilling, som ikke nødvendig maa tænkes i Sammenhæng med det Heele. Ethvert filosofisk Foredrag er nødvendig et Continuum, et organisk Heelt, ikke et Aggregat at enkelte Sentenzer» (Steffens 1905:1).
- 39 «Culturen bør altså være almindelig og det i sær med hensyn til ethvert Menneske selv, saa at ingen Deel, intet Anlæg i vor Natur bliver liggende udyrket og udviklet» (Treschow 1820:72).
- 40 «Universitetets Deling i saa kaldte Faculteter kan ei have nogen anden tilstrækkelig Grund end de Studerendes nærmeste Bestemmelse til Udførelse af et visst Slags Forretninger (...) Paa den inddeling af Videnskabernes selv efter indvortes Grunde eller deres naturlige Forhold til hverandre kan man derved vel ikke have tænkt» (Treschow 1820:402).
- 41 «De almindelige høiskoler eller saa kalde Universiteter udstrække derimod Underviisningen til alt hva der for Nogen maatte være enten ganske nødvendig eller nyttig og behagelig at vide, saavidt det hidindtil er opdaget og bekjent. Men neppe svarer noget Universitet eller hvilken som helst anden menneskelig Indretning nøie til sin Idee [...] Det har nemlig enten virkelig været eller der-havde i det mindste altid burdet være Stifternes Øimed i dette slags Skoler især, som i levende Mønstre, at fremskille Videnskabernes Enhed, naturlige Sammenhæng og fælles Stræben til det samme, som tillige er Borgersamfundets Endemaal» (Treschow 1820:398-99).
- 42 «Kunster og Videnskaper ere for største Delen et slags have eller endog Drivhuusplanter, der udfordere en langt omhyggeligere Pleie end de i Livet ellers uundværlige Kundskaber og Færdigheder. Uagtet al Dyrkning og Pleie ville de dog led udarte, dersom man ganske overlader maaden at behandle dem paa til privat Flid og Godbeindende uden offentlig Tilsyn og Veiledning. Enten tabe de sig i tomme Grublerier, drive kun en Mængde vilde Skud og blade uden Frugt, eller denne mangler naturlig Saft og Kraft» (Treschow 1820:379).
- 43 «(...) saa vil jeg dog ingenlunde paastaae, at den første Grund enten til Sindets eller Legemets Dannelse i den tidligste Alder bør lægges af offentlige Opdragere eller Lærere. Etter naturens egen orden bør den lægges af Forældrene, Slægtninger eller Venner (...)» (Treschow 1820:387).
- 44 I Schlegels roman utbryter karakteren Lucinde: «Jeg ser her en vidunderlig sinnrik og megetsigende allegori på fullendelsen av det mannlige og det kvinnelige til hel- og full menneskelighet» (Schlegel 2006:30). Barnet Wilhelmine er ment å illustrere denne enhetsallegorien,

- men forblir likevel et passivt objekt for det mannlige blikk. På liknende måte påpeker Friederike Brun hvordan det kvinnelige fungerer som muliggjørere for uskyllden, naturtilstanden og Schillers begrep om det naive.
- 45 Diskusjonen fant sted 16. september, 1807 (Schmidt 1966:119).
- 46 Sympati inngår som del av menneskets «drift til frihed og Uafhængighed», men er også grunnleggende i vår «Drift til Selskab og Omgang med andre Mennesker» (Treschow 1820:203, 204). Som sosialt lim er den videre «Uegennyttig» (ibid.:206). Treschow siterer flere av Adam Smiths definisjoner av sympatien fra hans *Theory of Moral Sentiment*: «hvorved vi uformærkt sætte oss i andres Sted» og «sympathie stemmer oss til moralske følelser» (ibid.:207).

Litteratur

- Addison, Joseph og Richard Steele 1998. *The Commerce of Everyday Life: Selections from The Tatler and The Spectator*. Erin Mackie (red.). London: Palgrave Macmillan.
- Armstrong, Nancy 1987. *Desire And Domestic Fiction: A Political History Of The Novel*. Oxford: Oxford University Press.
- Barker-Benfield, G.J. 1992. *The Culture of Sensibility: Sex and Society in Eighteenth-Century*. Chicago: University of Chicago Press.
- Battersby, Christine 1989. *Gender and Genius: Towards a Feminist Aesthetics*. London: Women's Press.
- Brun, Friederike 1998. *Idas Æstetiske Udvikling*. Oversatt av Inge Lise Rasmussen. København: C.A. Reitzels Forlag.
- Chandler, James 2002. «Moving Accidents: The Emergence of Sentimental Probability». I: Colin Jones og Dror Wahrman (red.): *The Age of Cultural Revolutions: Britain and France, 1750–1820*. Berkeley: University of California Press.
- Christophersen, H.O. 1973. «Treschow, Niels». I: *Norsk Biografisk Leksikon*, Bind XVII. Oslo: Aschehoug.
- Christophersen, H.O. 1977. *Niels Treschow 1751–1833: En tenker mellom to tidsaldre*. Oslo: Grøndahl Forlag.
- Colley, Linda 1992. *Britons: Forging the Nation, 1707–1837*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Daae, Ludvig 1891. *Det Gamle Christiania 1624–1814*. Christiania: Cappelens Forlag.
- Dahl, Helge 1965. *Niels Treschow – En Pedagogisk Tenker. Avhandling for magistergraden i idéhistorie*. Universitetet i Oslo.
- Davidoff, Leonore og Catherine Hall 1987. *Family Fortunes: Men and Women of the English Middle Class 1780–1850*. London: Hutchinson.
- Davidoff, Leonore 1995. *Worlds Between Historical Perspectives on Gender and Class*. Cambridge: Polity Press.
- Davidoff, Leonore 2003. «Gender and the 'Great Divide': Public and Private in British Gender History». *Journal of Women's History* 15 (1):11–27.
- Dunker, Conradine B. 1909. *Gamle Dage: Erindringer og Tidsbilleder*. Ny fuldstændig Udg. med illustrationer, Portrætter og oplysende Bemærkninger. Kristiania: Gyldendal.
- Eger, Elizabeth 2010. *Bluestockings: Women of Reason from Enlightenment to Romanticism*. New York: Palgrave Macmillan.
- Glente, Karen 1992. *Mennesket og Kvinden: Om oplysningen, dannelsen og kønnet*. København: C.A. Reitzels Forlag.
- Gregory, Dr. John 1774. *A Father's Legacy to His Daughters*. London: Strahan.
- Hegel, G.W.F. 1991. *Elements of the Philosophy of Right*. Red. Allen W. Wood. Oversatt av H.B. Nisbet. Cambridge: Cambridge University.
- Hessen, Dag og Thore Lie 2002. *Mennesket i et nytt lys: Darwinisme og utviklingslære i Norge*. Oslo: Cappelens Forlag.
- Hume, David 1742. «Of Essay Writing». I: *Essays, Moral and Political*. Vol. 2.
- Johnson, Claudia L. 1995. *Equivocal Beings: Politics, Gender, and Sentimentality in the 1790's*. Chicago og London: The University of Chicago Press.
- Jones, Chris 1996. *Radical Sensibility: Literature and Ideas in the 1790s*. London: Routledge.
- Kant, Immanuel 1996. *Anthropology from a Pragmatic Point of View*. Oversatt av Victor Lyle Dowdell. Carbondale og Edwardsville: Southern Illinois University Press.
- Kant, Immanuel 1960. *Observations on the Feeling of the Beautiful and Sublime*. Oversatt av John T. Goldthwait. Berkeley og Los Angeles: University of California Press.
- Kant, Immanuel 2002. *Hva er mennesket?: antropologi i pragmatisk perspektiv (1798)*. Oversatt av Øystein Skar. Oslo: Pax Forlag.
- Klein, Lawrence E. 1995. «Gender and the Public/Private Distinction in the Eighteenth Century: Some Questions about Evidence and Analytic Procedure». *Eighteenth-Century Studies* 29 (1):97–109.
- Kuehn, Manfred 2006. «Introduction». I: Robert B. Louden (red.): *Immanuel Kant, Anthropology from a Pragmatic View*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lamarck, Jean Baptiste 1815–1822. *Histoire naturelle des animaux sans vertèbres*. Paris: Verdiere.
- Laqueur, Thomas 1986. «Orgasm, Generation, and the Politics of Reproductive Biology». *Representations* 14:1–41.
- Laqueur, Thomas 1992. *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud*. Cambridge, Massachusetts og London: Harvard University Press.
- Lundestad, Erik 1998a. «Tenkning som forsoning. Niels Treschows Forsøg om Guds Tilværelse». *Norsk filosofisk tidsskrift* (2):113–133.
- Lundestad, Erik 1998b. *Norsk Filosofi fra Ludvig Holberg til Anathon Aall*. Tromsø: Universitetsbiblioteket i Tromsø.
- Macaulay, Catharine 1790. *Letters on Education with Observations on Religious and Metaphysical Subjects*. London: C. Dilly.
- Mackenzie, Henry 2001. *The Man of Feeling*. Oxford: Oxford University Press.
- McGann, Jerome 1996. *The Poetics of Sensibility: a Revolution in Literary Style*. Oxford: Clarendon Press.
- Moran, Mary Catherine 2005. «Between the Savage and the Civil: Dr. John Gregory's Natural History of Femininity». I: Sarah Knott og Barbara Taylor (red.): *Women, Gender and Enlightenment*. New York: Palgrave Macmillan.
- Mullan, John 1988. *Sentiment and Sociability: The Language of Feeling in the Eighteenth-Century*. Oxford: Clarendon.

- Pinch, Adela 1996. *Strange Fits of Passion: Epistemologies of Emotion, Hume to Austen*. Stanford: Stanford University Press.
- Radcliffe, Evan 1993. «Moral Philosophy, and Universal Benevolence in the Eighteenth-Century». *Journal of the History of Ideas* 54 (2):221–240.
- Rendall, Jane 1999. «Women and the Public Sphere». *Gender & History* 11 (3):475–488.
- Rousseau, Jean-Jacques 2010. *Emile, eller Om oppdragelse*. Oversatt av Kirsten Marianne Bessesen. Oslo: Vidarforlaget.
- Russell, Gillian og Clara Tuite (red.) 2002. *Romantic Sociability: Social Networks and Literary Culture in Britain 1770–1840*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schmidt, Frederik 1966. *Provst Frederik Schmidts Dagbøger 1794–1814. Bind I*. København: G.C. Gads Forlag.
- Schlegel, Friederich 2006. *Lucinde*. Oversatt av Sverre Dahl. Oslo: Bokvennen.
- Schott, Robin May 1988. *Cognition and Eros: A Critique of the Kantian Paradigm*. Boston: Beacon Press.
- Smith, Adam 2002. *The Theory of Moral Sentiments*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Steffens, Henrik 1905. *Indledning til Filosofiske Forelæsninger i København 1803*. København og Kristiania: Gyldendalske Boghandel.
- Steinfeld, Torill 1998. «Valgsllektskap og vennskapskult: Christiane Koren og Hovindkretsen». I: Anne Scott Sørensen (red.): *Nordisk Salongkultur: Et studie i nordisk skjønnhet og salongmiljøer 1780–1850*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Steinfeld, Torill 2004. «Sisters in the Asthenia. On John Browns Theory of Excitability, Brunonianism, and Asthenic women». *Edda* (4):286–301.
- Svendsen, Lars Fr. H. 2002. «Innledning». I: Immanuel Kant: *Hva er mennesket?: antropologi i pragmatisk perspektiv (1798)*. Oversatt av Øystein Skar. Oslo: Pax Forlag.
- Todd, Janet 1986. *Sensibility: An Introduction*. London: Methuen.
- Treschow, Niels 1798. *Forlæsninger over den Kantianske Philosophie*. København: Gyldendahls Forlag.
- Treschow, Niels 1803. *Kort Udkast til Kundskab om Mennesket, eller Anthropologie til Brug for de lærde Skoler*. København.
- Treschow, Niels 1810–12. *Moral for Folk og Stat*. København.
- Treschow, Niels 1813. *Fortegnelse paa de Forelæsninger, der skal holdes ved det Kongelige Frederiks Universitet i dets første halve Aar fra Begyndelsen af Augusti Maaned 1813*. Christiania: Jacob Lehmann.
- Treschow, Niels 1820. *Lovgivnings-Principier, eller Om Staten i Forhold til Religion, Sæder og Cultur*. Christiania: Chr. Grøndahl.
- Treschow, Niels 1821. *Om Staten i Forhold til offentlig Velstand, Næringsveie, Handel, Fattigvæsenet, samt Penge- og Skatte-Væsenet*. Christiania: Grøndahl.
- Treschow, Niels 1823. *Om Staten med Hensyn til Justits- og Forsvarsvæsenet, Statsforfatning og Staters Forhold til hverandre*. Christiania: Grøndahl.
- Vickery, Amanda 1993. «Golden Age to Separate Spheres? A Review of the Categories and Chronology of English Women's History». *The Historical Journal* 36 (2):383–414.
- Vickery, Amanda 1998. *The Gentleman's Daughter. Women's Lives in Georgian England*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Winsnes, A.H. 1993. «Niels Treschow». I: Trond Berg Eriksen (red.): *Vestens Tenkere. Bind 2*. Oslo: Aschehoug.
- Winsnes, A.H. 1927. *Niels Treschow: En Opdrager til Menneskelighet*. Oslo: Aschehoug.
- Wollstonecraft, Mary 1988. *A Vindication of the Rights of Woman*. New York og London: WW. Norton.
- Aall, Anathon 1911. «Niels Treschow, hans lære om utviklingen og om menneskeslegtens ophav». Særtrykk av *Naturen*.

ARTIKLER

AV HILDE SANDVIK

Rettsvitenskapen former kjønnskontrakten: 1811–1870

Juristenes fortolkninger av eksisterende lover og ekspertråd når nye lover skal utformes, har alltid hatt stor innvirkning på rettstilstanden i et samfunn, forholdet mellom kjønnene inkludert. I den åpne situasjonen som oppsto i den nye staten Norge etter 1814, med et lovverk arvet fra eneveldet og ambisjoner om å nyskrive det, fikk det nyetablerte universitetets jurister en framtrедende plass i arbeidet med å fortolke og nyskrive lovverket. Det ble debatt, og debatten gjaldt i høyeste grad forholdet mellom kjønnene, særlig innen ekteskapet. Historikeren Hilde Sandvik analyserer denne debatten.

Hvilke forestillinger om kjønn formidlet rettsvitenskapen, det vil si jussen, ved Universitetet i Christiania i årene fra opprettelsen i 1811 og fram til 1870? Jeg har latt meg inspirere av statsviteren Carole Patemans kritikk av manglende kjønnsperspektiv i politisk teori. Hennes bok *The Sexual Contract* fra 1988 er en feministisk vitenskapskritikk av politisk teori fra 1700-tallet og framover. Pateman mener å finne en underliggende kjønnskontrakt som de ulike tenkernes samfunnskontrakter hviler på, og hun kritiserer det faktum at denne kjønnskontrakten ikke var tematisert verken i teorier eller fag. I anledning 200-årsjubileet for Universitetet i Oslo kan Patemans fagkritiske spørsmål inspirere til tilsvarende historisk gjennomgang av universitetets disipliner.

I denne artikkelen skal jeg drøfte rettsvitenskap, et fag som i høyeste grad tematiserte kjønnsforskjeller, men der det var ulike oppfatninger om hvordan retten var og burde være med hensyn til menn og kvinners rettslige stilling. Ved å fokusere på debatten om endring i ekteskapslovgivningen vil jeg understreke et velkjent poeng i nordisk forskning de siste tiårene om brukbarheten av «kjønnskontrakt» som analytisk begrep; nemlig at flere mer eller mindre internaliserte, ulike kjønnskontrakter kunne forekomme samtidig i et samfunn. Det interessante og spesielle med debattene i flere universitetsfag, i særdeleshet juss, var at debattens hensikt var å komme fram til en autoritativ avklaring. Derfor står «kjønnskontrakten» i entall, bestemt form i artikkelens overskrift. Jeg skal konkretisere drøftingen ved å vektlegge debatten om ekteskapslovgivningen i forbindelse med planene for en ny lovbok for Norge etter 1814.¹

Forskjellen mellom politisk teori og rettsvitenskap skal med en gang understrekes. Rettsvitenskapen var et langt mer praktisk fag enn det vi i ettertid kan samle under betegnelsen «politisk teori». Jussen konkretiserte på sett og

vis spørsmål fra politisk teori. Teorier om forhold mellom stat og borger kunne myntes ut i rettslige spørsmål om næringsrett og kjøpsrett. Borgernes myndighet kunne utledes av ekteskapets rettsvirkninger, og borgernes ulike rettigheter som menn og kvinner fikk betydning for omfanget av råderetten ved arv og skifte. I jussen var ekteskap og arv sentrale temaer. Svært så konkrete kjønnskontrakter i form av ekteskapslovgivning, lov om arv og skifte med mer har alltid hatt en sentral plass på jusstudenters pensum. Juristene har måtte beskjefte seg med samfunnets kjønnsforhold.

Hva mente de, og hva formidlet de? Og hvordan grep de den åpne situasjonen som den nye norske staten fra 1814 skapte, med sine ambisjoner om en ny lovgivning?

Rettsvitenskapen var et betydelig universitetsfag og et betydelig fag for den norske staten. Det er understreket mange ganger, senest i den nye universitetshistorien (Collett 2011:363–368, Myhre 2011:46, 50–53). Juss var det største studiet. Over halvparten av kandidatene fra universitetet var jurister. Omlag 40 jurister ble uteksaminert per år fra rundt 1870 (Myhre 2011:44).²

På Eidsvoll i 1814 var 26 av de 112 grunnlovsfedrene jurister. Som i andre europeiske land fikk rettsvitenskapen en samfunnsbyggende rolle. I Norge skjedde dette på flere måter: For det første gjennom den juridiske vitenskaplige virksomheten som besto i å utvikle en systematikk for lovanvendelse. For det andre ved å utdanne jurister som skulle praktisere jussen – eksempelvis som sorenskriver og advokater. Her bidro professorene med forelesninger og lærebøker. For det tredje hadde rettsvitenskapen stor påvirkningskraft gjennom lovutforming og lovgivning: Jussprofessorene var eksperter på lover. De ble oppnevnt til å utarbeide lover, og de gikk inn i politikken som stortingsmenn og statsråder.

Fra revolusjonstiden og etter Napoleons-

krigene ble mange reformer innført i Europa. Mange land gikk i gang med ambisiøse lovprosjekter i samsvar med opplysningstidens ideer. I nabolandet Sverige skulle lovverket moderniseres (Ågren 2009). I Norge skulle det lages en ny lovbok. Det var en følge av den nye 1814-grunnloven, like ny som universitetet selv.

Utgangspunktet

I 1814 var Norge i en åpen situasjon. Grunnloven satte i verk et nytt politisk system. Lovgivningsmakten var lagt til folkets valgte representanter på Stortinget. Med Grunnloven var alt lagt til rette for hvordan det store arbeidet med en ny lovgivning skulle forgå. Grunnlovens paragraf 94 slo fast at til neste eller derpå følgende storting skulle det utarbeides en ny kriminallov og en ny sivillov. Inspirasjonen var en tilsvarende paragraf i den franske konstitusjonen av 1791. Inntil videre skulle eksisterende lover stå ved makt, hvis de ikke stred mot konstitusjonen. Grunnleggende stabilitet i landet var sikret også på annen måte: Eksisterende skatter skulle bestå til neste storting. Slik lød paragrafen som fortsatt står i Grunnloven:

§ 94: En ny almindelig civil og kriminal Lovbog skal foranstaltes udgivet paa første eller, om dette ikke er muligt, paa andet ordentlige Storthing. Imidlertid blive Statens nu gjældende Love i Kraft, forsaavidt de ei stride imod denne Grundlov eller de provisoriske Anordninger, som imidlertid maatte udgives. De nuværende permanente Skatter vedblive ligeledes til næste Storthing.

Det kom aldri noen samlet sivillov i Norge. Fra 1850-tallet vedtok Stortinget arvelov, skifte- lov, fattiglov med flere. Ny kriminallov kom i 1842. Da hadde man gitt opp arbeidet med å

lage sivillov. Men i perioden 1814–1842 var sivilloven et aktuelt prosjekt, og lovforslag angående arv, skifte, ekteskap og myndighet ble satt på vent i påvente av en samlet kodifikasjon. I mangel av noe nytt måtte en inntil videre bruke de gamle lovene fra eneveldets dager. For juristene var det en stor utfordring både å praktisere gamle lover i tråd med konstitusjonen og å diskutere hvordan en ny lov burde være.

Jeg vil hevde at en av grunnene til at det ikke kom noen ny sivillov, var at den kom til å røre ved grunnleggende kjønnsforhold. Universitetets jurister hadde forskjellige meninger om hvordan loven burde være. Men for å kunne diskutere dette vil jeg ta ett skritt tilbake og se på noen sentrale bestemmelser som angikk forholdene mellom kjønnene, nærmere bestemt ekteskap, arv og myndighet i eneveldets lovverk.

Eneveldets kjønnskontrakt

Lovverket fra eneveldets dager besto i hovedsak av de nesten likelydende Christian Vs Danske Lov (1683) og Christian Vs Norske Lov (1687) samt den løpende lovgivningen i årene deretter, i form av en rekke forordninger og reskripter. Bestemmelsene som angikk ekteskap, myndighet og arv, finnes stort sett i lovene fra 1683/1687. I Christian Vs Lov bestemte paragraf 5-1-13 at konas kontrakter bare var gyldige med husbonds samtykke, eller hvis kontrakten var til nytte og nødvendighet. Paragraf 5-3-31 og 5-3-32 bestemte at hvis ektemannen solgte sin hustrus jord, så var salget gyldig. Hun kunne eventuelt gå til sak mot ektemannen. I eldre norsk lov og helt fram til 1687 hadde hustruens vitterlige samtykke vært nødvendig for salg av eiendom hun hadde brakt inn i ekteskapet. Men dette hadde den danske revisjonskomiteen endret da dansk og norsk lov skulle samordnes i 1680-

årene. Sønn og datter arvet ulikt, døtrene arvet bare det halve av brødrene, slik hadde det vært siden Magnus Lagabøters landslov ga døtrene arverett i 1274. Ugifte kvinner var ikke myndige over sin arv, men det var mulig å søke kongen om rådighetsbevilling.³

Stor politisk vilje til å forandre gjeldende rett

De første stortingsdebattene viste stor vilje til å forandre lovverket, også når gjaldt å gi kvinner likere rettigheter. Sorenskriver Rambeck foreslo i et privat lovforslag i 1815 å gjøre ugifte kvinner over 30 år myndige over egen arv. Stortingskomiteen var enig, men mente at denne saken hørte inn i den planlagte sivillovboken – og sendte den over til lovkomiteen. Stortingskomiteen skrev som følger:

Comiteen skulde have været tilbøvelig at foreslaae en Lov som bestemte en vis Myndigheds Alder for ugifte Fruentimmer, da saadant efter de ældste norske Love har fundet sted, og uden Tvil ikke en gang med overlæg er udeladt af Christian Vs Lov. Den ansaa det rettest at bestemmelsen udsattes indtil den kunde settes inn i den almindelige civillov.⁴

Samme år foreslo konsul Thrane fra Christiania lik arv for sønn og datter. Kravet ble senere fremmet på hvert eneste storting, ofte av bonderepresentanter som Lars Aga fra Ullensvang og gårdbruker Øvren fra Kristians Amt (Oppland). Sistnevnte begrunnet sitt forslag med at Christian Vs lov ikke var i harmoni med «Natur og Retfærdighed» og ikke passet med «vor nuværende Statsforfatning, der ikke hylder unaturlige Forrættigheder, men statsborgerlig Lighed» (Fløystad 1990). Samtlige av disse lovforslagene ble oversendt lovkomiteen som var nedsatt på Eidsvoll og senere supplert.

Lovkomiteen var sammensatt av overarbeidede jurister, og sivillovforslaget var ikke prioritert. Dermed skjedde det ingenting med lovforslagene.

Et relevant spørsmål i den sammenheng er selvsagt hvorfor sivillovforslaget ikke ble prioritert. Hadde det sammenheng med kritikken som hadde gjort seg gjeldende mot store lovreformer, som den franske Code Civil, inspirert av opplysningstidens universalisme?

Code Civil og forsvaret for tradisjon

I Frankrike hadde de ledende i revolusjonen fra første stund satt seg fore å lage et nytt lovverk. Den franske sivilloven Code Civil var påbegynt alt i 1791. Bestemmelser som lik arv og rett til skilsmisse var allerede gjennomført da loven endelig kom i 1804, og ble lansert av Napoleon. I ekteskapet var hovedprinsippet felleseie, hvis ikke annen ekteskapskontrakt var inngått.⁵ Loven åpnet også for deling av boet etter hustruens begjæring hvis ektemannen ikke styrte boet ansvarlig.⁶ Men loven var i høyeste grad patriarkalsk. Napoleon selv sørget for å sette sitt stempel på loven; hustruen skyldte ektemannen lydighet, fordi han beskyttet henne. Artikkel 213 lød: «Le mari doit protection à sa femme, la femme obéissance à son mari.»

I 1807 innførte Napoleon sitt nye lovverk i de tyskoppkøpte områdene. Leilendingenes pliktarbeid for godseierne ble opphevet. Det tyske lappeteppet av fyrstelover og frie byers lover ble erstattet med et strømlinjeformet, moderne lovverk. Etter Napoleons fall kom kritikken mot modernisering ved diktat ovenfra. Klarest formulert var den tyske rettslærde Carl von Savignys forsvar for tradisjonene i rettsystemet. Savigny advarte mot å endre eksisterende lovverk med umodne reformer.⁷

Hvilken tradisjon?

I Norge var Savignys kritikk av Napoleons tvangsinnføring av Code Civil i Tyskland kjent. Argumentet om rettslig tradisjon var slett ikke fraværende i norsk debatt. Men i Norge var situasjonen annerledes enn i Tyskland. Det var ikke gitt at det var den nære rettslige tradisjonen fra dansketiden som burde bevares. Hva med den eldre norske lovtradisjonen fra Magnus Lagabøters tid? Interessen for eldre norske lover var stor, og flere formulerte skarp kritikk mot hvordan odelslov og familielov var blitt feiltolket av den danske rettsvitenskapen.

Da Stortinget var blitt lei av å vente på at lovkomiteen skulle få ferdig sivilloven, oppnevnte de i 1827 en ung norsk jurist til å ta seg av arbeidet. Han skulle samarbeide med lovkomiteen. Han fikk et vidt mandat: å se tilbake på gamle norske lover, men også mot helt moderne lovverk i Europa (Sandvik 2002:217–225). Stortingets mandat kan med andre ord ikke sies å bære preg av reformkritikken, og mandatet viser en innsikt i at her var det mange tradisjoner å ta hensyn til. Ambisjonene var imidlertid høye: Mandatet var at sivilloven skulle bygges opp med sann vitenskaplig ånd, og lovbooken skulle bli så kort at den ofte kunne gjennomleses, minnes og bli kjær blant folket.

Debatten om en ny sivillov i Norge

Den unge juristen som fikk oppdraget å skrive en ny sivillov, var Claus Winter Hjelm, lektor i lovkyndighet (dvs. juss) ved universitetet. Han hadde allerede gitt sitt syn til kjenne – etter hans mening trengte lovverket sårt til modernisering. Han var opptatt av moderne europeisk lovgivning, men også kjent med gammel norsk rett. I to år hadde han forelest over blant annet ekteskapsrett ved universitetet. Hans første store artikkel gjaldt formuesforholdet

mellom ektefeller. Claus Winter Hjelm mente at ekteskap ikke burde stifte sameie i fast eiendom på landsbygda. Etter hans oppfatning hadde dette vært gammel norsk lov, og det var fortsatt paragrafer i eksisterende lovverk som la dette til grunn, men at danske jurister hadde bortfortolket disse paragrafene. Han mente også at kvinner var skikket til å forvalte sin egen eiendom:

(...) thi Erfaring har i Almindelighed viist, at Fruentimmer holde ligesaa fornuftigt og sparsomt Huus med deres Midler som Mandfolk, og sjeldnere forfalde til Skiedsløshed eller farlig anvendelse af deres Formue, hvortil ogsaa deres Kjønn giver sparsommere Anledning. De qvindelige Svagheder ere overhovedet langt farligere for Personen end for Godset, hvorimod det oftest forholder sig omvendt med Mandkønnet. (Hjelm 1827:438)

Hjelm viste både til eldre norsk rettstradisjon og til den nylig vedtatte Odelsloven fra 1821, som styrket slektens eiendomsrett til jord, som argumenter for å legge vekt på fast eiendoms særstilling i ekteskapet. Han mente dessuten at danske jurister hadde mistolket gjeldende rett, og at det var grunnlag i eksisterende lovverk for at fast eiendom som kvinner brakte inn i ekteskapet, skulle ansees for hennes særlige eiendom. Videre viste han til universalitetsprinsippet og foreslo lik arv for sønn og datter. Hjelm oppfordret sine juristkolleger til debatt om ekteskapslovgivningen i en ny norsk sivillov.

Svaret kom fra Danmarks store jurist Anders Sandøe Ørsted. Ørsted mente at det ikke var noen grunn til å endre ekteskapsloven. Det ville alltid være mangler ved enhver lovgivning, og det var bedre å beholde den man allerede hadde. Ørsted mente felleseie under mannens bestyrelse var det som best

samsvarte med ekteskapets idé. Ekteskapet burde være et fullkomment felleseie: «hvori en elskende Hustru ønsker at leve til den, hun med ubegrændset Kjærlighed og Tillid hengiver sin Person». Det kunne ofte være nødvendig å sette sitt gods i fare for å «befordre Mandens Virksomhed og fremme deres Børns Vel». Ofte var det nødvendig for å redde ære og velferd. I motsatt fall kunne «den Mand gaee til Grunde, paa hvem hendes egen og Børns Lykke hviler», eller han kunne komme til å savne «midler for en maaskee meget frugtbringende Virksomhed». «I ældre Tider ansaas Slægten mere delagtig i en Mands Formue end nu,» skrev Ørsted (1829:273). Ørsted fryktet at Hjelms ideer ville gjøre mannen umyndig. Den danske rettshistorikeren Inger Dübeck (2003:228–229) oppsummerer Ørsteds svar som følger:

Ørsted var virkelig rystet i sin mandlige borgerlige grundvold. Han oplevede Hjelms tanker og kritik som et sådant angreb på ægtemandens ejendomsret og rådighedsret, at samfundet vilde styrte i grus, hvis de kætterske tanker blev gennemført.

Ørsted mente med andre ord at det beste for Norge var å beholde det gamle lovverket fra eneveldets dager. Hjelm holdt på sitt i tilsvaret til Ørsted, men det kom ingen flere innlegg fra hans kolleger, og Hjelm ble snart trukket med i en rekke andre oppgaver i lovkommissjonen.

Forsvaret for tradisjon: Schweigaard

Vi har kilder som viser hvordan den yngre juristgenerasjonen stilte seg i spørsmålet om revisjon av ekteskapsloven. På en reise til Frankrike og Tyskland i 1834/35 skrev den unge norske juristen Anton Martin Schweigaard to artikler der han priste eksisterende

rett hjemme og tok sterk avstand fra det han så av andre lands lovgivning.⁸ Han ville slett ikke ha den franske. For franske lesere framhevet han fordelene med ekteskapslovene i Danmark og Norge som oppildnet mennenes ansvarfølelse, som konsekvens av kvinnes umyndighet og tilbaketrekning fra det offentlige liv. Kvinnes svakhet, deres «faiblesse», virket foredlende på mennene og appellerte til menns «sincerité» og «probité» – deres oppriktighet og redelighet. Opp mot de norske og danske kvinnene satte han franske kvinner som spilte på børsen, drev offentlig handel (også med deres sjarme – det vil si prostitusjon), viklet seg inn i rettssaker og forstyrret offentlige forsamlinger fra galleriene:

Là, où les femmes soumettent leur biens à l'administration des hommes, elles ne jouent pas à la bourse; là, où elles ne sont marchandes publiques, elles ne vendant pas non plus leurs charmes; là, où elles n'ont pas des litiges, elles ne prennent pas l'habitude d'obsider des tribunaux et d'encombrer les assemblées publiques.
(Schweigaard 1835)

Schweigaards skildring av de umyndige, tilbaketrukne norske kvinnene preges av hans kvinnesyn og reflekterer i liten grad de travle forretningskvinnene han må ha møtt i barndommen og ungdommens norske småbyer. Hans konklusjon var imidlertid klar: Det var ingenting å lære, verken av fransk eller tysk rett. Han applauderte den hjemlige loven – og rettsfellesskapet med Danmark – det var ingen grunn til å lage en egen ny, norsk sivillov.

Dette hindret ikke Schweigaard senere, som stortingspolitiker, i å støtte enkeltreformer som myndighet for ugifte kvinner (1845) og lærerinneutdanning (1866/69). Men han var sterkt imot lik arv da det ville splitte opp gårdene og minske nødvendig driftskapital, og

han ville absolutt ikke endre mannens myndighet i ekteskapet.

Hva studentene lærte i familierett og personrett

Vi vet lite om hva jusstudentene fikk lære om personrett eller familierett på 1830-tallet. Schweigaard skrev ingen lærebøker om dette, men fra 1850-årene kom det to lærebøker i disse emnene. Begge var bygd på lektor, senere professor i lovkyndighet, Peter Jonas Colletts forelesninger fra 1840-årene. Sentralt her var systematikken som gjaldt myndighet. Myndighet ble framstilt som et enten eller. Gifte kvinner ble plassert under «det egentlige vergemål» sammen med barn, umyndiggjorte og straffanger. I lærebøkene ser en klart at Ørsteds syn på gjeldende rett hadde slått igjennom. De unge juristene fikk lese at i forhold til sin og den felles formue trer kvinnen «aldels ikke frem som en særskilt Person». «Hun bliver saaledes paa en Maade eiendomsløs.»⁹ I fotnoter ble det vist til at Hjelm hadde framsatt et avvikende syn.

Colletts lærebøker ble brukt stort sett gjennom hele siste del av 1800-tallet, selvsagt revidert etter hvert som nye lover kom til, men grunnsynet var klart preget av Ørsteds syn. Ut fra pur dogmatikk deduserte en at ekteskapet gjorde kvinner umyndige og eiendomsløse. Det var noe ganske annet enn hva Hjelm hadde formidlet på 1820-tallet.

Sivillovprosjektet avsluttes

Det kom ingen ny sivillov fra Hjelm. I 1842 ble Stortinget utålmodig og satte frister. Lovarbeidet ble stoppet ved kongelig resolusjon i 1843. I 1845 vedtok Stortinget å ikke gå videre med sivillovboken. Winter Hjelm trykket opp noen eksemplarer av utkastet til en del paragrafer og motiver, blant annet innen ekteskapsrett.¹⁰

Utkastet ble anmeldt i juridiske tidsskrift og fikk stort sett negativ mottakelse fordi det var for radikalt og for mye preget av forfatterens egne meninger.

Da sivillovboken ble skrinlagt på 1840-tallet, hevdet de fleste jurister at ideen om en samlet lovbok var en foreldet idé som ikke passet med samtidens komplekse samfunn. Samtidig ble kriminalloven anerkjent og vedtatt i 1842. Det tyder på at lovbokideen i seg selv ikke var utdatert. Hvorfor fikk de to store kodifikasjonene som var annonsert i Grunnlovens § 94, så forskjellige skjebner? Jeg vil hevde at en viktig grunn var at ekteskap og eiendoms-overføring mellom generasjoner i form av arv berørte mer grunnleggende strukturer i samfunnet enn kriminalitet og straff. Patemans antakelse – at den grunnleggende kontrakten, under samfunnskontrakten, er kjønnskontrakten – er i så fall tankevekkende.

Det er gitt mange andre tungtveiende forklaringer på hvorfor sivillovboken ble forkastet. Den kanskje viktigste er at det ikke var behov eller vilje til lovendring. I sin oversikt over de norske rettskilder fra 1884 skrev juristen L.M. Aubert at grunnen til at det ikke ble noen ny norsk sivillov, var at det ikke hadde skjedd noen omveltning i de private forhold ved overgangen til et nytt politisk system i 1814 (Aubert 1877:242). I Frankrike derimot hadde det virkelig vært en revolusjon, også i de private forhold. Aubert var en av de mange universitetsansatte som i 1880-årene understreket kontinuiteten i det norske samfunnet, med embetsmennenes innflytelse under eneveldet og den positive veksten som hadde skjedd i disse årene og senere under deres innflytelse. Problemet med Auberts forklaring er at han la til grunn den kjensgjerning at det ikke ble vedtatt noen ny sivillov, men han ser bort fra den radikalitet som lovforslagene fra den første tiden etter 1814 bærer bud om: Det var et ønske om forandring i de private for-

hold, om mer likhet, også mellom kjønn, slik vi har sett av lovforslagene til Rambeck, Thrane, Aga og Øvren. Forslagene ble stilt blant annet med begrunnelse i en ny konstitusjon. I konstitusjonen selv var det forutsatt en lovendring, også i sivilloven. Hadde lovforslagene blitt tatt opp til realitetsbehandling, er det trolig at både myndighet for kvinner og lik arv hadde blitt vedtatt på et langt tidligere tidspunkt.

Universitetets jurister drev ikke bare lovfortolkning og rettsvitenskaplig fortolkning av hvordan loven var. De uttrykte også klare rettspolitiske meninger om hvordan loven burde være: Hjelm i sine første skrifter, Schweigaard i sine artikler fra Frankrike og Tyskland og senere i arbeidet som stortingspolitiker. Jeg vil hevde at Hjelm og Schweigaards rettspolitiske arbeider viser to svært forskjellige kvinnesyn, og at Schweigaard, som videreformidlet Ørsted, representerte det synet som vant fram i det juridiske miljøet.

Med bortfall av sivillovprosjektet ble den politiske dagsordenen åpnet for en rekke reformer. Handelsloven av 1842 ga enklere adgang for enslige kvinner til begrenset handelsbevilgning. I den forbindelse ble enslige kvinner over 25 år i 1845 gitt status som mindereårige, samme rettslige status som menn mellom 18 og 25 år, og fikk dermed en mulighet til å inngå mindre forpliktelser uten vergens tilsyn. Lik arv ble endelig innført i 1854, etter tredje gangs lovvedtak. Regjeringen kunne ikke lenger avvise realitetsbehandling med henvisning til sivillovsarbeidet. I 1863 ble endelig ugifte kvinner myndige. Med ekteskapslovgivningen gikk det langt saktere. Gifte kvinner fikk først myndighet i 1888, samt råderett over egen inntekt, og konas samtykke ble igjen nødvendig for å selge landeiendommen hun hadde brakt inn i boet. Men på mange felt i ekteskapsretten besto fortsatt Christian Vs Norske Lov fra eneveldet. 1888-loven fastholdt flere av de gamle bestemmelsene, og

mannen forble fellesboets bestyrer helt fram til 1927.

Men så kan en spørre: Hva innebar det at disse paragrafene fra eneveldet ikke ble endret? Hvor stor innflytelse hadde juristenes utlegning av gjeldende rett, basert på disse paragrafene, på den alminnelige rettsoppfatningen? Hvor utbredt i det øvrige samfunn var lovfortolkningen som jusstudentene lærte: at kvinnen ved ekteskap på en måte «ble eiendomsløs»? Lovforslag fra bonderørsla fra 1868 og framover viser at de slett ikke mente at kona var eiendomsløs. Bondeleder og stortingsmann Søren Jaabæk stilte lovforslag om betydelig innskrenkning i mannens disposisjonsrett over boet (Sandvik 2002:228–240). De var ikke redde for å endre loven slik at den kom mer i pakt med vanlige husholdninger, der kvinnene hadde stort ansvar. Lignende vilje til å innskrenke mannens råderett over boet finner en også i kommunestyrens svar på en spørreunde i 1883 (Sandvik 2002:234–240). Hustruers gjeldsstiftelse var også vanlig i Norge, der menn var fraværende i lange perioder som sjømenn og fiskere. Samfunnsutviklingen gjorde også sitt: I et samfunn der stadig mer ble basert på pengeøkonomi og lønnsarbeid, fikk de gamle lovene ny betydning. Fra 1870 gikk norsk rettsvitenskap mer aktivt inn på dette feltet. Professor i rettsvitenskap T.H. Aschehoug bidro både til å lage ny ektefellelov i Norge og til nordisk lovsamarbeid (Sandvik 2002:231–243). Nordisk samarbeid om endring i familieretten i perioden fram til 1920-tallet ble et svært viktig bidrag til moderniseringen av lovverket (Melby mfl. 2006). Det er det neste interessante temaet – hvilke kjønnsoppfatninger universitetets jurister formidlet – men skal ikke utdypes her.

Sammenfattende diskusjon

I denne artikkelen har jeg konsentrert meg om hva rettsvitenskapen formidlet i perioden

1811–1870 om ett av de viktigste spørsmålene i privatretten: ekteskapets rettsvirkninger. Det kunne selvsagt ha vært sagt langt mer om hva professorer og lektorer ved det juridiske fakultet, som Schweigaard, Collett, Lange, Steenbuch, Motzfeldt, Stang med flere, formidlet om kjønnsforhold ellers i samfunnet.

Jeg vil avslutte med å spørre: Stanset sivillovprosjektet fordi ekteskap ble et så sentralt tema? Jeg vil svare ja, selv om det opplagt også var flere andre grunner. Det hadde ikke vært mulig å lage en ny sivillov uten å ha tatt fatt i hele ekteskapsretten og arveretten. Hvorfor var det så vanskelig? Som nevnt innledningsvis åpner statsviteren Carole Pateman gjennomgangen av statsteori fra den franske revolusjon og framover med å si at under samfunnspakten ligger det alltid en kjønnskontrakt. I motsetning til samfunnspakten, påpekte Pateman, er kjønnskontrakten lite omtalt i politisk teori, den gang som nå. Pateman gjør overbevisende rede for denne mangelen i sin gjennomgang av politisk teori. Men som jeg også har nevnt innledningsvis, var sammenhengen mellom samfunnsforhold og kjønnsforhold verken ukjent eller lite tematisert på 1800-tallet. I universitetssammenheng er det trolig til jussen en må se for å finne denne sammenhengen belyst. Går en til rettsvitenskapens debatter i Norge på 1800-tallet om ekteskapsrett, arverett, næringslivsrett og kontraktsrett, vil en se at kjønnsforholdet sto sentralt i alle. Rettsområder som ekteskap og arv rørte ved grunnvollen i det borgerlige samfunnet, og denne grunnvollen ville ikke de ledende juristene i Norge røre. Som nevnt skrev Ørsted det helt klart: En lovendring som den Hjelm foreslo, kunne umyndiggjøre mannen. Juristene både i Norge og Danmark kom dermed til å fortolke eksisterende lovverk ut fra sitt borgerlige ståsted og faktisk gjøre kvinnene mer umyndige enn paragrafene tilsa, og hva som hadde vært lovfortolkning tidligere på 1700-tallet (Dübeck 1978:118). Samtidig forsterket deres tolkninger mannens rettslige kom-

petanse i det økonomiske og politiske liv. Slik kom de til å forme kjønnskontrakten ved at de fortolket eksisterende lovverk og avviste reformer.

I et universitetsperspektiv tror jeg ikke man kan si at rettsvitenskapens rådende kjønnsoppfatning var mer konservativ enn teologene og medisinerne i perioden 1811–1870. Men det interessante, syns jeg, er at det var to syn på kjønn, to ulike tolkninger av gjeldende rett, to ulike oppfatninger av hvordan retten burde være, kort sagt to kjønnsoppfatninger som rettsvitenskapen kom fram til via mer eller mindre dogmatisk metode – og at den ene fortolkningen seiret og ble universitetets lære i 50 år framover. ★

Noter

- 1 Artikkelen springer ut av mitt delprosjekt i NFR-prosjektet *Demokratisk teori-historisk praksis. Forutsetning for folkestyre 1750–1850*, <http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/prosjekter/demokrati/>, samt andre av mine arbeider som det blir vist til underveis i artikkelen.
- 2 <http://www.ssb.no/histstat/tabeller/5-5-17t.txt>, Myhre 2011:44.
- 3 For en gjennomgang av lov og praksis, se Hilde Sandvik 2002. *Kvinneres rettslige handleevne på 1600- og 1700-tallet med linjer fram til gifte kvinners myndighet i 1888*, s. 35–54. Oslo: Unipub.
- 4 *Stortingets etterretninger* 1815–16, s. 234.
- 5 Code Civil, Artikkel 1399: *Régime de communauté*.
- 6 Code Civil, Artikkel 1443–1446: *Separation des biens*.
- 7 Friedrich Carl von Savigny 1814. *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*. Heidelberg.
- 8 Hilde Sandvik 2009. «Kvinneres svakhet enn forutsetning for mannens styrke og økonomisk vekst?» I: Ola Mestad og Dag Michalsen (red.): *Anton Martin Schweigaard, professorpolitiker*. Oslo: Akademisk publisering.
- 9 Peter Jonas Collett 1859. *Familieretten*, s. 149.
- 10 Caus Winter Hjelm. *Udkast til almindelig borgerlig Lovbog for Kongeriget Norge*, 1846. Omtalt i Hilde Sandvik 2002. *Kvinneres rettslige handleevne på 1600- og 1700-tallet med linjer fram til gifte kvinners myndighet i 1888*, s. 218–226. Oslo: Unipub.

Litteratur

- Aubert, L.M.B 1877. *De norske Retskilder og deres anvendelse*. Christiania.
- Collett, John Peter 2011. *1811–1870. Universitetet i Nasjonen*. Oslo: Unipub.

- Collett, Peter Jonas 1859. *Familieretten*. Christiania.
- Dübeck, Inger 1978. *Købekoner og konkurrence. Studier over myndigheds- og erhvervsrettens udvikling med stadig henblik på kvinders historiske retsstilling*. København: Juristforbundets forlag.
- Dübeck, Inger 2003. *Kvinder, familie og formue*. København: Museum Tusculanum Forlag.
- Fløystad, Ingborg 1990. «Innføring av lik arv for kvinner og menn. Lov av 31/7-1854». *Historisk tidsskrift* (4):537-557.
- Hjelm, Claus Winter 1827. «Om Ægtefolks Formues-Fællesskab». *Juridiske Samlinger for 1827*. Christiania.
- Melby, Kari, Anu Pylkkänen, Bente Rosenbeck og Christina Carlsson Wetterberg 2006. *Inte ett ord om kärlek. Åktenskap och politik i Norden ca. 1850-1930*. Lund: Makadam förlag.
- Myhre Jan Eivind 2011. *Kunnskapsbærerne 1811-2011*. Oslo: Unipub.
- Pateman, Carole 1988. *The Sexual Contract*. Cambridge: Polity Press.
- Sandvik, Hilde 2002. *Kvinneres rettslige handleevne på 1600- og 1700-tallet med linjer fram til gifte kvinners myndighet i 1888*. Oslo: Unipub.
- Sandvik, Hilde 2009. «Kvinneres svakhet enn forutsetning for mannens styrke og økonomisk vekst?»: I: Ola Mestad og Dag Michalsen (red.): *Anton Martin Schweigaard, professorpolitiker*. Oslo: Akademisk publisering.
- Savigny, Friedrich Carl von 1814. *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*. Heidelberg.
- Schweigaard, Anton Martin 1835. «De l'etat civil des femmes selon le droit de la Norvège et du Danemark». Paris.
- Ørsted, Anders Sandø 1829. *Juridisk Tidsskrift*. København.
- Ågren, Maria 2009. *Domestic Secrets, Women & Property in Sweden 1600-1857*. North Carolina: The University of North Carolina Press.

ARTIKLER

Av ANNE HELLUM

Kvinnerettslige utviklingslinjer: Forståelser av kvinner, kjønn og rett – nedenfra og ovenfra

Faget kvinnerett, slik det har utviklet seg gjennom forskning ved Universitetet i Oslo, står med et ben i et empirisk og kvinnefokusert nedenfra-perspektiv og et ben i et normativt ovenfra-perspektiv. Kvinners rett til likhet og frihet gis innhold i lys av kvinners livsforhold og rettsforhold, særlig i FNs kvinnekonvensjon. Denne artikkelen ser, med utgangspunkt i disse to perspektivene, på kontinuitet og endring i forståelsen av forholdet mellom kvinner, kjønn og rett innen rettsvitenskap og rettsutvikling fra 1970-tallet og fram til i dag.

Innledning

I dagens tverrfaglige kjønnsforskning beskrives kvinneveretten i Oslo som et klassisk eksempel på den emansipatoriske og studentdrevne kvinneforskningen som vokste fram på Universitetet i Oslo på 1970- og 1980-tallet (Halsaa 2006; Larsen 2011). Kvinneverett ble i 1975 innført som valgfag ved Det juridiske fakultet ved Universitetet i Oslo som et av de første i verden. Forslaget kom fra studenter og lærere tilknyttet studentenes rettshjelpsprosjekt, Juridisk rådgivning for kvinner (JURK), som ble startet i 1974. Tove Stang Dahl var første professor i kvinneverett. Hun definerte faget som en rettslig disiplin som med utgangspunkt i kvinners virkelighet og livsverdier har som formål å beskrive, forstå og forandre kvinners stilling i retten og i samfunnet (Dahl 1985).^{1 2}

Siden det ble opprettet, har faget fått stadig større plass i rettsvitenskapelig forskning og undervisning både i Norge og Norden. Mens kvinneperspektivet fremdeles er det mest framtrædende i Norge og Danmark, anlegger mange svenske og finske forskere et kjønnsperspektiv eller et genusperspektiv (Ketscher 2000 a; Svensson mfl. 2011; Nielsen og Tværnø 2012). Den norske og danske kvinneverettsforskningen preges av praksisorientering og rettsoptimisme. Gjennom dynamiske fortolkningsbidrag og rettspolitiske vurderinger har den påvirket rettsutviklingen på en rekke områder.³ Mange svenske og finske forskere har tatt utgangspunkt i angloamerikansk teori med strukturell og diskursiv tilnærming til kjønn og genus (Gunnarsson og Svensson 2009). Dette reflekteres i en mer rettspesismistisk forståelse av forholdet mellom rett og kjønn. Norsk og dansk kvinneverettsforskning har beveget seg utenfor Nordens og Europas grenser gjennom forsknings- og undervisningssamarbeid med kvinneverettsforskere fra tidligere europeiske kolonier i Afrika og Asia.⁴

Dette reflekteres i forskning som analyserer globale prosesser som utvikling og innvandring i lys av internasjonale menneskerettigheter og med utgangspunkt i ulike grupper kvinners livsforhold (Hellum 1999, 2008; Wærstad 2006; Jørgensen 2007; Ik Dahl 2010, 2011; Nordstrøm 2011). Denne grenen av kvinneverettsforskningen plasserer seg i forskningsfeltet «international feminist legal studies». Den setter internasjonal retts betydning for endring av så vel kvinners rettsstilling som av de asymmetriske kjønnsstrukturer retten har bidratt til å skape og opprettholde i fokus (Cook 1995; Charlesworth, Chinkin og Wright 1991; Buss and Manji 2005 Banda 2005; Freeman, Chinkin and Rudolf 2012; Hellum and Aasen 2013).

Ved Det juridiske fakultet i Oslo speiles denne kunnskapsutviklingen i en undervisnings- og forskningsstrategi hvor kvinne- og kjønnsperspektivet fremmes gjennom to spor – et disiplinspor og et perspektivspor. Disiplinsporet er de to valgfagene *Diskriminerings- og likestillingsrett* og *Women's Law and Human Rights*. Disse valgfagene fokuserer, med utgangspunkt i kvinners rett til likhet og frihet, på skjæringsfeltet mellom, kjønn, klasse, etnisitet, seksualitet, funksjonsevne og alder, både i norsk, europeisk og internasjonal rett. Det ene valgfaget tar for seg rettsutviklingen i Norge, mens det andre har et globalt perspektiv som omfatter samspillet mellom internasjonal, nasjonal og lokal rett. FNs kvinnekonvensjon utgjør et gjennomgående perspektiv i begge. Dette henger sammen med at kvinner er en del av alle de ulike gruppene som er vernet gjennom nasjonal og internasjonal retts ulike diskrimineringsgrunnlag (Hellum og Ketscher 2008). Perspektivsporet er en strategi som har som formål å integrere kvinne- og kjønnsperspektivet, særlig kvinners beskyttelse mot diskriminering, i alle obligatoriske juridiske fag.⁵ Kvinneverett og diskriminerings-

og likestillingsrett er videre prioriterte områder i Det juridiske fakultets forskningsstrategi og bærebjelke i den fakultetsoppnevnte forskergruppen Rettigheter, individer, kultur og samfunn (RIKS).

Et gjennomgående spørsmål i denne artikkelen er hva et perspektiv som tar utgangspunkt i kvinners livsforhold og rettsforhold har å by på i dagens sosiale og rettslig landskap, hvor både kvinnekjønn og kjønnsdiskriminering utgjør sammensatte kategorier. Senter for tverrfaglig kjønnsforskning ved Universitetet i Oslo har gjennom navneskifte fra kvinne- og kjønnsforskning til tverrfaglig kjønnsforskning signalisert at kvinneforskning er et passert stadium. Ifølge Beatrice Halsaa førte norske og internasjonale debatter til en gradvis tyngdeforflytting i feministisk forskning «fra kvinner til kjønnsystem og kjønnsrelasjoner, fra fokus på det som er felles for kvinner til det som er forskjellig» (Halsaa 2006:119). Denne utviklingen reflekterer ifølge Ingeborg Owesen hvordan feminismens subjekt «kvinnen» har måttet tåle en like gjennomgripende kritikk som filosofiens kjønnsnøytrale posisjon, og har «blitt anklaget for å ta utgangspunkt i en hvit, heteroseksuell, vestlig middelklassekvinne og dermed ekskludert alle som faller utenfor denne kategorien» (Owesen 2011:7). Utviklingen innen rettsvitenskap er, med unntak av etableringsfasen, viet liten oppmerksomhet i disse kunnskapsteoretiske analysene som først og fremst tar for seg humaniora og samfunnsvitenskap.

Denne artikkelen belyser trekk ved kunnskapsutviklingen innen rettsvitenskap med utgangspunkt i kvinneverettsforskningen ved Det juridiske fakultet i Oslo, fra faget ble startet på 1970-tallet og fram til i dag. Formålet er å vise hvordan fagets forståelser av kvinner, kjønn og rett har utviklet seg gjennom en internasjonaliseringsstrategi som kombinerer et nedenfra- og et ovenfra-perspektiv.⁶ Det ene

utviklingstrekket som undersøkes, er hvordan kvinneverettperspektivet har beveget seg fra en posisjon som framhever likhetstrekk ved kvinner, til en posisjon som ser på både likheter og forskjeller mellom kvinner. Det andre utviklingstrekket er kvinneverettperspektivets bevegelse fra en forståelse av kvinnekjønn som en enhetlig til en sammensatt kategori, konstituert i skjæringsfeltet mellom kjønn, etnisitet, klasse, seksualitet eller alder. Tre debatter som illustrerer kunnskapsteoretiske vendepunkter i kvinneverettsforskningens forståelser av «kvinner» og kjønnsdiskriminering, presenteres. Den første debatten handler om forholdet mellom kjønnsnøytral rett og kjønnets virkelighet, den andre handler om håndteringen av likheter og forskjeller mellom kvinner, og den tredje handler om håndtering av kvinnekategorisering i skjæringsfeltet kjønn, rase og funksjonsevne.

Kjønnets virkelighet og kjønnsnøytral rett: kvinneverett og kvinnekonvensjon

Faget kvinneverett og FNs konvensjon for avskaffelse av alle former for diskriminering av kvinner (kvinnekonvensjonen), vedtatt av FNs generalforsamling i 1979, er barn av samme tid. Dette speiles i deres felles fokusering på kvinner og i målsettingen om å skape likestilling ved å avskaffe diskriminering av kvinner. Ved å ta utgangspunkt i kvinners faktiske situasjon og samfunnets kjønnslikefordeling av ressurser og makt, adresserer begge den kjønnsnøytrale rettens utilstrekkelighet med hensyn til å skape reell kjønnslikestilling.

Begge ble til i lys av den voksende kvinneforskningen som skjøt fart på 1970-tallet. Denne forskningen stod på skuldrene til pionerer som Simone de Beauvoir (1970) som framhevet kvinnekjønnets karakter av sosial, politisk og rettslig konstruksjon. Et felles trekk ved forskningen til antropologer som Michelle

Rosaldo og Loise Lamphere (1974), økonomer som Ester Boserup (1970), statsvitere som Helga Hernes (1987) og filosofer og jurister som Alison Jaggar (1983), Katharine MacKinnon (1987) og Tove Stang Dahl (1985) er at den med utgangspunkt i kvinners livssituasjon avdekket systematiske sammenhenger mellom hierarkiske sosiale, kulturelle og rettslige kjønnskonstruksjoner og kjønnskjev fordeling av økonomiske ressurser og politisk makt. Et annet fellestrekk var fokuseringen på skillet mellom offentlig og privat og hvordan det bidro til sosial, kulturell, politisk og rettslig legitimering av vold mot kvinner. Denne forskningen bidro sterkt til å sette rettens, religionens og samfunnsorganiseringens opprettholdelse av asymmetriske kjønnsforhold på både internasjonale og nasjonale politiske og rettslige dagsorder.

Kvinnerett som svar på den kjønnsnøytrale rettens utilstrekkelighet

Denne forskningens forståelsesramme reflekteres i 1970-tallets debatter om kvinner, kjønn og rett. I Norge ga arbeiderpartiregjeringens kjønnsnøytrale forslag til lov om likestilling mellom kjønnene fra 1975 opphav til sterk kritikk fra deler av kvinnebevegelsen og fra kvinneverettsforskere som mente at en kjønnsnøytral likestillingslov ville tilsløre og befeste den kjønnskjeve fordelingen av makt og ressurser mellom kvinner og menn. Boken *Juss og juks* rettet grunnleggende kritikk mot daværende regjeringens forslag til likestillingslov fordi den så bort fra eksisterende ulikheter mellom kvinner og menn (Dahl mfl. 1975). Boken konkluderte med at en lov som forbød diskriminering av kvinner og ga adgang til å forskjellsbehandle for å fremme likestilling, var et mer egnet redskap for å fremme frigjøring og likestilling. SV fremmet, i lys av denne kritikken, et eget lovforslag om lov mot diskriminering

av kvinner. Både SVs forslag og Arbeiderpartiets forslag om en kjønnsnøytral likestillingslov ble nedstemt i Stortinget. I 1978 vedtok Stortinget en likestillingslov som hadde som formål å fremme likestilling mellom kjønnene og særlig bedre kvinners stilling. De kvinneverettslige argumentene satte et visst preg på likestillingsloven, som ble et kompromiss: mellom de som ønsket en lov mot diskriminering av kvinner, og de som ønsket en kjønnsnøytral likestillingslov (Skjeie og Teigen 2003; Halsaa 2006).

Den norske kvinneverettsforskningen fortsatte etter denne opptakten å sette den kjønnsnøytrale rettens normative grunnpremisser under lupen. Forskningen i denne tidlige fasen sammenlignet det kjønnsnøytrale lovverket med kvinners livsforhold. Ved å ta utgangspunkt i kvinners livsforhold fikk den fram hvordan det kjønnsnøytrale regelverket i stor grad var forankret i menns levekår og livsløp:

Fortsatt er det en mannlig norm som gjelder på de fleste områder, ved at det først og fremst er menns oppfatning, behov og konflikter som ligger nedfelt i retten. Denne norm inneholder også angivelser av hvordan kvinner er og bør være. (...) Å legge et kvinneperspektiv på rettsreglene betyr å se rettsreglene i lys av både kvinners erfaringer og deres interesser. (Dahl 1985:16)

Denne forskningen stod på skuldrene til den empirisk-sosiologiske tradisjonen representert ved forskere som Torstein Eckhoff i rettsteorien, Vilhelm Aubert i retts sosiologien og Harriet Holter i den nye kvinneforskningen. I beskrivelsen av kvinners faktiske situasjon ble det dels tatt utgangspunkt i den samfunnsvitenskapelige kvinneforskningen og dels i egne undersøkelser. Mange forskere utnyttet den kilde til innsikt i skjæringsfeltet mellom liv og lov som lå i kontakten med praksisfeltet gjennom rettig-

hetsinformasjon og rettshjelp, særlig saker fra Juridisk rådgivning for kvinner (Vogt 1981; Strøm Bull 1982; Fastvold og Hellum 1985).

Sammenligninger mellom kvinners sammensatte livsløp i skjæringsfeltet mellom fødselsarbeid, omsorgsarbeid og lønnsarbeid og menns lineære livsløp som lønnsarbeidere avdekket systematiske kjønnsulikheter i forhold til velferdslovgivningen, særlig folketrygdens virkemåte (Sverdrup 1984; Dahl 1985). Sammenligninger mellom ulike kategorier kvinner som gjorde det samme arbeidet – for eksempel fødsels- og omsorgsarbeid – viste hvordan kvinners rettigheter utgjorde et statushierarki hvor relasjoner etablert gjennom arbeidskontrakt var rangert høyere enn relasjoner basert på ekteskapskontrakt. Marianne Fastvolds studentavhandling «Fødselsrett og likhet» (Fastvold 1977) var i så måte et banebrytende arbeid. Et beslektet arbeid er Elisabeth Dons Wankel og Astrid Gjelsvikssammenligning av blant annet gifte og samboende heterofile og lesbiske familie-enker (Dons Wankel og Gjelsvik 1979).

Denne tidens forskningsbidrag fra lærere og studenter bidro med elementer som til sammen ga et empirisk og teoretisk grunnlag for å skrive kunnskap om kvinners liv inn i rettslige hensyn som frihet, likhet, verdighet og integritet. Denne akademiske øvelsen, som er forankret i en rekke forfatteres empiriske arbeider, er undergitt samlet behandling i «Innledning til kvinneretten» av Tove Stang Dahl (1985).⁷ Hun la ved utviklingen av de kvinneverettslige hensynene stor vekt på å definere det som var felles for kvinner på tvers av klasse og rase.

Kvinnekonvensjonen som svar på gapet mellom kjønnets virkelighet og kjønnsløs rett

1970-tallets internasjonale kvinnevertsforskning tok også oppgjør med forholdet mellom

den internasjonale rettens kjønnsnøytrale form og den kjønne virkeligheten. En viktig bakgrunn da FNs kvinnekonvensjon ble vedtatt i 1979, var at de kjønnsnøytrale diskrimineringsforbudene i konvensjonen om sivile og politiske rettigheter (SP) fra 1966 og konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK) fra 1966 ikke hadde gitt synlige resultater i arbeidet med å styrke kvinners stilling globalt.⁸ I fortalen til kvinnekonvensjonen uttaler statspartene at de «er urolig for at kvinner fortsatt er utsatt for betydelig diskriminering til tross for disse instrumentene».

Kvinnekonvensjonen var og er fremdeles banebrytende i sin kombinasjon av et individuelt kvinneperspektiv og et strukturelt kjønnsperspektiv. Denne sammensatte rettslige konstruksjonen har gitt opphav til utviklingen av en transformativ jurisprudens som har reell likestilling som målsetting (Fredman 2003; Holtmaat 2012). Artikkel 1 i kvinnekonvensjonen forbyr alle former for diskriminering av kvinner. Kvinnediskrimineringsforbudet utdypes i forhold til retten til deltakelse (artikkel 7–8), retten til utdanning (artikkel 10), retten til arbeid (artikkel 11), retten til utvikling (artikkel 14) og retten til likestilling i ekteskap og familie (artikkel 16). Som ledd i å komme de sosiale, kulturelle og religiøse *strukturene* som skaper og opprettholder kjønnsstereotyper til livs, pålegger artikkel 5a i konvensjonen statene en plikt til å treffe alle tiltak som er nødvendig for å:

[e]ndre menns og kvinners sosiale og kulturelle atferdsmønstre, med sikte på å avskaffe fordommer og hevdvunnen og all annen praksis som bygger på stereotype manns- og kvinneroller, eller på forestillingen om at et av kjønnene er det andre underlegent eller overlegent.

For å overvåke statenes etterlevelse av de konvensjonsbaserte forpliktelsene ble det opprettet et eget overvåkingsorgan, FNs kvinnekomité (artikkel 17). Statene forpliktet seg gjennom ratifikasjon av konvensjonen til å rapportere til FN om de lovgivningsmessige, rettslige, administrative og politiske tiltak som er vedtatt til gjennomføring av konvensjonsbestemmelsene (artikkel 18). Norge har siden ratifikasjon av konvensjonen i 1981 innlevert åtte periodiske rapporter.⁹

Kvinnerett og kvinnekonvensjon: synergier i norsk rettsvitenskap og rettsutvikling

Forholdet mellom lovgivning som på papiret er kjønnsnøytral, og ulike grupper kvinners faktiske situasjon har utgjort og utgjør fremdeles kjernen i kvinneverettslige analyser innen områder som strafferett, arbeidsrett, sosialrett, trygderett, familierett, barnerett og diskrimineringsrett. Kvinneverettperspektivets endelige gjennombrudd i norsk rett kom med inkorporeringen av FNs kvinnekonvensjon i menneskerettsloven i 2009.¹⁰ Kravet om inkorporering i menneskerettsloven kom dels fra kvinneorganisasjoner og kvinneforskere og dels fra menneskerettighetsorganisasjoner og menneskerettighetsforskere. Gjennom innkorporering i menneskerettsloven ble kvinners diskrimineringsvern etter kvinnekonvensjonen gitt samme formelle status som de allerede inkorporerte konvensjonene som inneholder et kjønnsnøytralt diskrimineringsvern. Kvinne-diskrimineringsvernets vikeplikt har vært et grunn tema i kvinneverettslige arbeider som omhandler menneskerettighetenes stilling i norsk rett fra perioden 1994 til 2009 (Grannes 1994; Blaker 2003; Hellum 2004, 2009).

Senere års kvinneverettsforskning har i sin behandling av retten til likestilling og ikke-diskriminering tatt utgangspunkt i kvinners

tilpasning mellom familieliv og arbeidsliv og på denne måten kombinert et nedenfra- og et ovenfra-perspektiv som tar utgangspunkt i internasjonale rettskilder (Vigerust 2008; Aune 2008). Elisabeth Vigerusts og Helga Aunes doktorgradsarbeider tar for seg EØS-rettens og kvinnekonvensjonens styrking av gravide og deltidsarbeidende kvinners diskrimineringsvern. Disse doktorgradsarbeidene utgjorde begge en nytolkning av norsk rett i tråd med det endrede internasjonale rettskildebildet. Gjennom sin dynamiske fortolkning av norske og internasjonale rettskilder er de eksempler på hva Kirsten Ketscher i sin artikkel «Mot en argumentativ rett» kaller en offensiv juridisk fortolkning (Ketscher 2000b).

Disse arbeidene viser videre at kvinners virkelighet, fra å ha bli sett som unntak fra tilsynelatende kjønnsnøytrale rettsregler, etter hvert har begynt å utgjøre grunnlaget for selve hovedregelen. Dette kommer til uttrykk gjennom et styrket kjønnsdiskrimineringsvern hvor graviditetsdiskriminering anses som en form for direkte diskriminering, og hvor ulike rettigheter for deltids- og heltidsarbeidende i utgangspunktet anses som indirekte diskriminering. Internasjonal og norsk rett har således i sin tilnærming til kvinners pendling mellom familie- og arbeidsliv vært langt mer dynamisk og responsiv til kvinners livsforhold enn det Stang Dahl forventet da hun i artikkelen «Fødselsrett og likhet» i 1993 oppsummerte at

[e]qual status favors manliness. The equal status policy has its qualitative basis in male life contexts as guiding norms for the organization of society, and the results of equal status is measured in counting heads with male and female bodies. (Dahl, 1993:1)

Det er likevel mange eksempler på kjønnsnøytral lovgivning som ser bort fra eksiste-

rende økonomiske og sosiale ulikheter mellom kvinner og menn. Dette gjelder for eksempel reglene som unntar pensjonsrettigheter fra likedeling ved skilsmisse. Fordi 40 prosent av alle kvinner arbeider deltid, er deres pensjoner systematisk lavere enn menns. Tone Sverdrup har med utgangspunkt i kvinners situasjon dokumentert de økonomiske urettferdigheter eksisterende regelverk medfører for kvinner (Sverdrup 2012).

FNs kvinnekomité har i sine konkluderende kommentarer til de norske statsrapportene om framgang med å gjennomføre kvinnekonvensjonen i norsk rett intensivert fokuseringen på kjønnsnøytral lovgivning som svekker kvinners stilling. Kvinnekomiteen uttalte i sine kommentarer til Norges 8. periodiske rapport at ekteskapslovgivningens eksklusjon av pensjonsrettigheter er i strid med konvensjonen, og anbefaler at Norge:

[e]nsure that the concept of joint marital property extends to intangible property, including pension and insurance benefits and other career assets and that joint property is divided equally regardless of each spouse's individual contribution, and take further legal measures, as needed, so as to compensate for the unequal share of women in unpaid work.¹¹

Et annet eksempel på kjønnsnøytral lovgivning, som overså asymmetriske maktforhold mellom kvinner og menn, var forslaget om kjønnsnøytral krisesenterlov. Lovutkastet ble sterkt kritisert både av kvinneorganisasjoner, kvinneveretsforskere og likestillings- og diskrimineringsombudet fordi det så bort fra den private voldens kjønnede karakter og kvinners sårbarhet (Hennum 2010). Kvinnekomiteen understreket i sine konkluderende kommentarer til Norges 8. rapport at egne krisesentre for kvinner ikke er i strid med det internasjonale

kjønnsdiskrimineringsvernet, men et nødvendig ledd i å sikre kvinner beskyttelse mot vold, og anbefaler at Norge:

e) [p]rovide adequate assistance and protection to women victims of violence, including to women with disabilities, by strengthening the capacity of shelters and crisis centers, and ensure that the need to help men victims of violence is addressed without detriment to the needs of women victims of violence.¹²

Denne gjennomgangen viser hvordan kvinneveretsforskningen og kvinnekonvensjonen fra 1970-tallet og fram til i dag har bidratt til å styrke kvinners kjønnsdiskrimineringsvern. Vernet har, gjennom begrepet indirekte diskriminering, blitt utvidet til situasjoner hvor tilsynelatende kjønnsnøytral lovgivning og politikk i møte med faktiske ulikheter mellom kvinner og menn rammer kjønnskjevt. Kvinnekonvensjonen utgjør et rettslig korrektiv til de kjønnsnøytrale og symmetriske kjønnsdiskrimineringsforbudene i norsk og internasjonal rett. Fra et kvinneverettslig ståsted utgjør den en vei ut av det Ingeborg Owesen beskriver som den moderne feminismes paradoks, «at man både må benekte termen 'kvinne' og samtidig identifisere seg som kvinne» (Owesen 2011:7).

Kvinneveretts og kvinnekonvensjonens møte med postkolonial afrikansk kritikk

Den økte fokuseringen på pluralisme, mangfold og forskjell har innen samfunnsvitenskapelig og humanistisk forskning ført til en forskyvning fra kvinneforskning til kjønnsforskning (Halsaa 2006). Med utgangspunkt i postkolonialisme og queer teori har det blitt framhevet at «kvinner» som abstrakt kategori ikke finnes, og bør erstattes med termer som

svarte kvinner, eldre kvinner eller lesbiske kvinner (Owesen 2011:7). I norsk og internasjonal kvinneverettsteori førte denne kritikken til heftig debatt om forholdet mellom likhet og forskjellsbehandling, som er både kvinnekonsvensjonens og kvinneverettsforskningens bærebjelke. Begge hviler på den aristoteliske rettferdighetslære som går ut på at like tilfeller skal behandles likt. Men hva som skal behandles likt, og hva som skal behandles forskjellig, ble det, og er det fremdeles, uenighet om.

Norsk kvinneverettsteori i afrikansk kontekst

I Norge ble Stang Dahls kvinneverettsteori, som fokuserte på likhetstrekk ved kvinners situasjon på tvers av rase og klasse, både utfordret og bekreftet i møtet med afrikanske kvinnelige jurister som i perioden 1987–1990 kom til Avdeling for kvinneverett i Oslo for å styrke sin kvinneverettslige kompetanse. Samarbeidet var et ledd i vektleggingen av nord-sør universitetets samarbeid ved Universitetet i Oslo og den nye satsingen på kvinners rettigheter i norsk utviklingspolitikk. Bakgrunnen for samarbeidet var at det juridiske fakultetet ved Universitetet i Zimbabwe ønsket å trekke veksler på erfaringer fra de nordiske sosialdemokratiene i arbeidet med å bygge opp et nytt rettssystem. Som ledd i avkolonialisering av retten ønsket de impulser fra de internasjonalt anerkjente menneskerettslige, retts sosiologiske og kvinneverettslige forskningstradisjonene ved Universitetet i Oslo.¹³

Mary Maboreke, som var masterstipendiat ved Avdeling for kvinneverett i 1985 og startet faget kvinneverett ved det juridiske fakultetet ved Universitetet i Zimbabwe i 1987, ga i 1991 følgende oppsummering av sine erfaringer med dette samarbeidet:

Det å starte ut fra en norsk kvinneverettslig ramme, som selvsagt reflekterer den

norske kulturen, og samtidig være afrikaner, gjorde kvinneverett fremmed og vanskelig. Jeg kan ta de kvinneverettslige hensyn som eksempel; likhet, rettferdighet, selvrealisering, selvbestemmelse og integritet. Jeg kan se at disse hensynene passer inn i norsk sammenheng. En person er en person, og mennesker blir vurdert på individuell basis. I en afrikansk sammenheng er dette helt annerledes. Jeg er aldri bare Mary Maboreke, unntatt når jeg er på jobb. Når jeg er hjemme, er jeg moren til Tachinga, konen til Lawrence, søsteren til George, osv. Disse relasjoner fortsetter og fortsetter. Det er slike relasjoner som gir meg, og andre afrikanske kvinner identitet! (Grannes og Børing 1991).

Samarbeidet brakte, som dette sitatet illustrer, på en konkret og direkte måte påpekingen av etnosentrisme inn i den norske kvinneverettsforskningen. For de afrikanske forskerne framstod Tove Stang Dahls «Innledning til kvinneveretten» som en teori som hadde begrenset relevans i afrikansk kontekst. Denne kritikken skapte bevissthet om kvinneverettens norskhet og hvithet og plasserte den på en konkret og praktisk måte i 1980- og 1990-tallets sterke kritikk av den likhetsfokuserte vestlige feminismen.¹⁴ Lignende kritikk kom også fra poststrukturalistiske rettsfeminister som Ann Stewart fra Warwick University. I sin kommentar til relevansen av Stang Dahls innledning til kvinneveretten i afrikansk kontekst uttalte hun blant annet at

[t]he emphasis in Women's law (an undifferentiated) women's experience, on an homogenous women's standpoint and the neglect of both state and power may be appropriate in the context of the relatively benign Norwegian welfare state but in post-colonial Africa this approach is problematic. (Stewart 1993:228)

Som et ledd i utviklingen av et forskerutdanningsopplegg som ga redskaper til utvikling av afrikansk kvinneverettsteori, pågikk det en kontinuerlig diskusjon¹⁵ Det var enighet blant de afrikanske underviserne og stipendiatene om at det metodiske prinsippet om å analysere retten med utgangspunkt i kvinners virkelighet var et fruktbart redskap, men vanskelig å omsette til praksis i norsk kontekst. Amy Tsanga, som i dag er professor ved Southern and Eastern African Centre of Women's Law (SEARCWL) ved Universitetet i Zimbabwe, gir følgende oppsummering av møtet med den norske kvinneveretten:

My interest with interrogating legal frameworks arises from one of those insights that continue to captivate the mind long after it has been digested. I first had an opportunity to study women's law as a post graduate course at the University of Oslo in 1988. I was particularly struck by Tove Stang Dahl's call to scrutinize all areas of the law to assess their impact on women. I had the honour of being taught by Tove Stang Dahl herself and saw how she, together with Anne Hellum, structured the diploma course to effectively combine the theoretical constructs with women's lived realities. The grounded research by Marianne Fastvold and Anne Hellum (1988) *Money and Work in Marriage*, aptly entitled «We have researched to have women's voices heard» was key to appreciating the links between law and lived realities. (Tsanga 2011:5)

Ut fra ønsket om en praksisbasert forskeropplæring med utgangspunkt i afrikanske kvinners livs- og rettssituasjon, ble det besluttet å flytte programmet fra Oslo til Universitetet i Zimbabwe. I tilknytning til flyttingen ble det satt i gang et lærebokpro-

sjekt som munnet ut i boken *Pursuing Grounded Theory in Law. South-North Perspectives in Developing Women's Law* (Bentzon mfl. 1998). Boken ble skrevet i samarbeid mellom zimbabwiske, danske og norske forskere. Den tok utgangspunkt i pågående master- og doktorgradsprosjekter. Arbeidet med boken ble en arena for refleksjon og videreutvikling av analyseredskaper som skrev seg fra norsk kvinneverettsteori, nordisk rettssosiologi og nyere rettsantropologi, særlig teori om rettslig pluralisme.

Studiet av normendring i skjæringsfeltet mellom internasjonale, nasjonale og lokale normer og praksiser var et av bokens hovedtemaer. Den tok utgangspunkt i en situasjon hvor kvinners vern mot diskriminering etter internasjonal rett lander i en rettslig sammenheng som består av flere normsystemer, afrikansk sedvanerett og vestlig importert rett. Formålet var å utvikle analyseredskaper som tok høyde for det komplekse samspillet mellom de ulike formelle og uformelle normene som hadde betydning for kvinners stilling i retten og samfunnet.

Denne tematikken stod sentralt i Amy Tsangas doktoravhandling *Taking the Law to the People*, den første doktorgraden i kvinneverett ved Universitetet i Zimbabwe (2007). Tsanga analyserte lokal motstand mot reformer som gir kvinner like rettigheter, i lys av praktiske erfaringer fra et program om rettsinformasjon i regi av Harare Legal Project Center (HLPC). Hun fant ut at informasjonsmateriale som beskrev kvinners like rettigheter i lys av deres rolle som familieforsørgere, lettere vant aksept enn informasjonsopplegg som framhevet konflikter mellom kvinners individuelle rettigheter og familiens interesser, for eksempel brudepris. Gjennom en erfaringsbasert tilnærming utviklet hun en kommunikasjonsstrategi som bygger bro mellom normer som angir kvinners stilling som medlemmer av

storfamilier og lokalsamfunn på den ene siden, og som statsborgere med individuelle rettigheter på den andre.

Kvinnekonvensjonen i afrikansk kontekst

Likestillings- og ikke-diskrimineringsprinsippet evne til å håndtere kvinners ulike livssituasjoner og livsverdier ble også debattert i internasjonal kvinneverettsteori, for eksempel i boken *The Human Rights of Women*, redigert av den kanadiske menneskerettsprofessoren Rebecca Cook. Den kom ut i forbindelse med FNs verdenskonferanse for likestilling, Beijingkonferansen i 1995. De fleste forfatterne var opptatt av likestillings- og ikke-diskrimineringsstandardens betydning for ulike grupper kvinner som på grunn av rettslige, kulturelle og sosiale barrierer hadde vært ekskludert fra adgang til ressurser og deltakelse. De så konvensjonen som et uttrykk for problemer som var felles for kvinner, uavhengig av sosial, økonomisk og kulturell bakgrunn.

Den kanadiske kvinneverettsforskeren Kathleen Mahoney var imidlertid skeptisk til kvinnekonvensjonens likhetskonstruksjon fordi den ikke tok et oppgjør med den mannlige grunnnormen som lå i bunnen av retten:

(...) it does not allow for any questioning about the ways in which law has maintained and constructed the disadvantage of women, nor does it allow for an examination of the extent to which the law is male-defined and built on male conceptions of problems and of harms. (Mahoney 1995:442)

Afrikanske kvinneverettsforskere, for eksempel Adethun Illemoka fra Nigeria, framhevet i sitt bidrag til boken kvinnekonvensjonens vestlige normative fundament:

The international women's rights movement, like the international human rights movement, largely projects the concerns of privileged women who are able to make their voices heard. The voices of middle class European and American women, because of their cultural affinity with and the access to power from where the dominant discourse emanates, often is loudest. (Ilumoka 1995:320)

En utfordring for norsk kvinneverettsengasjement i Afrika var å utvikle en forståelse av kvinnekonvensjonen som redskap for forandring i et pluralistisk rettslig og sosialt landskap preget av rask og ujevn utvikling med signifikante forskjeller mellom kvinner fra ulike raser, etniske grupper og klasser. Mitt eget doktorgradsarbeid, *Women's Human Rights and Legal Pluralism in Africa: Mixed Identities and Mixed Norms in Fertility Management in Zimbabwe*, ble skrevet i denne perioden. Her dannet sammenligninger av ulike grupper barnløse kvinners situasjon inntak til forståelse av samspillet mellom FNs kvinnekonvensjon, ratifisert av Zimbabwe i 1990, nasjonal ekteskapslovgivning og den relasjonelle og forskjellsbaserte sedvaneretten (Hellum 1999). Studien, som beskriver og analyserer kvinnekonvensjonens ulike virkninger for ulike grupper kvinner, understreker betydningen av å fokusere på både likheter og forskjeller mellom kvinner:

Identifiseringen av likheter mellom kvinner gjør det mulig å identifisere felles problemer, verdier og interesser innen spesifikke steds- og tidsrammer. Forskjeller er viktige fordi de viser variasjon og stiller spørsmål ved holdbarheten av tentative generaliseringer når det gjelder kvinners felles problemer, verdier og interesser. (Hellum 1999:426)

Ingunn Ikdahls doktorgrad *Lik rett til å være trygg i sitt hjem. Koner, enker, og andre kvinner i internasjonale menneskerettigheter* (Ik Dahl 2010, 2011) videreutvikler den kvinnefokuserte, relasjonelle og kontekstbaserte tilnærmingen til FNs kvinnekonvensjon. Den viser hvordan internasjonale konvensjoner, deklarasjoner og generelle rekommandasjoner som respons til kvinneforskning og kvinnepolitikk har tatt opp i seg ny kunnskap om forholdet mellom kjønnelede livs- og rettsforhold. Med utgangspunkt i ulike grupper tanzanianske kvinners erfaringer knyttet til lik rett til eieendom og hjem, viser den hvordan både internasjonal rett og nyere lovgivning begrenser seg til koners og enkers situasjon med den konsekvens at andre relasjoner ekskluderes fra rettslig beskyttelse. Avhandlingen reiser grunnleggende spørsmål som hva slags forståelse av kjønnslikestilling det er som har vunnet fram, når ekteskapet og kjernefamilien dominerer analysene?

Eksemplene ovenfor viser hvordan kvinne- rettsforskningens forståelse av forholdet mellom kvinner, kjønn og rett kontinuerlig blir utfordret i møtet med empiri. De illustrerer hvordan kombinasjonen av et virkelighetsforankret nedenfraperspektiv og et rettslig ovenfraperspektiv utgjør en dynamisk posisjon som beforder refleksjon over hvilke kvinner som inkluderes, og hvilke kvinner som ekskluderes i rettslige diskurser på internasjonalt, nasjonalt og lokalt nivå. Framfor alt viser de at det er mulig å utvikle et kvinneperspektiv som favner både forskjeller og likheter mellom kvinner som er situert i ulike relasjoner.

Diskriminering på tvers – kjønn, etnisitet, religion og funksjonsevne

Den økte fokuseringen på pluralisme og mangfold i det nye flerkulturelle Norge brakte den postkoloniale kritikken inn i kvinne- og

kjønnsforskningens forståelse av norsk kvinnebevegelse, norsk likestillingspolitikk og norske kvinners rettsstilling.¹⁶ MIRA Ressurs-senter for kvinner og innvandrere åpnet opp kritikken. I sin høringsuttalelse til Ot.prp nr. 77 om endringer i likestillingsloven framheves det at loven ikke er tilpasset livssituasjonen til store grupper flyktning- og innvandrerkvinner. I høringsuttalelsen framheves det at

[v]i er av den oppfatning at det nye forslaget til likestillingslov ikke synliggjør det mangfoldet som finnes i Norge i dag, og ønsker at Barne- og familiedepartementet går nærmere inn på de forhold som eksisterer også for innvandrere og flyktningkvinner i Norge for å bidra til likestilling til kvinner også fra minoritetsgrupper.

Kritikken satte spørsmålet om hvem det styrkede likestillings- og diskrimineringsvernet har kommet til gode på dagsorden. En gjennomgang av saker fra likestillings- og diskrimineringsvernets håndhevingsorganer viser at det i hovedsak er kvinner fra den etnisk norske majoritetsbefolkningen som henvender seg til ombud og klagenemnd med sine problemer (Nordstrøm 2010b, 2011).

Ut av klemma: kvinnekjønn og kjønnsdiskriminering som sammensatte begreper

I en situasjon hvor kvinner fra ulike religiøse, seksuelle eller etniske minoriteter ikke oppnår samme rettigheter og rettsbeskyttelse som etnisk norske middelklassekvinner er det viktig å ta tak i kjønnsdiskrimineringens sammensatte karakter. Det var den svarte amerikanske rettsvitenskapskvinnen Kimberlé Crenshaw (2004) som med utgangspunkt i forholdet mellom kjønn og rase i USA overskred den dikotomiske debatten med forskjellsfeminister på den ene siden og likhets-

feminister på den andre. Ved å introdusere begrepet interseksjonalitet lanserte hun en juridisk teori hvor forholdet mellom kjønn og rase ikke ble sett som et spørsmål om svarte kvinner hadde mest til felles med hvite kvinner eller svarte menn, men om hvordan diskrimineringsgrunnlagene kjønn og rase virker sammen, uten at det ufordelaktige resultat kan tilbakeføres til noe enkelt diskrimineringsgrunnlag. Hennes banebrytende arbeid har vært av betydning for den rettslige forståelsen av kvinner, kjønn og rett over hele verden.

FNs kvinnekomité har i sin dynamiske fortolkning av konvensjonen tatt tak i denne tematikken. Selv om kvinnekonvensjonens tekst ikke bruker begreper som interseksjonalitet eller multipl diskriminering, har komiteen i senere år gitt de akkumulerte negative effekter av forskjellsbehandling i skjæringsfeltet mellom kjønn, etnisitet, alder og andre diskrimineringsgrunnlag økt oppmerksomhet. I generell anbefaling nr. 25, hvor komiteen behandler virkemidler for å fremme reell likestilling, framhever den behovet for tiltak som gjelder multipl diskriminering:

Certain groups of women, in addition to suffering from discrimination directed at them as women, may also suffer from multiple forms of discrimination based on additional grounds such as race, ethnic or religious identity, disability, age, class caste or other factors. Such discrimination may affect these groups of women primarily, or to a different degree or in different ways than men. States parties must take specific temporary measures to eliminate such multiple forms of discrimination against women and its compounded negative effect on them.¹⁷

I sine konkluderende kommentarer til Norges 5, 6 og 7. periodiske rapporter har FNs kvinne-

komité bedt Norge om å redegjøre for hva som kan gjøres for å sikre innvandrere- og flyktningkvinner samme sosiale og økonomiske rettigheter som etnisk norske kvinner.¹⁸ Som et ledd i å avdekke diskriminering som kan tilskrives samspill mellom flere diskrimineringsgrunnlag, ber komiteen Norge om å legge fram statistikk som belyser overgrep, utdanning, politisk deltakelse og arbeidslivsdeltakelse med utgangspunkt i kvinners alder og etniske bakgrunn.¹⁹ Dette viser at det har skjedd en bevegelse i komiteens forståelse av kvinnekjønn fra en enhetlig til en sammensatt kategori.

Hvorvidt denne dreiningen utgjør en dyptgripende transformasjon av diskrimineringsstandarden eller bare skraper i overflaten ved å addere kvinner til allerede etablerte forståelser, er et viktig spørsmål. Begrepet multipl diskriminering relaterer seg først og fremst til diskriminering på flere grunnlag. Den komplekse diskrimineringen som ikke kan tilbakeføres til et enkelt diskrimineringsgrunnlag, men et samvirke mellom flere, har så langt ikke funnet noe klart uttrykk verken i internasjonal eller nasjonal rett. I Norge har likestillings- og diskrimineringsnemnda i en rekke saker konkludert med at forbud mot bruk av hijab i arbeidslivet utgjør indirekte kjønnsdiskriminering.²⁰ Denne praksisen har av mange blitt sett som en interseksjonell tilnærming hvor kvinners rett til å gi uttrykk for sin identitet som muslimer og delta i arbeidslivet balanseres innen rammen av en helhetlig tilnærming (Skjeie 2009). Andre har framholdt at hijab utgjør en kjønnsstereotyp kleskode, og at et eventuelt forbud ikke vil utgjøre kjønnsdiskriminering (Ketscher 2005). FNs kvinnekomité har i sine uttalelser til Tyrkias og Frankrikes hijabforbud innen utdanning ikke trukket fram artikkel 5a som pålegger statene å avskaffe eller moderere kjønnsstereotyper. I stedet har komiteen uttrykt bekymring for

slike forbuds eventuelt negative virkninger overfor kvinners og jentebarns rett til lik deltakelse i utdanning og arbeid (Strand 2011). Den uavklarte rettsutviklingen reflekterer et spenningsfullt forhold mellom kvinners rett til likestilling og ikke-diskriminering i internasjonal og nasjonal rett og ulike grupper kvinners sammensatte identiteter og tilhørigheter.

Interseksjonalitet i et relasjonelt og pluralistisk kvinnerettsperspektiv: rettighetsinformasjon

En utfordring for dagens kvinneveretsforskning er å ta tak i diskriminering som konstitueres i skjæringsfeltet mellom kjønn, etnisitet, religion eller alder innen rammen av både et rettslig ovenfraperspektiv og et empirisk nedenfraperspektiv. Forskningsprosjektet «Fra formelle til reelle rettigheter», som tar for seg innvandrerkvinnens rett til rettighetsinformasjon i lys av kvinnekonvensjonens standarder og innvandrerkvinnens livsforhold, er eksempel på en slik tilnærming.²¹

Forskning fra dette prosjektet viser at offentlige myndigheter ikke tilfredsstiller de menneskerettslige kravene om tilgjengelig, forståelig og akseptabel rettighetsinformasjon (Nordstrøm 2010a). For å få en bedre forståelse av sammenhengen mellom rettighetsinformasjon, rettighetsbevissthet og rettighetsrealisering ble det, innen rammen av dette forskningsprosjektet, satt i gang et rettsinformasjonsprosjekt som henvendte seg til muslimske innvandrerkvinner fra Pakistan. Dette ga konkret innsikt i hvordan denne gruppen kvinner kommer i klemme mellom norsk rett og de normer og forventninger som ofte følges av familie og nærmiljø (Hellum og Taj 2011). Som et svar på det normative krysspresset kvinnene beskrev, ble det utviklet et opplegg som trakk pakistansk og islamsk rett inn i formidlingen av norsk rett. Professor Shaheen Sardar Ali, tidligere professor ved Universite-

tet i Peshawar, fungerte som oversetter (Ali 2000). I formidlingen av forholdet mellom de ulike normene som er virksomme i kvinners liv framhevet hun likhetstrekk mellom norsk og islamsk rett:

As citizens of Norway, the UK etc. we are duty bound to obey the laws of the country that has offered us citizenship, this is what Islam demands of us. So long as the laws of our acquired countries do not contradict the main pillars of our faith, such as saying prayers, fasting during Ramadan, haj, zakat and so on.²²

I håndteringen av kontroversielle spørsmål som retten til skilsmisse, tok Ali utgangspunkt i prinsippet om rettferdighet, som finnes både i norsk rett og Islam. Ut fra en kontekstuell fortolkning av de islamske rettskildene, konkluderte hun med at islam ikke er til hinder for like skilsmisserettigheter for kvinner. En av kvinnene som deltok på disse informasjonsmøtene, uttalte at dette gjorde det lettere for henne å hevde sine rettigheter etter norsk rett:

As Muslims we believe we have to be accountable and answerable to God on the Day of Judgement about what we do in this world. We follow the Norwegian law to get social benefits or some relief, like divorce or have our human rights protected. But it would psychologically be very difficult to follow the law if we know that the law violates Islam. We think we get benefits from the Norwegian law, but at the same time make our life hereafter very difficult. We then think it is better to not follow the Norwegian law because Norwegian law is only for this worldly life which is short and rather make sure to protect ourselves from perpetual punishments on the day of judgements. Dr. Shaheen's lectures and

our discussions with her beautifully convince us that going by the Norwegian law is not a violation of Islam. This is such relief in terms of concerns about the life hereafter.²³

Disse eksemplene viser hvordan en forståelse av innvandrerkvinner sammensatte livs- og rettsforhold er viktige elementer i utviklingen av rettslige strategier som tar tak i de sammensatte livs- og rettsforhold som ligger i bunnen av interseksjonell diskriminering. De viser også hvordan samarbeide med kvinneverktsforskere fra innvandrerkvinnernes bakgrunnsland kan bidra til å sette interseksjonell diskriminering inn i en relasjonell og transnasjonal sammenheng.

Kvinneverett, et eksempel på inkluderende og situert kunnskapsutvikling

I dagens situasjon, med økt mobilitet av mennesker, verdier og normer, utfordres etablerte forestillinger om kvinner, kjønn og rett både ovenfra og nedenfra. I denne artikkelen har jeg vist både kontinuitet og endring i kvinneverettens og kvinnekonsvensjonens forståelser av termen kvinner og kjønnsdiskriminering i et raskt skiftende sosialt, teoretisk og rettslig landskap. I de dynamiske prosessene som er skissert, representerer kvinnekonsvensjonens likestillings- og ikke-diskrimineringsstandard kontinuiteten. Kvinneverettens empiriske nedenfra-perspektiv utfordrer etablerte forståelser av kvinnekjønn og kjønnsdiskriminering, med sin avdekking av ulikhet og kompleksitet i ulike kontekster. Det kvinneverettslige nedenfra-perspektivet har i møte med globaliseringens og transnasjonalitetens utfordringer satt både forskjeller og likheter mellom kvinner i fokus. Forståelsen av kvinnekjønn har beveget seg fra en enhetlig til en sammensatt posisjon. En til-

svarende dreining reflekteres i kvinnekonsvensjonens ovenfra-perspektiv som sakte, men sikkert har begynt å ta inn over seg hvordan diskriminering av ulike grupper kvinner konstitueres i skjæringsfeltet mellom kjønn, etnisitet, religion, funksjonsevne og alder.

Disse forandringene i kvinneverettsperspektivet må forstås som en situert prosess som farges av de ulike sammenhenger og nettverk forskningen inngår i. Det rettsvitenskapelige miljø har for lengst erkjent at individet, rettens subjekt, ikke er en nøytral kategori. Kvinneveretten og andre personorienterte disipliner som barneverett, fremmedrett og flyktningrett har på bakgrunn av en slik forståelse fått en sentral plass i rettsvitenskapen. Erkjennelsen av at individbegrepet ikke er nøytralt, har også gitt rom for å utvide undersøkelsen av kvinners rettsstilling til andre persongrupper som jentebarn og innvandrerkvinner (Sandberg 2008; Nordstrøm 2011). Disse utviklingslinjene må også forstås i lys av det internasjonale rettskildet hvor FNs kvinnekonsvensjon gir kvinneverettsperspektivet en solid forankring både i internasjonal og nasjonal rett (Hellum og Ketscher 2008).

Et annet forhold av betydning for denne utviklingen er det nære forholdet til praksisfeltet gjennom samarbeid med Juridisk rådgivning for kvinner. Det samme gjelder deltakelse i forskernettverk som Women and Law in Southern Africa Reserch Project (WLSA) og Southern and Eastern African Regional Centre in Women's Law (SEARCWL). Mange afrikanske kvinneverettsforskere er sterkt kritiske til så vel internasjonale konsvensjoners som internasjonal kvinneverettsforsknings implisitte vestlige bias. Denne kritikken har funnet konkret uttrykk både i tilleggsprotokollen til det afrikanske menneskerettighetscharteret om afrikanske kvinners rettigheter og i afrikansk kvinneverettsteori. Fareda Banda beskriver i boken *Women, Law and Human Rights. An Afri-*

can Perspective hvordan protokollen ble kjempet fram av afrikanske forskere og aktivister som var opptatt av utilstrekkeligheten av så vel det afrikanske menneskerettighetscharteret som av FNs kvinnekonvensjon (Banda 2005). Denne utviklingen viser at begrepet «kvinne» ikke fullt ut har mistet sin rettslige troverdighet, men blitt restituert gjennom den utvidede termen «afrikanske kvinner».

Gjennom samarbeid med kvinneverettsforskere fra sør har nye generasjoner kvinneverettsforskere fra nord blitt del av et bredere fagfellesskap som er med på å dekonstruere og rekonstruere den moderne diskursen om kvinners menneskerettigheter (Hellum mfl. 2007; Tsanga and Stewart 2011). Denne utviklingen viser, som Cathrine Holst påpeker i *Hva er feminisme*, at det er viktig å ikke kaste barnet ut med badevannet, men hele tiden utvikle selvkritiske og konstruktive alternativer til de ulike postmoderne og postkoloniale kritikernes «blanke avvisning av, eller bare likegyldighet til moderne tenkning» (Holst 2009:143). ★

Noter

- 1 Jeg vil takke Beatrice Halsaa for viktige innspill til diskusjonen om forholdet mellom kvinneverettsforskning, kvinneforskning og kjønnsforskning.
- 2 Lucy Smith ga i 1975 følgende definisjon av kvinneverett: «Kvinneperspektivet legger et systematisk tversnitt gjennom eksisterende rettsregler, for å nå fram til ellers upåaktede sammenhenger for alle borgere, men særlig og umiddelbart for kvinner» (Smith 1975).
- 3 Et eksempel fra senere år er forskningsprosjektet «Demokrati, religion og kvinners menneskerettigheter» (DEMROK) som ble ledet av Anne Hellum og Hege Skjeie. Det avstedkom en rekke faglige innspill som fikk konkret betydning for styrkingen av kvinners diskrimineringsvern i forhold til religion. Se særlig Vibeke Blaker Strand (2011). DEMROKs avslutningsrapport er lagt ut på KILDEN <http://kilden.forskningsradet.no/c38386/artikkel/vis.html?tid=38497>.
- 4 Samarbeidet mellom danske, norske, pakistanske og afrikanske kvinneverettsforskere kommer til uttrykk i en rekke antologier (Mehdi and Shaheed 1997; Arnfred and Petersen 1996; Bentzon mfl. 1998; Hellum mfl. 2007).
- 5 Det juridiske fakultet vedtok i forbindelse med ny studieordning i 2003, etter forslag fra Anne Hellum, Helga Aune og Kirsten Ketscher, å integrere kvinne- og

kjønnsperspektivet i obligatoriske fag (se fakultetsstyrets vedtak av 21. januar 2003). Forslaget ble fulgt opp i Notat om integrasjon av kvinne- og kjønnsperspektivet til Studieordningskomiteen av 18.03.03 av leder av Likestillingsutvalget, professor Hans Jacob Bull, og professor i kvinneverett Anne Hellum. Gjennomføringen av vedtaket ble evaluert av Likestillingsutvalget i 2008 (Sørli 2008).

- 6 Om kvinneverettens internasjonaliseringsstrategi se «Kvinneverett – et lærestykke i internasjonaliseringsarbeid» (Ik Dahl 2013).
- 7 *Kvinneverett I og II*, redigert av Tove Stang Dahl og del av serien *Kvinnerens levekår og livsløp* redigert av Helga M. Hernes, ble i 2008 kåret av Dagbladet til en de 25 viktigste sakprosa-bøkene i Norge (Holst 2008).
- 8 Boserups undersøkelse av hva som skjedde med kvinner i prosessen med økonomisk og sosial vekst i den 3. verden (1970), fikk stor politisk og rettspolitisk betydning på internasjonalt nivå. I forordet til 1989-utgaven sier dr. Swasti Mitter at Boserups hengivne og lærde verk inspirerte til FNs kvinnetår mellom 1975 og 1985.
- 9 Konvensjonen trådte i kraft 3. september 1981, mens Norge ratifiserte konvensjonen 21. mai 1981.
- 10 Om kvinneorganisasjonene, kvinneverettsforskere og tverrfaglige kjønnsforskere deltakelse i debatten, se oppslag fra seminaret «Er Norge i utakt med FNs kvinnekonvensjon» på Norsk kvinnesaksforenings hjemmeside <http://kvinnesak.no/?p=418>. Seminaret, som hadde som formål å informere om betydningen av å inkorporere kvinnekonvensjonen i menneskerettsloven, ble arrangert i samarbeid mellom Norsk kvinnesaksforening, Juridisk rådgivning for kvinner og Avdeling for kvinneverett. Fra avisdebattens siste fase, se Anne Hellum «Avskaff kjønnshierarkiet», kronikk i Dagbladet 6. mai 2009, Anne Hellum, Hege Skjeie og Helga Hernes «Om å holde ord», debattinnlegg i Dagbladet 2009. Debattinnlegg fra Avdeling for kvinneverett er samlet på http://www.jus.uio.no/iar/forskning/omrader/kvinneverett/debatt_kvinnekonvensjonen/.
- 11 C/C/NOR/CO/8, Para 38.
- 12 C/C/NOR/CO/8, Para 24.
- 13 Første fase av samarbeidet innen rammen av den bilaterale avtalen mellom Universitetet i Oslo og Universitetet i Zimbabwe ble koordinert av Thomas Mathiesen ved Institutt for rettsosiologi. Tre masterstudenter fra Universitetet i Zimbabwe deltok; Welshman Ncube, Emmanuel Magade og Mary Maboreke. Veiledergruppen bestod av Thomas Mathiesen, Karin Widerberg, Kirsti Strøm Bull, Aksel Sommerfelt og Anne Hellum.
- 14 Om refleksjon over norsk kvinneveretts teori og metodes relevans i afrikansk kontekst, se Anne Hellum, Aase Gundersen og Nina Berg (1991) «Methodology of Women's Law: Norwegian Perspectives in an African Context».
- 15 Om denne prosessen, se «Report NORAD Diploma Course in Women's Law for Scholars from Southern and Eastern Africa for 1988 and 1989». Working Papers in Women's Law No. 12 and No. 23. Institute of Women's Law, University of Oslo.
- 16 Forskningsnettverket Feminisme og multikulturalisme og forskningsprosjektene FEMCIT, PLUREQ og FFRR reflekterer denne utviklingen i dagens samfunnsvitenskapelige og juridiske kvinne- og kjønnsforskning ved Universitetet i Oslo. Se presentasjon og oversikt på:

- <http://kilden.forskningsradet.no/c38386/artikkel/vis.html?tid=38497>.
- 17 FNs kvinnekomité, generell anbefaling nr. 25, pkt. 7.
  - 18 Kvinnekomiteens kommentar til Norges 5.-6. periodiske rapport og Kvinnekomiteen kommentar til Norges 7. periodiske rapport.
  - 19 Kvinnekomiteens kommentar til Norges 7. periodiske rapport, pkt. 20, 23 og 26.
  - 20 Den skjellsettende saken var Oslo Plaza-saken, Klagenemnda for likestilling, vedtak 29.8.2001.
  - 21 Delprosjekt i prosjektet «Fra formelle til reelle rettigheter», utført i samarbeid mellom Avdeling for kvinneverett, diskriminerings- og likestillingsrett (KVIBALD) og Juridisk rådgivning for kvinner (JURK). Prosjektet «Fra formelle til reelle rettigheter» ledes av professor Anne Hellum. Se: <http://kilden.forskningsradet.no/artikkel/vis.html?tid=73607>.
  - 22 Sitat fra informasjonsmøte i 2009 i Oslo.
  - 23 Feltarbeidsnotater Farhat Taj, Oslo, mars 2009.
- ## Litteratur
- Ali, Shaheen Sardar 2000. *Gender and Human Rights in Islam and International Law*. Hague/London/Boston: Kluwer Law International.
- Ahrfred, Signe og Hanne Petersen 1996. *Legal Change in North/South Perspective. Occasional Paper No 18*. International Development Studies: Roskilde University.
- Aune, Helga 2008. «Deltids- og midlertidig ansattes diskrimineringsvern». I: Anne Hellum og Kirsten Ketscher (red.): *Diskrimineringsrett*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Banda, Fareeda 2005. *Women, Law and Human Rights. An African Perspective*. Oxford, Portland Oregon: Hart Publishing.
- Beauvoir, Simone de 1970. *Det annet kjønn I og II*. Oslo: Pax forlag.
- Bentzon, Agnete Weis, Anne Hellum, Julie Stewart, Welshman Ncube og Torben Agersnap 1998. *Pursuing Grounded Theory in Law. South-North Experiences in Developing Women's Law*. Oslo/Harare: TANO/Mond Books.
- Blaker, Vibeke 2003. *Anvendelsen av FNs kvinnekonvensjonen i norsk rett*. Kvinneverettslige studier nr. 48. Avdeling for kvinneverett, Universitetet i Oslo.
- Boserup, Ester 1970. *Woman's Role in Economic Development*. London: Earthscan.
- Bull, Kirsti Strøm 1982. «Hjemmearbeidets erstatningsrettslige stilling». *Tidsskrift for rettsvitenskap*: 903-936.
- Buss, Doreen og Ambreena Manji 2005. «Introduction». I: *International Law. Modern Feminist Approaches*. Oxford, Hartland og Oregon: Hart Publishing.
- Børing, Hanne S. og Anette Grannes 1991. «Så, i hvilken grad kan datteren være annerledes enn sin mor». Mary Maboreke intervjuet av Hanne S. Børing og Anette Grannes. I: *Temanummer Kvinner, rett og utvikling i sørlige og østlige Afrika. Hefte for Kristisk Juss 1:17-25*. Oslo: Rettspolitisk forening.
- Charlesworth, Hilary, Christien Chinkin og Shellyn Wright 1991. «Feminist Approaches to International Law». *American Journal of International Law* 85 (4): 613-645.
- Cook, Rebecca (red.) 1995. *Human Rights of Women*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Cook, Rebecca og Simone Cusack (red.) 2010. *Gender Stereotyping*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Coomaraswamy, Radika 2005. «Preface: Violence Against Women and Crimes of Honour». I: Lynn Welchman og Sara Hossain (red.): *Honour Crimes, Paradigms, and Violence against Women*. London: Zed Books.
- Crenshaw, Kimberlé W. 2004. «Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Anti-Discrimination Doctrine, Feminist Theory and Anti-racist Politics». I: Christopher McCrudden (red.): *Anti-Discrimination Law, International Library of Essays in Law and Legal Theory, Second Series*. Dartmouth: Ashgate.
- Dahl, Tove Stang, Kjersti Graver, Anne Hellum og Anne Robberstad 1976. *Juss og juks. En arbeidsbok i likestilling*. Oslo: Pax forlag.
- Dahl, Tove Stang 1985. «Innledning til kvinneveretten». I: Tove Stang Dahl (red.): *Kvinneverett I*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Dahl, Tove Stang 1993. «Fødselsrett og likhet». (Engelsk versjon: «Equal status and birth law».) I: Anne Hellum (red.): *Birth Law*. Oslo: Norwegian University Press.
- Dons Wankel, Elisabeth og Astrid Gjelsvik 1979. *Gjennomlevende ektefelle og andre enker. En kvinneverettslig sammenligning av retten til offentlig forsørging, særlig med henblikk på etterlattepensjon*. Kvinneverettslige studier nr. 11. Avdeling for kvinneverett, Universitetet i Oslo.
- Fastvold, Marianne 1977. *Fødselsrett og likhet, Kvinneverettslige studier nr. 2*. Avdeling for kvinneverett, Universitetet i Oslo.
- Fastvold, Marianne og Anne Hellum 1985 (eng. utg. 1988). «Vi har forsket for å la kvinnene komme til orde». I: *Penger og arbeid i ekteskap. Kvinneverettslig skriftserie nr. 26*. Universitetet i Oslo.
- Freeman, Marsha, Christine Chinkin og Beate Rudolf 2012. *The UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women. A Commentary*. Oxford University Press.
- Fredman, Sandra 2003. «Beyond the Dichotomy of Formal and Substantive Equality. Toward a New Definition of Equal Rights». I: I.F. Comans og J. Goldschmidt (red.): *Temporary Special Measures. Accelerating Equality under Article 4.1 UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*. Intersentia.
- Grannes, Else Anette 1994. *Legislation on Equality Between the Sexes: Should the United Nations Women's Convention Be Incorporated in Norwegian Law?* Working Papers in Women's Law, No. 47. Avdeling for kvinneverett, Universitetet i Oslo.
- Gunnarsson, Åsa og Eva-Maria Svensson 2009. *Genus-rättsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Halsaa, Beatrice 2006. «Kapittel 2.1 Kvinneforskning» og «Kapittel 2.2 Fra kvinneforskning til kvinne- og kjønnsforskning». I: Jørgen Lorentzen og Wencke Mühlheisen (red.): *Kjønnsforskning. En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hellum, Anne 1999. *Women's Human Rights and Legal Pluralism in Africa: Mixed Norms and Identities in Fertility Management in Zimbabwe*. Oslo/Harare: TANO Aschehoug/Mond Books.
- Hellum, Anne, Nina Berg og Aase Gundersen 1991. *Methodology of Women's Law: Norwegian Perspectives in an African Context*. Working Papers in Women's Law, No. 35. Avdeling for kvinneverett, Universitetet i Oslo.

- Hellum, Anne 2004. «Hvorfor kvinnekonvensjonen bør inkorporeres gjennom menneskerettsloven». *Hefte for kritisk juss* 2: 64–67.
- Hellum, Anne 2006. «Menneskerettigheter, pluralisme, kompleksitet og integrasjon». I: Ole Christian Fauchald, Henning Jakhell og Aslak Syse (red.): *Festskrift til Carl August Fleischer*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hellum, Anne, Julie Stewart, Shaheen Sardar Ali og Amy Tsanga 2007. «Introduction». I: Anne Hellum, Julie Stewart, Shaheen Sardar Ali og Amy Tsanga (red.): *Human Rights, Plural Legalities and Gendered Realities. Paths are Made by Walking*. Harare: Weaver Press.
- Hellum, Anne og Kirsten Ketscher 2008. «Introduksjon til diskrimineringsretten». I: Anne Hellum og Kirsten Ketscher (red.): *Diskriminerings og likestillingsrett*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hellum, Anne 2008. «Kvinnens sosiale rettigheter i utviklingsrettslig perspektiv». I: Stine Jørgensen og Jens Kristianse (red.): *Sosialrettlige utviklinger & utfordringer*. København: Jurist- og Økonomiforbundets Forlag.
- Hellum, Anne 2009. «Avskaff kjønnshierarkiet». *Kronikk i Dagbladet* 6. mai.
- Hellum, Anne, Hege Skjeie og Helga Hernes 2009. «Om å holde ord». Debattinnlegg i *Dagbladet* 28. april.
- Hellum, Anne og Farhat Taj 2011. «Taking What Law Where and To Whom». I: Anne Hellum, Shaheen Sardar Ali og Anne Griffiths (red.): *From Transnational Relations to Transnational Laws. Northern European Laws at the Cross Roads*. Aldershot: Ashgate.
- Hellum, Anne og Henriette Sinding Aasen (under publisering). *Women's Human Rights: CEDAW International, Regional and National Law*. Cambridge University Press.
- Hennum, Ragnhild 2010. «Kjønnslikestilling på ville veier – kan kjønnsnøytrale krisesentre forsvares?». I: Beatrice Halsaa og Anne Hellum (red.): *Rettferdighet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hernes, Helga 1987. *Welfare State and Woman Power. Essays in State Feminism*. Oslo: Norwegian University Press.
- Holst, Cathrine 2008. «Kvinnenes rett». *Dagbladet* 8. juli.
- Holst, Cathrine 2009. *Hva er feminisme*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Holtmaat, Rikki 2012. «Article 5». I: Marsha Freeman, Christine Chinkin og Beate Rudolf (red.): *The UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women. A Commentary*. Oxford University Press.
- Ikdahl, Ingunn 2010. *Securing Women's Homes. The Dynamics of Women's Human Rights at the International Level and in Tanzania*. PhD thesis, Faculty of Law, University of Oslo.
- Ikdahl, Ingunn 2011. «Lik rett til å være trygg i sitt hjem. Koner, enker, og andre kvinner i internasjonale menneskerettigheter». I: Eva-Maria Svensson, Ulrika Andersson, Hege Brækhus, Monica Burman, Anne Hellum, Stine Jørgensen og Anu Pylkanen (red.): *På vei – Kjønn og rett i Norden*. Göteborg: Makadam förlag & bokproduksjon AB.
- Ikdahl, Ingunn (under publisering). Kvinnerett et lærestykke i internasjonaliseringsarbeid». I: Kirsti Strøm Bull og Marit Halvorsen (red.): *Juridisk fakultet gjennom 200 år. Kontinuitet og fornyelse*. Oslo studies in legal history. Akademisk publisering/Pax forlag.
- Illumoka, Adethun 1995. «African Women's Economic, Social and Cultural Rights – Toward a Relevant Theory of Practice». I: Rebecca Cook (red.): *Human Rights of Women. National and International Perspectives*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Jagar, Alison 1983. *Feminist Politics and Human Nature*. U.K.: Harvester Press.
- Jørgensen, Stine 2007. *Etniske minoritetskvinders sosiale rettigheter. Arbeidsmarked, seksualitet og uddannelse*. København: Jurist og økonomiforbundets forlag.
- Ketscher, Kirsten 2000a. «Nogle udviklingslinjer i kvinde retten». I: Ann Numhauser-Henning (red.): *Normativa perspektiv. Festskrift til Ann Christensen*. Lund: Juristforlaget.
- Ketscher, Kirsten 2000b. «Mot en argumentativ rett». *Jussens Venner* 5–6.
- Ketscher, Kirsten 2005. «Etnisk likebehandling, religionsfrihet og likestilling mellom kvinner og mænd – set i lyset af Føtex-sagen». *Ugeskrift for Retsvæsen*. U.2005 B.235
- Larsen, Eirinn 2011. «Jubileumshistorie nedenfra. UiO og nye studentgrupper». I: Peder Anker, Magnus Guldbrandsen, Eirinn Larsen, Johannes Løvhaug og Bent Sofus Tranøy (red.): *Universitetet i Oslo. Samtidshistoriske perspektiver*. Universitetet i Oslo: UNIPUB.
- MacKinnon, Catharine A. 1984. «Difference and Dominance in Sex Discrimination». I: *Feminism Unmodified. Discourses on Life and Law*. Harvard University Press.
- Mahoney, Kathelin 1995. «Canadian Approaches to Equality, Rights and Gender Equity in the Courts». I: Rebecca Cook (red.): *Human Rights of Women. National and International Perspectives*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Mehdi, Rubya og Farida Shaheed (red.) 1997. *Women's Law in Legal Education and Practice in Pakistan*. Copenhagen: North South New Social Science Monographs.
- Mehdi, Rubya, Hanne Petersen, Erik Reenberg Sand og Gordon Woodman (red.) 2008. *Law and Religion in Multicultural Societies*. København: DJØF Publishing.
- Nielsen, Ruth og Christina Tværnø 2012. *Women's Law towards the 21st Century*. Copenhagen: DJØF.
- Nordstrøm, Tina Storsletten 2010 a. «Innvandrerkvinner rett til rettighetsinformasjon: Hva gjøres og hva krever FN's kvinnekonvensjon?». *Kritisk Juss* 2. Fagbokforlaget.
- Nordstrøm, Tina Storsletten 2010 b. *Diskriminering på Tvers*. Kvinnerettslig skriftserie nr. 83. Avdeling for kvinneverett, barneverett, diskriminerings- og likestillingsrett (KVIBALD), Universitetet i Oslo.
- Nordstrøm, Tina Storsletten 2011. «Rettighetsinformasjon og rettshjelp: virkemidler for å skape et reelt diskrimineringsvern for innvandrerkvinner». I: Eva-Maria Svensson, Ulrika Andersson, Hege Brækhus, Monica Burman, Anne Hellum, Stine Jørgensen og Anu Pylkanen (red.): *På vei – Kjønn og rett i Norden*. Göteborg: Makadam förlag & bokproduksjon AB.
- Oweson, Ingeborg W. 2011. «Kvinneforskningens og kjønnsnets genesis – feminismens andre og tredje bølge». *Bulletine* 2: 6–7.
- Report NORAD Diploma Course in Women's Law for Scholars from Southern and Eastern Africa for 1988 and 1989. *Working Papers in Women's Law* No. 12 and No. 23. Institute of Women's Law, University of Oslo.
- Rosaldo, Michelle Zimbalist og Louise Lamphere 1974. *Women, Culture and Society*. Stanford: Stanford University Press.

- Sandberg, Kirsten 2008. «Barns diskrimineringsvern. Særlig om utdanning». I: Anne Hellum og Kirsten Ketscher (red.): *Diskriminerings og likestillingsrett*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Skjeie, Hege og Mari Teigen 2003. *Menn imellom. Makt- og demokratiutredningen 1998–2003*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Skjeie, Hege 2009. «Multiple Equality Claims in the Practice of the Norwegian Anti-Discrimination Agencies». I: Dagmar Shiek og Victoria Chege (red.): *European Union Non-Discrimination Law: Comparative Perspectives on Multidimensional Equality*. London og New York: Routledge Cavendish.
- Smith, Lucy 1975. «Kvinnerett – mål og midler». Institutt for privatretts stensils serie nr. 30. Universitetet i Oslo.
- Stewart, Ann 2003. «The Dilemmas of Law in Women's Development». I: Sammy Adelman og Abul Paliwala (red.): *Law and Crisis in the Third world*. London: Hans Zell Publishers.
- Strand, Blaker Vibeke 2011. *Diskrimineringsvernets rekkevidde i møte med religionsutøvelse*. Doktorgrad, Universitetet i Oslo.
- Svensson, Eva Maria, Ulrika Andersson, Hege Brækhus, Monica Burman, Anne Hellum, Stine Jørgensen og Anu Pylkkänen (red.) 2011. *På vei – Kjønn og rett i Norden*. Göteborg: Makadam förlag & bokproduktion AB
- Sverdrup, Tone 1984. «Folketrygden i kvinneperspektiv». I: Asbjørn Kjønsstad (red.): *Folketrygden i støpeskjeen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sverdrup, Tone 2012. «Equal rights at all costs». I: Elaine Sutherland (red.): *The Future of Child and Family Law: International Predictions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sørli, Cathrine 2008. *Kvinne- og kjønnsperspektivet i master i rettsvitenskap. En vurdering av integreringen av kvinne- og kjønnsperspektivet i de obligatoriske fag ved Det juridiske fakultet i Oslo*. Kvinne rettslig skriftserie nr. 75. Avdeling for kvinneverett, Universitetet i Oslo.
- Tsanga, Amy 2007. «Legal Literacy in Plural Legal Contexts». I: Anne Hellum, Julie Stewart, Shaheen S. Ali og Amy Tsanga (red.): *Human Rights, Plural Legalities and Gendered Realities. Paths are Made by Walking*. Harare: Weaver Press.
- Tsanga, Amy 2011. «Pedagogical Reflections From Teaching Theories and Perspectives in Women's Law Across Disciplines». I Amy Tsanga og Julie Stewart 2011. *Women & Law. Innovative Approaches to Teaching, Research and Analysis*. Harare: Weaver Press.
- Tsanga, Amy og Julie Stewart 2011. *Women & Law. Innovative Approaches to Teaching, Research and Analysis*. Harare: Weaver Press.
- Vigerust, Elisabeth 2008. «Vern mot graviditetsvern i arbeidsforhold». I: Anne Hellum og Kirsten Ketscher (red.): *Diskriminering og likestillingsrett*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Vogt, Agnes 1981. *Kvinner rett til fellesboligen ved separasjon og skilsmisse – en undersøkelse*. Kvinne rettslige studier nr. 16. Avdeling for kvinneverett, Universitetet i Oslo.
- Wærstad, Tone 2006. *Retten til ikke å bli diskriminert ved skilsmisse. En rettsantropologisk studie av skilte muslimske innvandrerkvinner i Norge*. Kvinne rettslig skriftserie nr. 64. Avdeling for kvinneverett, Universitetet i Oslo.

ESSAY

AV INGER NORDAL OG DAG O. HESSEN

Kristine Bonnevie – Norges første kvinnelige professor

I år er det 100 år siden Norge fikk sin første kvinnelige professor. Kristine Bonnevie ble tilsatt som professor i zoologi i 1912, allerede samme år Stortinget ga kvinner adgang til å inneha embeter. Bonnevie-biografene Inger Nordal og Dag O. Hessen gir oss i dette essayet kortversjonen av hennes historie.

Akademiker på tvers av «... den sande kvindeligheds klenodie»

I 1912 fikk Norge sin første kvinnelige professor, Kristine Elisabeth Heuch Bonnevie (1872–1948). Hun ble en pioner på så mange felter. Ikke bare var hun en *kvinnelig* foregangsfigur innen akademia, men også en *faglig* frontfigur innen marinbiologi, cellebiologi og arvelighetshetslære. Som person var hun verdikonservativ og ganske langt fra noen aktivistisk barrikadestormer, allikevel brøt hun en rekke barrierer (jf. Føyn 1950): Hun var den første kvinne som disputerte innen realfag i Norge (i 1906), den første kvinne som var opponent ved avleggelse av doktorgrad (i 1910), det første kvinnelige medlem av Det Norske Videnskaps-Akademi (i 1911) og altså Norges første kvinnelige professor (i 1912) – grunnlaget for årets hundreårsjubileum.

Selv om Kristine Bonnevie nøt godt av den selvbevissthet det innebar å springe ut av tunge embetsfamilier som dynastiene Bonnevie, Christie og Daae, ble hun som kvinne ikke akkurat stimulert til en akademisk løpebane av familien. Hennes far, høyrepolitiker og stortingsmannen Jakob Aall Bonnevie (1838–1904), spilte en sentral rolle for utviklingen av norsk skole på annen halvdel av 1800-tallet. Han var et fremtredende medlem av en rekke offentlige skolekommisjoner, og spesielt utformingen av realgymnasene etter loven om høyere allmennskoler av 1869 var hans verk. Han uttrykte imidlertid en sterk skepsis til høyere utdanning for «piger». Da Kristine var åtte år gammel, holdt han foredraget *Om den kvindelige uddannelse, navnlig i de høiere samfundsklasser*, som senere også ble trykket (Bonnevie 1880). I dette foredraget presenterte han sitt syn på oppdragelsen av døtre. Han starter med å slå fast at tiden er i en urolig bevegelse, og at slike tider representerer spesielle problemer for oppdragelse av tidens unge, siden det er

vanskelig å vite hvordan fremtiden blir. Det må da være i sin orden, skriver han, at man «også er begyndt at gjøre den kvindelige ungdoms uddannelse til gjenstand for en særegen overveielse» (Bonnevie 1880:2). Men selv om tidene er under forandring, er det én ting som ikke påvirkes av den alminnelige bevegelse og utvikling, og det er

(...) sådanne ting og forhold, som henhører til den skaberens almægtige villie og ord opprettede naturens orden. (...) Et sådant uforanderligt forhold er den siden menneskets skabelse bestående forskjel mellem mand og kvinde. (Bonnevie 1880:2)

J.A. Bonnevie slår fast at mann og kvinne har ulik måte å tenke på. Mannen er anlagt for abstrakt tenkning, mens kvinnens tenkning er mer jordnær og konkret. Hun har «i regelen ikke mandens evne til at skjelne mellem væsentligt og uvæsentligt, og bliver derfor lettere hængende ved enkeltheder uden at faa syn paa det almene ...» (Bonnevie 1880:3). Konklusjonen, som i høy grad er representativ for samtiden, er at man ikke må «tabe synet for den ene nødvendige ting, gennem pigebarnets opdragelse først og fremst at bevare den sande kvindeligheds klenodie» (Bonnevie 1880:18–19).

Når kom så opprøret mot faren? Om det da var noe opprør. Det gikk vel ham som det senere skulle gå de fleste som forsøkte å krysse hennes planer. Hun fikk sin vilje. Dels har hun utvilsomt hatt et sterkt ønske om å vise sin far at han tok feil når det gjaldt synet på kvinner og realfag, dels kan det vel hende, når det kom til stykket, at faren var villig til å fire prinsippene når det gjaldt sine egne døtre.

Like etter at familien flyttet til Kristiania i 1886, begynte Kristine på Nichelsens Pige-skole, der hun tok middelskoleeksamen i

1888. Nichelsens skole var nærmest som en eliteskole å regne. Da Kristine begynte der, var farens søster «tante Janna», Christiane Bonnevie, lærerinne på skolen. Det må ha vært betryggende for Kristines far, da han, mer eller mindre motstrebende, måtte akseptere at Kristine fikk begynne på middelskolen. Det har jo da faktisk også gått noen år siden hans foredrag om utdanning av jenter i de høyere samfunnsklasser. Tiden arbeidet for kvinnene, og kanskje har den åtte år eldre storesøsteren, Honoria, som både hadde tatt artium og begitt seg inn på en realfaglig lærerinneutdanning, ført til at fars syn fra noen år tidligere er blitt modernisert og myket opp? Ellers viste resultatene for pionerjentene i den offentlige skolen til fulle at de dugde (Agerholt 1932).

I 1892 tok Kristine Bonnevie artium, 10 år etter første norske kvinne, Cecilie Thoresen. I løpet av denne første tiårsperioden er det i alt 78 kvinner som består denne eksamenen. I perioden 1892–1896, som omfatter Kristines eksamensår, utgjør kvinnene gjennomsnittelig 7,7 prosent av det samlede studentkullet. I samme periode valgte 80 prosent av jentene reallinjen. Hvorfor et slikt valg? Ifølge gjengs oppfatning, både da og nå, er det jo innen humaniora med språk og historie at kvinner skulle ha et fortrinn. Helt tilfeldig var det allikevel ikke. Ifølge historikeren Jorunn Sem Fure forholder det seg slik at «[d]ette var fagområder som ikke var tungt belastet med strenge kulturelle koder. (...) Det å fortolke historien, litteraturen og kunsten var forbundet med en form for autoritet som tradisjonelt bare menn ble tilkjent» (Klassekampen 6. september 2011). Fure hevder også at innen de naturvitenskapelige fagene var det enklere å komme fram ved hjelp av flid og nitid arbeid (Fure 2011).

Portrett av Kristine Bonnevie fra 1921. (Foto: M. Rud / Universitetshistorisk fotobase)

Fra medisin til zoologi

Etter artium i 1892 begynte Kristine Bonnevie ganske raskt å studere medisin ved Det Kongelige Frederiks Universitet. Medisin var åpenbart det studiet som de fleste kvinnelige pionerene søkte seg til. Historikeren Inger Elisabeth Haavet (2005) skriver at et viktig poeng for en Minervas datter som ønsket å ta en lang utdanning, måtte være en målsetting om å praktisere et yrke. Det var relativt lett for leger av begge kjønn å skaffe seg en trygg jobb innen privat eller offentlig virksomhet. Legeyrket representerte ellers en rolle som kunne sees i forlengelsen av den kvinnelige omsorgsrollen. Det virker ikke som de første kvinnelige medisinerne ble skremt av at medisiprofessorene hadde vært mer innbitte motstandere av å gi kvinner adgang til studiet enn professorer i andre fag. Fra et møte i Det Medisinske Fakultet den 23. mai 1882, bare 10 år før Kristine Bonnevie blir immatrikulert, kan en lese følgende i vedtaksprotokollen:

Derimod må Fakultetet erklære sig mod, at der aabnes kvinder adgang til uddannelse som læger. (...) Fakultetet tror, at det her kan reises en væsentlig betænklighed idet kvindens nervesystem og helbred som regel neppe vil tillade de omfattende studier og det strenge aandsarbeide. (...) Regelen er vel den, at kvinder, der komme ind paa disse aandslivets felter, der ligesom af naturen ikke ere anviste dem, tabe deres kvindelighed, at deres intelligens udvikles paa bekostning af deres gemytsliv, saa at man ofte faar det indtryk, at der ved kvinder af denne art er noget abnormt der ikke tillader nogen tvil om, at kvinden her er udenfor sit naturlige felt. (Protokoll Medisinske Fakultet 23. mai 1882)

Her argumenterer Det Medisinske Fakultet, som en ser, helt i overensstemmelse med Kristines far. Synspunktet, i den grad det var kjent blant de vordende medisinstudenter, har neppe avskrekket Kristine eller hennes pionersøstre. Men tilfældighetene fører allikevel Kristine over i zoologien.

Medisinerstudentene måtte lenge ta zoologi som fag i den prekliniske fasen, og Kristines overgang fra medisin til zoologi skyldes dels at hun som deltidsjobb ble overlatt et betydelig marint materiale til bearbeidelse, men også at hun ble inspirert av Johan Hjort (1869–1948), en av tidens fremste norske marinzoologer og oseanografer. Også han hadde i sin tid hoppet av medisinstudiet, etter råd fra Fridtjof Nansen, for å følge sine interesser som gikk mer i retning av zoologi.

Den unge kvinnen blir tatt imot med åpne armer av sine to mentorer, zoologiprofessorerne Robert Collett (1842–1913) og Georg Ossian Sars (1837–1927), og hun har et utmerket forhold til nevnte Johan Hjort. Hun skrev i brev til sin søster Honoria (7. oktober

1894) at Johan Hjort er en hyggelig sjef å arbeide under, og at hun har vært heldig som har havnet i så godt selskap:

Zoologiens fædre har bestemt sig til at drive mig fram, og Alette [Falck, senere gift Schreiner] siger, jeg er rent kjælebarn paa universitetet (Sars omtalte mine undersøgelser i en forelesning forleden dag!), og jeg har i alfald for tiden indtryk af at jeg bor paa solsiden af livet; men det staar jo et sted i klassikerne at naar guderne vil straffe rigtig strengt, saa sender de først store goder, for at smerterne kan føles endnu sterkere. (Brev fra Kristine Bonnevie til Honoria Bjerknes 7. oktober 1894, Nasjonalbiblioteket.)

Kristine Bonnevie oppsøkte tidlig to av tidens fremste internasjonale kapasiteter når det gjaldt evolusjonsbiologi, anatomi og cellebiologi. Hun tilbrakte seks måneder hos professor Arnold Lang i Zürich i årene 1898–1899 og nærmere et år hos professor Theodor Boveri i Würzburg i 1900–1901. Oppholdet hos Boveri skulle få spesielt stor betydning for henne. I sin lille selvbiografiske artikkel, «Fra 30 års virksomhet som Universitetslærer», i boken *Kvinnelige studenter 1882–1932*, skriver hun at

[d]ette år, og denne lærer, har vel mer enn noe annet vært bestemmende for hele mitt senere arbeidsliv. (...) Et overveldende inntrykk av storheten i det levende livs uutgrundelige krefter, slik de avspeiler sig i selv de minste levende smådelar, i de enkelte celler, og en betagende følelse av ansvarsbevisst glede ved å få lov til å fordype sig i betraktningen av disse krefters virkemåte, – dette var det vel først og fremst som satte sitt preg på mitt stipendieopphold og, jeg tør vel også si, på hele mitt senere arbeide. (Bonnevie 1932:93)

Sommeren 1900 fikk Hjort stilling som leder av det nyopprettede Fiskeristyret i Bergen, hvilket innebar at det ble en ledig stilling som Bonnevie øyeblikkelig meldte sin interesse for. Professor G.O. Sars, som hadde ansvaret for å ansette den nye konservatoren, vurderte bare to av søkerne som aktuelle for stillingen: Kristine Bonnevie og Kristian Emil Schreiner.

Schreiner var to år yngre enn Bonnevie og hadde i juni 1899 avlagt embetseksamen i medisin, Bonnevie hadde ingen embetseksamen. Det var derfor, i alle fall rent formelt, forskjell på de to kandidatene når det gjaldt formell utdannelse. Men Sars så tilsynelatende bort fra Schreiners formelle fortrinn, og i et brev til Det Akademiske Kollegium datert 20. august 1900 skrev han at

[a]f Hensyn til Arbeiderne ved det Zootomiske Laboratorium og den fortsatte Ordningen af Museets Bibliothek, har jeg dog anseet det for rigtigt at anholde for det ærede Collegium om, at Frk. Chr. Bonnevie, som tidligere paa en meget tilfredsstillende Maade har vikarieret under Dr. Hjorts Ophold i udlandet, maa blive konstitueret i Posten fra 1ste September af og indtil den endelige Afgjørelse av Postens Besættelse kan finde Sted. (Brev fra G.O. Sars til Det Akademiske Kollegium 20. august 1900)

Det er rimelig å anta at denne forbigåelsen må ha provosert Schreiner, og det gikk heller ikke upåaktet hen at det var en kvinne som ble ansatt i denne stillingen. Dette problemet var Sars også klar over, og hans liberale holdning i dette spørsmålet kommer til uttrykk i slutten av den innstillingen han sendte til universitetsledelsen:

At den foreslaaede Ansøger er en Dame, kan formentlig ikke være til noget Hinder

for Ansættelsen. Tvertom synes det mig, at man i den Omstændighed, at det endnu er adskilligt vanskeligere for Kvinder end for Mænd at naa frem til selvstændige stillinger i Samfundet, har en saameget større Opfordring til i nærværende Tilfælde at træffe det her foreslaaede Valg. (Brev fra G.O. Sars til Det Akademiske Kollegium 20. august 1900)

Om Sars egentlige motiver for valget kan man bare gjette, men det er neppe noen dristig antakelse at dette i stor grad var et praktisk valg. Bonnevie hadde allerede vist seg bortimot uunnværlig i sin pliktoppfylgende tjenesteiver, ryddighet og energi, som betydde en formidabel avlastning for de tilårskomne professorene Sars og Collett. Dessuten satte åpenbart de to stor pris på Bonnevie både som kollega og person.

Disputas

Kristine Bonnevie er nå blitt 30 år, og hennes faglige aktivitet og energi må ha tatt pusten fra de eldre kollegaer Sars og Collett. Hun har allerede skrevet flere internasjonale publikasjoner, og hun skriver sin første lærebok i biologi, *Zoologi*, en bok som skal komme i 10 opplag – det siste i 1940! Det var imidlertid studiene av en parasittisk snegle, *Enteroxenes östergreni*, som skulle danne basis for doktorgraden hennes. Resultatene her var såpass lovende at hun konsulterte dr. Fridtjof Nansen (verken Collett eller Sars har doktorgrad) allerede i februar 1902 for å høre om arbeidet hun hadde påbegynt hos Boveri få år tidligere, rett og slett kunne holde til en doktorgrad:

Hvis det ikke falder Dem ubeleilig vilde jeg gjerne bede Dem om et godt raad. Jeg sendte dem i gaar en afhandling om en parasitisk snegl, og jeg har tænkt lidt paa

om jeg skulde benytte den afhandling til at tage doktorgraden paa. Nu kjender jeg ikke fordringene til en slik doktorafhandling, og verken Sars eller Collett har stort mer rede paa dem enn jeg. Jeg vil naturligvis ikke gjerne faa den refuseret efter at den formelt er indleveret, og jeg vilde derfor være Professoren meget taknemlig om de vilde se den igjennom og sige Deres mening. (Brev fra Kristine Bonnevie til Fridtjof Nansen februar 1902, Nasjonalbiblioteket)

Hva Nansen mente om utkastet – om noe overhodet – vites ikke. Det er mulig at han har svart, men brevet er i så fall ikke bevart. Professor W.C. Brøgger mente imidlertid at arbeidet hennes ennå ikke riktig nådde opp til det nivå som universitetsledelsen anslo at Universitetet i Kristiania burde holde. Kristine Bonnevie kastet seg over arbeidet med å utvide og forbedre avhandlingen. Fire år senere disputerer hun på avhandlingen *Untersuchungen über Keimzellen. I. Beobachtungen an den Keimzellen von Enterixenos östergrenii* (1906). Den tidligere konkurrenten Kristian Schreiner var førsteopponent under disputasen, som ble hard. Schreiner var uenig i noen av Bonneviens tolkninger – og kanskje var hans aggressive opposisjon en liten takk for sist. Av Morgenbladets referat går det fram:

Han [Schreiner] paatalte ligeledes det uheldige i de forholdsvis mange Trykfeil, Henvisningsfeil, ligesom Orthografien i det tyske Sprog ofte var mangelfuld. Skulde alle detaljer kritisk sigtes, maatte han holde paa til langt udover Natten. Hans hovedtanke var dog, at Doktoranden uden større Erfaring og med saavidt defekt Materiale samt uklare Billeder havde trukket saavidt indgaaende Slutninger, uden at erkjende Betydningen af andres Arbeide. (Morgenbladet 17. juni 1906)

Det ble også referert at Bonnevie sto oppreist i stormen, og den harde medfarten fikk ingen alvorlige følger for henne. Det ga henne imidlertid en inspirasjon og energi til å bevise at hun hadde rett i sine tolkninger.

Som kvinne – først i Videnskapsakademiet og først som professor

Den 24. mars 1911 valgte det som da het Videnskabs-selskabet i Christiania, senere omdøpt til Det Norske Videnskaps-Akademi, inn sitt første kvinnelige medlem, nemlig konservator dr. Kristine Bonnevie. Forslagsstillerne var hennes gamle velgjørere og etter hvert kollegaer, professorene G.O. Sars og Robert Collett. Forslaget hadde følgende begrunnelse:

En fortegnelse over de viktigste av hennes Skrifter [i alt 22 arbeider] følger hermed; derimod har vi ikke fundet det fornødent at ledsage vort Forslag med en Række af private Udtalelser fra udenlandske Videnskabsmænd angaaende hendes Fortjenester af Zoologien, som har kunnet staa til vor Raadighed. (Amundsen 1960:181)

En relativt beskjeden begrunnelse må vi vel si, men hun fikk ikke desto mindre enn 28 av i alt 30 avgitte stemmer. Når en vet at det var 119 medlemmer av den Matematisk-Naturvidenskabelige klasse, ser vi imidlertid at stemmeprocenten var på bare 25 prosent. Om dette representerte en protest mot denne kvinnelige inntreden på et til da eksklusivt, mannlige domene, vites ikke. Nå skal det sies at stemmeprocenten generelt har pleid å ligge lavt ved innvalg i Akademiet.

Det er ettermiddag den 4. juli 1912. Avisene hadde ennå ikke kommet ut med saken, men Kristine Bonnevie hadde fått hint gjennom en slektning, som kom rett fra Stortinget.

Kristine Bonnevie på ekskursjon i Drøbak i 1909. (Foto: Ukjent fotograf / Universitetshistorisk fotobase)

For å feire begivenheten gikk Kristine med sine to elleveårige nevøer til teaterscenen i Tivoli-haven der en trupp av kvinnelige studenter uroppførte skuespillet *Neu-Heidelberg*, som faktisk omhandlet spørsmålet om kvinnens stilling i Norge. Kristine forteller senere om

(...) hvor overrasket blev vi ikke ved plutselig å høre en gammel tysk professor med dyp rystelse fortelle om de siste nyheter fra dette radikale land, hvor man nu til og med hadde besluttet å gjøre en (navngiven) kvinne til professor. Mine små nevøer holdt på å springe op fra benken av forbauselse, og hele publikum var snart med på begivenheten. (Bonnevie 1932:97)

Forskeren

Gjennom sitt forskningsliv hadde Kristine Bonnevie tre relativt distinkte forskningsperioder. Hun utforsket etter tur fagområdene havets hemmeligheter (marinbiologi), cellens mysterier (kromosomer og cellebiologi) og arvelighetens gåter (genetikk og arvelighetsforskning). Innen disse tre hovedfeltene bidro hun vesentlig og opparbeidet seg høy internasjonal prestisje. Vi velger ikke å fordype oss i det rent fagbiologiske her, det vil bli belyst i Kristine Bonnevis biografi (Nordal, Hessen & Lie 2012) og i andre sammenhenger. Men det kan her slås fast at Kristine Bonnevie hele sitt yrkesaktive liv befant seg i den internasjonale forskningsfronten, både når det gjaldt utforskning av invertebrater (virvelløse dyr) fra de store havdyp, studier av cellenes indre og kro-

mosomenes delingsfaser, og ikke minst når det gjaldt arvelighet av ulike egenskaper både hos «menn og mus». Bonnevie kom inn på den internasjonale forskningsarenaen i rett tid og på rett sted – både når det gjaldt cellebiologi, genetikk og arvelighetsforskning. Hennes forskning var dels empirisk og dels eksperimentell. Det var nettopp en sterk forankring i empiri (inkludert kvantitativ genetikk) som skilte de fagorienterte genetikerne fra de mange som utover på 1920- og 1930-tallet ytret seg om arvemessige forhold, arve- og rasehygiene på mer idealistisk og subjektivt grunnlag (som Alfred Mjøen og Halvdan Bryn). Dette førte Bonnevie midt inn i mellomkrigstidens betente diskusjoner om eugenikk og raseteori både på nasjonalt og internasjonalt nivå. Som leder av Arvelighetsinstituttet ved Universitetet i Oslo og som internasjonal aktør bidro hun i stor grad til å skille ideologisk og brunflekket tankegods fra fagkunnskap. På en klar og – som alltid – ryddig måte, bidro hun i betydelig grad til at det norske fagmiljøet slapp fra denne debatten med relativt uplettet rulleblad.

Alma Mater – alle studenters gode mor

Hennes rolle som en gudbenådet universitetslærer og en unik popularisator må vi også la ligge her, og henvise til Bonnevis biografi. Hun sier selv i et intervju til Aftenposten da hun som 65-åring pensjoneres i 1937 (kvinner måtte på den tid gå av to år før jevnaldrende menn):

Aulakjelleren ja, den så dagens lys i den aller verste rasjonering, da studentene aldri var mette, fordi de ikke kunde skaffe sig nok å spise. Noget måtte gjøres mente jeg, og pussig nok, dagen før de strengeste rasjonerings-bestemmelser trådte i kraft, ringte en mann som tilfeldigvis hadde fått

høre om mine planer, og spurte om jeg var kjøper av 10 sekker mel. (Aftenposten 29. november 1937)

Disse melsekkene ble under den første verdenskrig anbrakt under trappen i universitetets midtbygning, sammen med et lass med poteter, og de dannet her grunnlaget for en stadig mer utstrakt tuskhandel. Byens husmødre kom med sine oppsparte varer, gryn, erter, sukker med mer for å bytte mot mel, «og så dyrebart var dette at ingen så ut til å la seg avskrekke av at melet til slutt viste en uhyggelig tendens til å gå på egne ben oppover veggene,» skriver Kristine Bonnevie senere, og videre: «Varene strømmet inn, hele juleferien [1917] samlet jeg i lade og kjøpte til slutt to okser og en jernbaneladning poteter, saltet oksene og åpnet Aulakjelleren» (Aftenposten 29. november 1937).

Der fikk studentene lapskaus kokt på salt oksekjøtt, erter og gryn. «Krigslapskausen» ble solgt for 15 øre for en ½ liters porsjon med ett øres fortjeneste. Utover våren 1918 tok også potetene slutt, og kålrabi trådte inn i stedet. Det gjaldt å tenke fremover også på neste vinter – krigen var langt fra slutt. Kristine Bonnevie leide da 14 mål jord på Nordstrand, fikk fatt i hest, hakker og spader og lass med gjødsel og dro sammen med studentene ut på «den nye arbeidsplassen», der mange ivrige, men ofte nokså uøvde hender tok fatt på jordarbeid og potetsetting. I slutten av september aksepterte fakultetene at potetopptaking var gyldig grunn til å forsømme forelesninger. Kristine Bonnevis mål, at ingen student skulle behøve å gå sulten til sengs, var mer eller mindre oppnådd.

Etter Aulakjelleren under første verdenskrig fulgte Blindernkjelleren under den andre, begge på Bonnevis initiativ. Ikke bare mat var prekært, men også husvære. Og uten å gå i detaljer, er det klart at verken Studiehjemmet

for ungpiker i Geitemyrsveien eller Studenters huset i Schultz gate 7 hadde sett dagens lys uten Bonnevis initiativ, engasjement og ledelse gjennom nærmere tre decennier.

Hvem var hun – og hva betydde hun?

Kristine Bonnevie stiftet aldri familie – i formell forstand. Tidens forventninger til den gifte kvinne gjorde det ikke helt enkelt å kombinere ekteskap med akademiske sysler. Det var noen få som klarte det, for eksempel Resvoll-søstrene, Thekla og Hanna. Begge var gifte ettbarnsmødre som fikk faste vitenskapselige stillinger ved Universitetet i Oslo. En av Kristines studenter, Aslaug Sverdrup Sømme, disputerte også etter at hun hadde født barn. Kristine Bonnevie hører med til de 72 prosent av kvinnene i academia i hennes og tidligere generasjoner som aldri giftet seg. Det betyr allikevel ikke at hun ikke i stor grad hadde familieforpliktelser. Hun stilte i betydelig grad opp for nevøer og nieser, og i sine siste år spilte hun også en betydelig rolle for grandnevøer og grandnieser. Gjennom en 20 års periode tok hun ellers godt vare på svogeren Vilhelm Bjerknes, som da var blitt enkemann.

Kristine Bonnevie døde, om ikke med støvelene på, så med flagget til topps. Sin siste uke lå hun på Ullevål sykehus med akutt magebesvær. Fra sykesengen sendte hun korrektur på sin siste avhandling, om arvelige anomalier hos mus, til det velrenommerte, internasjonale tidsskriftet *Journal of Morphology*, der avhandlingen ble trykt posthumt i 1950.

Det er alltid vanskelig i ettertid å fastslå entydig den faglige betydningen av en enkeltperson som har fungert i vekselvirkning med andre, men Kristine Bonnevie var en udiskutabel nasjonal pioner, ikke bare som kvinnelig akademiker eller pådriver for studentvelferd, men også gjennom mange av sine faglige

meritter. Hun var utvilsomt en myndig dame, og i alle fall av enkelte av sine mannlige studenter oppfattet som temmelig geskjeftig. I hvilken grad hun møtte motstand i kraft av å være *kvinnelig* akademiker, kan diskuteres. Hun ble som nevnt tatt under vingene av de aldrende professorene Sars og Collett, og alt tyder på at hun ble betraktet som likeverdig og med respekt i det internasjonale så vel som i det nasjonale forskermiljø. Det betyr imidlertid ikke at alle mannlige kolleger, spesielt de yngre, synes det var like greit med en myndig, kvinnelig leder. Det ble for eksempel en betydelig diskusjon da biologibygget på Blindern skulle få sitt navn, om Kristine Bonnevie var faglig verdig en slik ære. I dag synes det imidlertid som et naturlig og åpenbart riktig valg, og det er en stolthet i det biologiske miljøet over at Norges første kvinnelige professor var en av våre. ★

Litteratur

- Agerholt, Anna Caspari 1932. «Kampen om adgang til høiere utdanning». I: *Kvinnelige studenter 1882–1932*. Utgitt av Norske kvinnelige akademikeres landsforbund. Oslo: Gyldendal.
- Amundsen, Leif 1960. *Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo 1857–1957*, vol. 2. Oslo: Aschehoug.
- Bonnevie, Jakob Aall 1880. *Om den kvindelige uddannelse, navnlig i de høiere samfundsklasser*. Trondhjem.
- Bonnevie, Kristine 1932. «Fra 30 års virksomhet som Universitetslærer». I: *Kvinnelige studenter 1882–1932*. Utgitt av Norske kvinnelige akademikeres landsforbund. Oslo: Gyldendal.
- Fure, Jorun Sem 2011. *Universitetet i Oslo 1811–2012. Bok 3: 1911–1940 Inn i forskningsalderen*. Oslo: Unipub.
- Føyn, Bjørn 1950. «Minnetale over professor Kristine Bonnevie holdt i den mat.-naturv. classes møte den 30te september 1949». I: *Årbok 1949. Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo*. Oslo: A.W. Brøgers trykkeri.
- Haavet, Inger Elisabeth 2005. «Kjønnede dannelsesbegrep og akademisk motstand – pionerkvinner i Akademia og det akademiske kulturfeltet». I: Linda Sangolt (red.): *Minervas døtre – organisering av kvinnelige akademikere 1882–2005*. [Bergen]: Sigma.
- Nordal, Inger, Dag Olav Hessen og Thore Lie 2012. *Kristine Bonnevie – et forskerliv*. Oslo: Cappelen-Damm.

Andre kilder

Aftenposten 29. november 1937.

Brev fra Kristine Bonnevie til Honoria Bjerknes 7. oktober
1894, Nasjonalbiblioteket.

Brev fra Kristine Bonnevie til Fridtjof Nansen februar
1902, Nasjonalbiblioteket.

Brev fra G.O. Sars til Det Akademiske Kollegium 20. august
1900.

Klassekampen 6. september 2011.

Morgenbladet 17. juni 1906.

Protokoll Medisinske Fakultet 23. mai 1882.

ESSAY

Av ELISABETH L'ORANGE FÜRST

«Kvinner i Akademia» (1988) – tilbakeblikk og refleksjoner

I 1988 publiserte Elisabeth L'orange Fürst den banebrytende studien *Kvinner i Akademia*, der hun fant et mønster som tydet på at kvinner ble utsatt for forskjellsbehandling i ansettelsen til vitenskapelige stillinger i akademia. Det var ikke like populært overalt. I dette essayet, et noe bearbeidet muntlig foredrag, forteller Fürst om reaksjoner hun fikk – og om refleksjoner hun har gjort seg i ettertid.

I 1985 var jeg på utkikk etter ny stilling etter fire år med matforskning, sosialt og kulturelt vinklet, på Statens institutt for forbruksforskning (Fürst 1985). Jeg ønsket sterkt å fortsette som forsker. Jeg hadde sendt inn en stipendsøknad til NAVF (som Norges forskningsråd den gang het). Jeg ville fortsette å forske på mat, men nå sett i lys av teorier om rasjonalitet, kropp og kvinnelighet. Med liten tro på å lykkes med å få tildelt stipend, søkte jeg også på en utlyst stilling ved NAVFs sekretariat for kvinneforskning som skulle undersøke ansettelsesprosedyrene ved norske universiteter og høyskoler. Problemstillingen var allerede formulert som følgende spørsmål: «Hva skjer med kvinner som søker faste vitenskapelige stillinger ved universitetene og distriktshøyskolene, sammenliknet med menn? Er det slik at det kan forekomme indirekte og ikke-erkjente former for diskriminering av kvinnelige søkere?» (Haavind 1984; Fürst 1988:13).

Prosjektbeskrivelsen var forfattet av Hanne Haavind med støtte fra Harriet Holter, og jeg syntes det hørt spennende ut. Selv hadde jeg en magistergrad i sosiologi bak meg. Den var et rent teoretisk grunnlagsarbeid og het nokså tidstypisk «Samfunn, rasjonalitet og sanselighet. Om sosialisering og motstandspotensialer, allment og kvinnespesifikt» (Fürst 1981).

Så lyktes jeg med søknaden til stillingen om ansettelsesprosessene i kjønnsperspektiv, og sa ja takk. Men en liten stund etter dette fikk jeg til min overraskelse også tilslag på søknaden til NAVF-stipendet, mitt selvdefinerte prosjekt! Hva skulle jeg gjøre da? Jeg hadde jo allerede begynt i stillingen ved NAVFs sekretariat for kvinneforskning og blitt nysgjerrig. Saken løste seg da jeg fikk lov til å utsette stipendet mitt med de par årene som skulle brukes til ansettelsesprosjektet. En lykkelig situasjon. Jeg hadde jobb for fem år fremover.

Altså satte jeg friskt i gang med et prosjekt

som jeg ikke ante skulle bli møtt med så mye protester og kritikk, i begynnelsen især fra eldre mannlige professorer i naturvitenskap. Jeg var vel naiv, som ung og optimistisk. Og jeg visste ikke den gang hvor kontroversiell den positivismekritiske oppdragelsen jeg hadde fått på sosiologistudiet, var for andre disipliner og fakulteter. Men det skjønte jeg sannelig etterpå.

Kritikk av metoden – fra naturvitenskapelig hold

Da boken som jeg kalte *Kvinner i Akademia – inntrengere i en mannskultur?* (Fürst 1988) ble publisert, fikk jeg sinte brev tilsendt meg personlig og skarpe kommentarer i aviser som Uniforum. Jeg skal ikke avvise at det kan være kritikkverdige sider ved boken, men kraften i protestene overrasket meg veldig. Jeg tror det handlet om metoden jeg benyttet i undersøkelsen, såkalt triangulering. Den omfattet kvalitativ metode i kombinasjon med kvantitativ, og representerte dermed et brudd med positivistisk vitenskap. Etter hvert har triangulering blitt en anerkjent metode.

I første del av boken brukte jeg enkel deskriptiv statistikk over antall ansettelser i faste vitenskapelige stillinger ved landets universiteter og distriktshøyskoler fra 1969 til 1984, men også antall mannlige og kvinnelige søkere til disse stillingene. Ut fra dette beregnet jeg de to kjønns «sjanser» til å få ansettelse.

Vi er her ved en annen (mulig) grunn til kritikken jeg fikk: Jeg forutsatte at søkerne ikke varierte systematisk ut fra kjønn når det gjaldt faglig kvalitet. Det kan ha brutt med utbredte antakelser blant akademias (mannlige) portvoktere. Jeg lot det være et empirisk spørsmål hvordan søkerne greide seg gjennom ansettelsesprosessen. Dette hadde jeg materiale til å besvare, men derimot ingen «objektive» kriterier for søkerens dyktighet. Som vi

skal se senere, hviler mine analyser på innstillingspapirene der de sakkyndige gir sine vurderinger av søkerne. Spørsmål om kvalitet har altså et ufrakommelig innslag av skjønn ved seg.

Spørsmålet om de to kjønns sjanser i ansettelsesprosessene undersøkte jeg nærmere ved å kvantifisere dem som en bevegelse gjennom fire trinn og sortere dem etter fagområder. Trinn 1 viste antall kvinnelige og mannlige søkere, trinn 2 hvor mange av disse som ble funnet kvalifiserte, trinn 3 hvor mange av de kvalifiserte som ble innstilt til stillingen, og endelig hvor mange av dem som ble ansatt.

Jeg lagde i tillegg en oversikt over «hvor lange køer» det var til de ulike stillingene, noe som også påvirket de to kjønns sjanser. Her viste det seg at det særlig var stillinger ved humaniora, men også samfunnsvitenskap, som hadde mange søkere, inkludert kvinner. Det var imidlertid også slik at de kvinnelige søkerne ved disse fakultetene hadde det med å havne i de lengste køene. De hadde typisk kompetanse på områdene der det var færre stillinger som ble utlyst. Dette ga disse kvinnene merkbart dårligere sjanser enn kvinner som søkte stillinger ved andre fakulteter, der det ofte ikke var køer i det hele tatt.

Mens dette kan sies å handle om en slags systembetinget skjevhet i utgangspunktet, dog også kjønnsrelatert, tydet mye på at kvinnelige søkere kom dårligere ut av selve ansettelsesprosessen enn mannlige søkere. Det interessante var at det var innsikten i den trinnvise prosessen, det vil si vurderingene og rangeringene av «de beste søkerne» som synliggjorde dette. Jeg oppsummerte denne analysen med at søkerne syntes å bli utsatt for en slags forskjellsbehandling som handlet om kjønn, og jeg omtalte det mønsteret som viste seg underveis i prosessen som at kvinner syntes å støte på noen barrierer.

For å undersøke hva som faktisk skjedde i

den trinnvise prosessen med kvalitetsvurderinger, hvordan søkerne ble silt underveis etter skjønn, gjorde jeg også en delstudie, der kvalitativ analyse ble koplet til den kvantitative. Materialet var de offentlig foreliggende skriftlige innstillingene som var utformet i forbindelse med alle ansettelser der begge kjønn var søkere ved Universitetet i Oslo i perioden 1977–1984. Denne delstudien inneholdt også en analyse av *språkbruken* i innstillingene. Det innebar en nærlesning av hvordan søkerne ble omtalt skriftlig ved vurdering av kvalifikasjoner og ved rangering til innstilling og endelig ansettelse.

En kvalitativ språkanalyse

En bekreftelse på at min analyse hadde noe for seg, fikk jeg i ettertid av en av de kvinnelige søkerne som hadde kjent seg igjen i boken, enda hun var anonymisert slik som de andre. Hun fortalte at min fremstilling av hennes sak, en ulykkelig sådan, var slående korrekt. Hun var overrasket over at jeg hadde kunnet gjennomskue den utelukkende ved lesning av ansettelsespapirene.

En måte å oppsummere språkanalysen på er, som jeg skriver i en artikkel noe senere (Fürst 1995a), å si at språket viste seg å bli svært tøyelig når det gjaldt å argumentere til fordel for én søker versus andre, det vil si å begrunne at denne søkeren «var best». For eksempel syntes visse rosende eller meritterende ord og vendinger sjeldnere å bli brukt om kvinner enn menn. Det var først og fremst mennene som ble innrømmet originalitet, pionervirksomhet eller endog innslag av genialitet. Kvinnene derimot ble tilskrevet flid, grundighet og nøyaktighet. Mens mennene ofte ble omtalt som unge og lovende, ble kvinnene omtalt som tålmodige og utholdende. Noen vil kanskje tenke at dette nok handler om reelle kjønnsforskjeller, men også her mener jeg at

historiske erfaringer tilsier at vi vel så sannsynlig står overfor fordommer.

Et påfallende mønster var at kvinnelige søkere stort sett ikke ble tilkjent bredde i sin vitenskapelige produksjon, et regelfestet krav ved ansettelser i toppstillinger. Derimot ble de gjerne tilskrevet sneverhet. Det påfallende var at når kvinner endelig ble innrømmet bredde, ble de likevel rangert bak en mann, fordi de nå ble sagt «å spre seg for mye». Eller mannen ble sagt å ha andre kvaliteter, så som «dybde» eller «indre sammenheng», noe som nå ble viktige enn bredde.

Det var også slik at kvinnelige søkere stadig syntes å bli utsatt for å ha «feil» alder. Enten var de for unge, eller så var de for gamle. En kvinnelig søker som var ung og særlig dyktig, opplevde for eksempel at en eldre mannlig kollega «sto for tur» til stillingen (et ikke-legitimt kriterium i universitetsverdenen), og derfor ble rangert foran henne. En eldre og spesielt dyktig kvinne opplevde at en yngre mann ble hevdet å være spesielt lovende og «umistelig» for miljøet – og ble rangert foran henne (ibid.).

Jeg må innrømme at jeg ble forskrekket over mange av de sakkyndiges måter å ordlegge seg på, og ble opprørt på de kvinnelige søkerens vegne. Jeg hadde ikke ventet dette. Innstillingene hadde ofte en svært nedvurderende tone, de var slett ikke alltid objektive og nøytrale, snarere tvert imot. Men innstillinger er vel en spesiell sjanger, tenkte jeg. De skal begrunne en sortering mellom søkere som rent objektivt ofte ikke er så ulikt kvalifisert. Og komitémedlemmene må lage en tekst som ser tilforlatelig ut når det gjelder en rangering de har kommet frem til, ikke sjelden ut fra *andre* hensyn enn rene kvalifikasjoner, hensyn som ut fra meritokratiske prinsipper ikke skal inngå i den faglige vurderingen. Det er tale om uformelle hensyn, fagpolitiske så vel som slike som angår personlige preferanser.

Det var nok dette de protesterende professorer ikke ville være ved. De ville ha sine forestillinger om objektive og rettferdige vurderinger i behold, de likte dårlig å bli kikket i kortene. På en måte kom jeg som en utenforstående ungjente og ropte ut på torget om noen interne praksiser blant innvidde, noen spilleregler som de høye herrer mente måtte og skulle være hemmelige. Frekk var jeg, mente de nok, og naiv. Men det var vektige kvinneforskere som sto bak meg, dypt urolige for noe av det kvinner som ivrig banket på akademias dører, ble utsatt for, fordekt, tilsynelatende legitimt og i navnet av vitenskap og tradisjoner.

Tanker i ettertid

Hva tenker jeg i ettertid om dette prosjektet? Noen tanker er vel allerede antydnet. Men først: Hva tenkte jeg rett etterpå? Jeg fikk nok en ubehagelig opplevelse av å ha vært vel naiv. Jeg trodde nok som godt skolert i Frankfurterskolens kritiske teori at forståelse og innsikt i skjevheter og urettferdigheter i en verden en selv er del av ville føre til bevisstgjøring: Innsikt i egne måter å fungere på og dermed ønsker om å endre den negative atferden. Ja, at avdekking av kritiske forhold ville bli satt pris på. Og at de kloke, opplyste menneskene som arbeidet på universitetet (slik som min tidligere veileder var), faktisk var interessert i avsløring av urettmessige maktforhold. Bring trollene frem i lyset, så sprekker de som dogg for sola, tenkte jeg nok.

Men de høye herrer, professorene, skuffet meg. Jeg prøvde å trøste meg med at de kritiske røstene for det meste var naturvitere og realister, og egentlig fremmede for samfunnsvitenskapelig forskning. Men de var også statsvitere, dog med åpenbar hang til kvantitativ metodikk og dermed «positivister». Det kunne jo forklare metodekritikken de ble så opptatt

av. De var lite vant med fortolkende språkanalyser.

Dette var i gamle dager, må jeg minne om, før Foucault slo skikkelig gjennom og makt ble noe vi fant overalt, også i Sannhetens og Kunnskapens høyborg (se f.eks. Dingstad 1998). Jeg hadde nok tenkt som så at man ikke ville forsvare at ansettelsesprosesser inneholdt maktmisbruk, og det ville man jo nettopp heller ikke, man ville ikke se det. Problemet med min studie var jo at jeg hevdet noe i den retning, jeg benyttet ordet «forskjellsbehandling».

I prosjektbeskrivelsen het det som nevnt «diskriminering». Og allerede i tittelen på boken het det noe som nok vekket mistanke om feminisme: Jeg spurte om akademia var representant for en *mannskultur*. Jeg spurte både om vi kanskje sto overfor en bestemt type kultur, og antydte at den var preget av mannspekt. Men i skriveprosessen benyttet jeg bevisst en forsiktig og nøktern tone, for jeg var jo ikke sikker på hva jeg ville komme frem til. Jeg var åpen for, ja håpet, å finne det motsatte svaret, at det ikke foregikk noen kjønnsdiskriminering. Og jeg brukte da heller ikke ordet diskriminering på det jeg fant. Det lød for bevisst. Jeg antok heller at det dreide seg om noe ubevisst, noe utilsiktet, noe man ville skjerpe seg på når man ble bevisstgjort. Ja igjen, jeg var naiv. Det er trist å måtte innrømme: Akademia var ikke som jeg hadde trodd.

Senere har jeg tenkt at jeg skulle ønske jeg hadde lest både Foucault og Bourdieu på den tiden. Særlig hadde Bourdieu kunnet hjelpe meg med en mer dyptgående kulturanalyse. Og han hadde skrevet om den akademiske kultur, utgitt på engelsk samtidig med min bok, uten at jeg var klar over det (Bourdieu 1988). Men jeg hadde måttet vente en stund på hans analyse av mannskultur. Først litt inn på 1990-tallet fant jeg en piratoversettelse av Bour-

dieus kulturanalytiske artikkel «La Domination masculine» (Bourdieu 1990). Dette var hans første utkast til boken som kom på norsk i 2000 med tittelen *Den maskuline dominans* (Bourdieu 2000). Jeg ble rett og slett begeistret for denne kjønnskritiske analysen, ikke minst fordi den ga mulighet for utdyping av mine egne funn i studien om akademia, så vel som teoretisk utforskning i senere arbeider.

Faktisk jobbet jeg videre med teori om kultur og kjønn i NAVF-stipendet som jeg benyttet til å skrive min doktoravhandling. Jeg har oppsummert for meg selv at det var et lykketreff at jeg fikk stipendet før jeg gjorde undersøkelsen om kvinner i akademia, og at jeg fikk lov av NAVF å utsette å benytte det. For det betydde at jeg slapp å gå inn i en søknadsprosess og bli utsatt for den negative vurderingen jeg tror jeg da ville ha fått. Jeg ble jo nærmest beryktet blant professorstanden for denne boken, den ble kritisert og nedvurdert mye etter rykteprinsipper, særlig i akademias interne medier. Den ble dårlig forstått og representert, og jeg følte meg urettferdig behandlet. Jeg var også sjokkert over hvor *touchy* den fungerte, at den kunne leses så vrangt. Jeg skjønnte at jeg hadde tråkket noen på tærne, men skjønnte ikke da hvorfor de tok så på vei. En liten rapport med eventuelt svak metode var vel ikke så mye å ta på vei for.

I doktoravhandlingen, publisert med tittelen «Mat – et annet språk. Rasjonalitet, kropp og kvinnelighet» (Først 1995b) fikk jeg anledning til å gå kultur og kjønn nærmere etter i sømmene, og jeg hadde hele veien spørsmål i bakhodet om mannskulturers forhold til kvinner og kvinnelighet. Jeg hadde åpenbart behov for å finne ut av noe som hadde satt skikkelig støkk i meg.

Jeg var altså lykkeligvis fredet i denne tiden, jeg var glad for å konsentrere meg om noe så gledesfylt som mat og kom i havn med en avhandling som fikk pen omtale. Men som

ferdig doktor på jakt etter jobb, fikk jeg *Kvinner i Akademia* midt i fleisen igjen, for å si det sånn. Som søker til en fast vitenskapelig stilling med mange søkere, opplevde jeg å bli vurdert på bakgrunn av *Kvinner i Akademia*-studien, og den fikk hard medfart. En som hadde levert noe så slett, behøvde åpenbart ikke å bli vurdert for sin doktorgradsavhandling og ikke andre vedlagte forskningsarbeider heller. Jeg ble ikke funnet verdig trinnet for innstilling. Det gjorde derimot en søker som ikke hadde ferdigstilt sin doktoravhandling ennå. Jeg vurderte å klage, men slo det fort fra meg. Som søker er man i en svært sårbar situasjon og bør vel ikke løfte en finger?

Sluttord

Så sitter jeg i dag likevel i en professorstilling. Jeg oppnådde fast ansettelse som førsteamanuensis i 1997, etter ett og et halvt år i en postdoktorstilling knyttet til kjønnsforskning ved Universitetet i Uppsala. Stillingen jeg fikk ved Universitetet i Oslo var tilsvarende, jeg var ansvarlig for semesteremnet «Kjønn og samfunn», en fakultetstilling der jeg kunne velge hvilket institutt jeg ville jobbe ved. Såret fra erfaringen med *Kvinner i Akademia* gjorde nok at jeg valgte bort mitt opprinnelige institutt, og ble vakkert ønsket velkommen til Sosialantropologisk institutt. Der har jeg hatt det bra. Kjønn er et akseptert forskningsområde, og det er mange dyktige, velansatte kvinner ved instituttet, slik som i dette faget internasjonalt.

Jeg kunne her avslutningsvis ha utdypet noe om utviklingen av ansettelsessjanser for kvinnelige søkere i de 25 årene som har gått etterpå. Da ville jeg fokusert på politiske innspill som bidro til å lette på situasjonen. Jeg tenker for eksempel på reglen om opprykk til professor ved kompetanse alene, utenom søknadsprosesser. Den har nok bidratt til økningen fra en kvinneandel på 3 prosent blant pro-

fessorene i 1984 til cirka 17 prosent i dag. Det viste seg da også at mesteparten av økningen jeg fant på amanuensisnivå i min studie, skyldtes bruk av kjønnskoteringsregelen. «Barriere» kvinnene støtte på i den trinnvise vurderingsprosessen, ble motvirket av denne regelen.

Jeg kunne også ha utdypet noe om kjønnsmessige dypstrukturer i akademisk kultur. Flere diskusjoner, for eksempel i det skjønnlitterære feltet, indikerer en nedvurdering av kvinnelige lesere, for ikke å si oppvurdering av mannlige. Noe liknende kan hevdes å gjelde forfattere. Tidligere forskning har da også vist at Bourdieu gir oss muligheten til å se at mennesker av hankjønn helt fra starten av blir kulturelt symbolsk «merket» med et plusstegn, hunkjønn med et minustegn. Tegnene blir del av deres habitus, en seig struktur som er vond å vende. Han peker også på homososialitet i mannskulturer. De mannlige forfatterne vil åpenbart ha mannlige lesere, unge som gamle. Det er *menns* anerkjennelse som er ettertraktet, å bli sett av far og bror (Fürst 1995a). De er de signifikante andre. Det er de mannlige spillene som gjelder, sier Bourdieu (2000). Og jeg spør: Også i dagens norske akademia? ★

Litteratur

- Bourdieu, Pierre 1988. *Homo Academicus*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre 1990. «La Domination Masculine». I: *Actes de la recherche en sciences sociales* 84:2–31.
- Bourdieu, Pierre 2000. *Den maskuline dominans*. Oslo: Pax Forlag.
- Dingstad, Pål E. 1998. «Modernitet og kontramodernitet. Foucault i diskusjon om det moderne og det postmoderne. I: Elisabeth L'orange Fürst og Øystein Nilsen (red.): *Modernitet. Refleksjoner og idébrytninger*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Fürst, Elisabeth 1981. *Samfunn, rasjonalitet og sanselighet. Sosialisering og motstandspotensialer, allment og kvinnespesifikt*. Magisteravhandling, Institutt for sosiologi, ISO-arbeidsnotat nr.159, Universitetet i Oslo.
- Fürst, Elisabeth 1985. *Vår motkultur: Konflikt mellom det tradisjonelle og det moderne*. Mat: arbeid og kultur, delrapport 4. Melding nr. 92. Lysaker: SIFO.
- Fürst, Elisabeth 1988. *Kvinner i Akademia*. Inntrengere i en

- mannskultur? Oslo: NAVFs sekretariat for kvinneforskning.
- Fürst, Elisabeth L'orange 1995a. «Ansettelsesprosessen – en barriere for kvinner?» I: Suzanne Stiver Lie og Maj Birgit Rørslett (red.): *Alma maters døtre*. Oslo: Pax Forlag.
- Fürst, Elisabeth L'orange 1995b. *Mot – et annet språk. Rasjonalitet, kropp og kvinnelighet*. Oslo: Pax Forlag.
- Haavind, Hanne 1984. *Likestilling og ansettelsesprosedyrer ved universitet og distriktshøgskoler*. Prosjektbeskrivelse. NAVFs sekretariat for kvinneforskning.

UNIVERSITETSFORLAGET

Torild Skard

Maktens kvinner

Verdens kvinnelige presidenter og statsministre 1960-2010

Det politiske lederskapet over hele verden er og har alltid vært dominert av menn. Hva har skjedd når mønsteret brytes, og den valgte eller utpekte statslederen er en kvinne?

Torild Skard har i denne boka tatt for seg alle kvinnelige statsledere i FNs medlemsland etter 2. verdenskrig. Disse presenteres med sideblikk til utviklingen politisk, økonomisk, sosialt og kulturelt i disse tiårene internasjonalt og regionalt så vel som nasjonalt. Familien, oppvekst og levnetsløp blir beskrevet sammen med begivenhetene som førte til at de ble statsledere.

KJØP BOKEN: **449,-**

🌐: www.universitetsforlaget.no

@: bestilling@universitetsforlaget.no

☎: 24 14 75 00

UNIVERSITETSFORLAGET.NO

ESSAY

Av **ALMA OFTEDAL**

Vitenskap for mummitroll

Den feministiske vitenskapskritikken var en viktig del av kjønnsperspektivets inntog i akademien. Men stemmer det at feministene har funnet fram til en mer inkluderende form for kunnskapsdannelse enn den tradisjonelle, spør Alma Oftedal i dette essayet – og lar Mummifamilien hjelpe til med å finne svar.

Kunnskap er makt. Kunnskapsforvaltningen er en av maktens mektigste kanaler. Her forhandles sammenhengen mellom erfaring og vitenskap under overskrifter som Sannhet, Gyldighet, Legitimitet og Objektivitet. Denne forhandlingen er det mange som vil være med på. Også feministene. «For mange positivisme-kritikere og feministiske postpositivister er det at vi kan snakke om 'feministisk vitenskaps-teori' et fremskritt i en utvikling bort fra idealistiske og dermed potensielt ekskluderende påstander om at det er mulig å skille vitenskap fra politikk, at objektivitet er en forutsetning for forskning, og sannhet er målet for den vitenskapelige virksomheten,» skriver Cathrine Egeland (Egeland 2008:124). Men stemmer det at feministene har funnet fram til en mer inkluderende form for kunnskapsdannelse enn den tradisjonelle? Jeg spør Mummifamilien.

I Tove Janssons bok *Pappaen og havet* (Jansson [1966] 1999) tar Mummipappa med seg familien og flytter til en øy med et fyr, ytterst i havgapet. Her skal han leve et vilt og poetisk liv som fyrvokter. Men det går ikke helt som han har tenkt seg: Fyrlykta lar seg ikke tenne, og fyrvokterplanene går i vasken. Pappaen bestemmer seg for å skrive en avhandling om havet istedenfor. Han har en stilebok full av tanker om emnet, tanker han sorterer under overskriftene «Antagelser» og «Fakta». Antagelseskapittelet blir lengre og lengre, mens faktakapittelet ikke vokser i det hele tatt. Observasjoner som «[h]ver sjuende bølge er veldig stor, men noen ganger kan det være den niende og noen ganger er det ikke noen orden på det i det hele tatt» (Jansson [1966] 1999:138) skrives flittig ned, men så blir han «trett og uvitenskapelig» (ibid.) og kommer ikke videre. Mummipappa blir dypt frustrert fordi han ikke kan «finne havets hemmelige lover» (ibid.:143). I god sannhetssøkende ånd er hans intensjon å analysere en rekke del-

observasjoner, og på grunnlag av disse avdekke havets system.

Mummipappa representerer et tradisjonelt vitenskapssyn, der epistemologi (læren om viten og erkjennelse) dreier seg om å definere kriterier for en verdinøytral og objektiv erkjennelse av verden. Denne oppfatningen kulminerte i positivismen, med sine antagelser om at verden ligger åpen og tilgjengelig for oss, og at sannheten om den kan avdekkes med det rette analyseverktøyet. Dagens vitenskapsfilosofer er nokså samstemte i at virkeligheten ikke er direkte tilgjengelig for våre sanser. Det gjelder også for feministiske vitenskapsteoretikere. De utgjør ikke en enhetlig retning, men dette er de enige om, og i tillegg: Det finnes ingen verdinøytral måte å gjøre den tilgjengelig på. Ingen skritt i forskningsprosessen (observasjon, hypotesedannelse, testing, fortolkning, begrunnelse og formidling) er upåvirket av verdier, holdninger og personlige interesser, som igjen varierer avhengig av for eksempel klasse, kultur, etnisk bakgrunn og kjønn (Bondevik og Rustad 2006a:85). Spørsmålet blir da: Hvordan skal vitenskapens gyldighetskriterier defineres?

Sandra Harding har innført et skille mellom tre retninger innenfor feministisk epistemologi: feministisk empirisk epistemologi, feministisk standpunkt epistemologi og feministisk postmoderne epistemologi, representert ved henholdsvis Helen Longino, Sandra Harding selv og Donna Haraway (Egeland og Holst 2008). Disse vitenskapsteoretikerne diskuterer på hver sin måte spørsmålet om hva som er å anse som gyldig kunnskap. Et felles trekk ved dem er at de ikke forkaster objektivitetsbegrepet, men reforhandler det.

Helen Longino¹ beskriver kunnskapsproduksjon som en sosial prosess. Alle sosiale forskerfellesskap utformer selv sine verdigrunnlag, og det er dette som bidrar til virksomhetens vitenskapelighet. Longino argu-

menterer for viktigheten av å åpne forskerverdenen, både når det gjelder hvilke gyldighets- og sannhetskrav den operer med, og når det gjelder hvilke stemmer som tillegges autoritet. Også den kunnskapen ikke-forskere kan sitte på, skal kunne inkluderes i vitenskapen. Alle har i utgangspunktet lik intellektuell autoritet, argumenter skal aksepteres dersom de er gode og forkastes dersom de er dårlige, uansett hvem som fremfører dem. Longinos objektivitetsbegrep går ut på å vurdere alle parter likt og upartisk. Hun fremsetter slik et ideal om at vitenskap og kunnskap skal kunne eies av flere enn de som besitter formelle forskerposisjoner, et ideal der marginaliserte gruppers stemmer også kan bli hørt.

Mummipappa tilhører definitivt en slik gruppe. Ikke bare er han uten forskerutdanning – han er dessuten et troll. Hvor skal han finne det forumet som vil høre på hans stemme? Ja, hvor skal de marginaliserte gruppene få sagt noe inn i vitenskapen og forskersamfunnet når de står helt utenfor disse verdene, og dessuten ikke behersker det språket Longino sier de skal bruke for å uttrykke stemmen sin (at de kan argumentere likeverdig med forskerne)? Ikke på den øde øya ytterst i havet, i hvert fall.

For Sandra Harding² betyr objektivitet nærmest det motsatte av å vurdere alle parter likt og upartisk. Hun hevder at outsiders, som kvinner, arbeiderklassen og etniske, religiøse eller seksuelle minoriteter, har tilgang på kunnskap som er mer objektiv enn kunnskap produsert fra mer privilegerte posisjoner. Hun forklarer dette med utgangspunkt i Hegels herre-knekt-dialektikk: Herren trenger bare å se sitt eget perspektiv, men tjeneren (knekten) må se begge; for å kunne tjene Herren må han eller hun også forstå herrens tanker og ønsker. Tjeneren utvikler et dobbelt blikk, og dette gjør at han eller hun kan ha tilgang på en mer objektiv virkelighetsforståelse enn Herren,

ifølge Harding. Hardings begrep *sterk objektivitet* impliserer at forskerne tar stilling: Han eller hun må se verden med de undertryktes øyne, for da ser man samtidig verden med de privilegertes øyne.

Harding kritiseres fordi hun ved å fokusere på underprivilegerte gruppers erfaringer forutsetter en likhet mellom individene i disse gruppene, for eksempel at det finnes erfaringer som deles av alle kvinner, *kvinnelige* erfaringer.³ Når forskjeller utviskes, kan det føre til at en viss type patriarkalske myter om det typiske, naturlige og kvinnelige opprettholdes. Den politiske ambisjonen om å synliggjøre undertrykkelsesmekanismer kan også føre til at noe annet utviskes, nemlig alternative fortolkninger av de erfaringene den «sterkt objektive» forskeren tar utgangspunkt i. Ta for eksempel Mummimamma. Hun flytter fra den frodige Mummidalen med det koselige Mummihuset og ut på en øde og forblåst øy. Grunnen til det er at hun støtter sin mann når han skal realisere sin store drøm om å leve et heroisk liv, i pakt med de voldsomste naturkrefter. Hun utfører alt det som skal til for at drømmen skal bli virkelig, med stor kunnskap og kompetanse – som er helt usynlig. På fyret er hun ensom og maler hagen sin hjemme i Mummidalen på veggen. Det blir så vakkert og livaktig i den sterke solnedgangen en ettermiddag at hagen åpner seg for henne, og hun går inn i den – forsvinner inn i veggen. Mummimammaskjebne kan sees på som en historie om at kvinner usynliggjøres av manglende innflytelse over eget liv. Er det dette hennes erfaringer forteller om?

Hva er erfaring? Hvordan bør erfaring tolkes og forstås? Hvilke sannheter bidrar den til å konstruere? Fra 1980-tallet ble disse spørsmålene mer og mer aktualisert i internasjonale kjønnsforskningsmiljøer (Halsaa 2006:117). Feministisk 70-tallsforskning ble for eksempel kritisert for å bruke kvinners opplevelse av å

være undertrykket som et *premiss* for empirisk forskning istedenfor som et *tema* for den.

«Elendighetsforskning» ble det kalt av sosiologen Bjørg Aase Sørensen (Halsaa 2006:115).

Sett med elendighetsforskerens briller handler kanskje Mummimammas historie om depresjon, oppstått som følge av å være i en offerposisjon. Er det det Mummimamma opplever? Eller er det fortellingen om depresjon som fortelles forkjært, og farger forståelsen av Mummimammas situasjon med sitt perspektiv? Hvilken fortelling inngår depresjonen i? I *Klinikkens fødsel* (Foucault [1963] 2000) beskriver Foucault hvordan den moderne medisinen som blir grunnlagt på 1800-tallet, tillegger de empiriske dataene den prioriterte statusen som kunnskapskilde. Dette fører til at pasientenes eierskap til egen helse, grunnet på deres egne fortellinger, svinner hen omvendt proporsjonalt med legenes makt, legitimert som den er av Vitenskapen. Selv om subjektets status blir noe oppgradert med psykoanalysens utvikling på slutten av 1800-tallet, får legens oppfatning og definisjonsmakt også her større gyldighet enn pasientens selvforståelse. Den medisinske diagnosen blir på denne måten konstruert som et objektivt biologisk «funn» og ikke som en sum av fortolkning, skjønn og menneskelig samhandling (Malterud 2006:199) – og dessuten som noe som bør behandles, ut fra logikken om at avvik fra normalen skal korrigeres. Dette er en oppfatning som kan forstås som et underliggende premiss i «elendighetsforskningen» på Mummimamma.

Men etter Foucault vet vi at makt finnes overalt, og at det som er italesatt, også kan heve sin egen stemme. Også depresjonserfaringen: I flere psykologiske retninger fokuseres det på depresjon og andre livskriser som muligheter for endring og kreativitet.⁴ Her fortolkes depresjon som en nødvendighet for å åpne nye rom – erobre *a room of one's own*. Slik

forstått handler Mummimammas historie om noe helt annet enn undertrykkelse – men kunnskapen om dette *noe*, fullt som det er av muligheter, risikerer å forsvinne når det er undertrykkelsesperspektivet som definerer det vitenskapelige blikket.

Donna Haraway⁵ er sterkt kritisk til Hardings kobling mellom objektivitet og «riktig» ståsted, altså de undertryktes stemme som en slags objektivitetsgaranti. Haraways definisjon av objektivitet er at flest mulig motstridende og uventede fortellinger får komme til syne. Istedenfor den tradisjonelle vitenskapens fokusering på refleksjon, som Haraway assosierer til speilbildet som reflekteres tilbake nøyaktig slik det sendes ut, foreslår hun begrepet *diffraksjon* som et ideal for et vitenskapelig blikk: Som å se gjennom et prisme, der lysstrålen brytes opp og viser nye og uventede fargespektre. Kunnskap er å være bevisst hvordan det som fremtrer, blir formet i og gjennom metaforene og fortellingene vi setter det inn i, enten de er hentet fra det optiske, tekniske eller teoretiske domenet, sier Haraway (Asdal, Brenna og Moser 1998). Dette er hva hun kaller *situert vitenskap*. Haraway ser forskningsobjektet som en aktiv medspiller, med egne fortellinger og agendaer, og ikke som noe passivt som det er opp til forskeren å tyde.

Først når Mummipappa gir opp å forstå havet vitenskapelig, blir det mulig for ham å begripe det: «Men da må jo havet være levende, grublet pappaen. Det kan tenke. Det oppfører seg akkurat som det har lyst til (...) Det har bare litt dårlig karakter» (Jansson [1966] 1999:144). Mummipappa går deretter over til å kommunisere direkte med havet, og havet svarer: En kasse full av smuglerwhisky og en havarert last med totomsplanker driver i land på øya. Da går pappaen ut i bølgene og sier: «Nå er alt opp og avgjort mellom oss» (Jansson [1966] 1999:160). Han kan endelig

forsones med havet og godta at det oppfører seg mangetydig og helt annerledes enn hans positivistiske vitenskapssyn først lot ham se, og for dette blir han belønnet med uventede gaver.

Fortellingen kan sees på som en bokstavelig tolkning av Haraways holdning til forskningsobjektet som forskerens sparringspartner, som det er nødvendig å gå i dialog med, bli overrasket og påvirket av – som bølger som møtes, smelter sammen og skifter retning. *Interferens* kaller hun det, og med dette er hennes ambisjon, (i Asdal, Brenna og Mosers ord)

å avbryte, forstyrre, blande seg inn i og lage bølger i måtene vi framstiller naturen og det menneskelige på. (...) bølger som støter sammen, kolliderer, krysser, forstyrrer, griper inn og blander seg med de verdensomspennende diskursene. Bølger som skaper mønstre som aldri er de samme som hva det nå enn var som produserte dem, som aldri ganske enkelt reflekterer, repeterer og reproducerer det som var. *Interferens* handler nemlig også om gjensidig forstyrrelse og innvirkning. Ingen er de samme etter møtet. (Asdal, Brenna og Moser 1998)

Heller ikke Mummifamilien er lenger den samme. Seilende på bølgene kommer den skremmende Hufsa. Øya blir urolig. Steinene og trærne begynner å bevege seg oppover mot fyret om natta. De som bor på øya, er også urolige og i bevegelse: Mummitrollet er i pubertet og flytter fra fyret og inn i krattet. Mummimamma flytter inn i veggen. Fyrvokteren flytter fra de små fuglelikene som ligger langs fyrets base etter hver natt med tent fyrlykt. Mummipappa setter sin ære i å være maskulin på den mest stereotipe måte: Familiens overhode og beskytter, den som kan bygge en brygge, skaffe mat og skrive vitenskapelig om

Havet – men så blir alt bare galt, og hvem er han da, når han ikke kan være venner med havet engang? Dette er fortellinger om identitetskriser. Oppfatningene de har av seg selv stemmer ikke med måtene de føler og reagerer på. De erfarer ting de ikke har noen forutsetning for å inkorporere i sin selvforståelse, det er uforståelig for dem fordi de ikke har erfart noe liknende tidligere. Her kommer ordene til kort – eller de går for langt – *ordet fanger*. Språket favner ikke det som ligger imellom, det som ikke er avklart eller har funnet sin form, men ønsker å strukturere, kategorisere, favorisere, repetere – som Mummidalens hemul,⁶ full av virkelyst og insensitivitet, utrettelig i gang med å hjelpe enhver som ikke måtte ønske det med å holde orden og system i det huset han har lånt oss.

Ingen talende subjekter er «herrer i eget hus» fordi vi bebor et språklig hus hvis eier vi ikke kjenner og langt mindre rår over, ifølge psykoanalytikeren Jaques Lacan⁷ (Mortensen 1999:174). I boka *Sent i november* (Jansson [1970]1999) får Mummihuset nye beboere. Selv om fyret ikke nevnes en eneste gang, gjør visse hentydninger det klart at grunnen til at Mummihuset står klart til å ta imot de andres fortellinger, er at Mummifamilien er dratt – nettopp – til fyret. Mummipappas fyr står som det faste punkt gjennom boka, det setter i gang fortellingen og gir den struktur – selv om det ikke nevnes. Det samme kan sies om *fallos* i Lacans språkforståelse. Fallos er det underliggende prinsipp som gjennomsyrrer hele vår kultur og språket denne kulturen uttrykkes med. Lacan beskriver vår kultur som patriarkalsk, og språket har i retningen etter Lacan blitt betegnet som *fallogosentrisk*. Lacans syn på subjektet bryter med den cartesianske subjektforståelsen, der *cogito, ergo sum* impliserer et koherent, fornuftstyrt subjekt med kontroll over egen bevissthet og vilje. Han ser på subjektet som en språklig konstruert størrelse

med svært begrenset innsikt i og kontroll over sine egne bevissthetsprosesser (Mortensen 1999:173), et subjekt som aldri kan aldri tale med full innsikt, fordi det er lukket inne av språket selv og dets innebygde og underforståtte system av mening.

Hvordan skal vi få tilgang på ny kunnskap hvis det er slik det henger sammen? Når det er språket selv som begrenser oss? Hvordan skal vi få i tale det ennå-ikke-artikulerte, det ubestemmelige og flytende – kanskje nettopp de stedene der muligheten for ny livsutfoldelse finnes?

Dette er problemstillinger som filosofene Hélène Cixous og Luce Irigaray befatter seg med. Deres ambisjon er å skrive på en slik måte at det som er undertrykket i den fallogosentriske orden, *allikevel* kan komme til syne. Slik har Lacans språkliggjøring av psykoanalysen dannet en ny arena både for den feministiske kampen og for kunnskapsdannelse, nemlig språket selv. Dette er et annet slags synliggjøringsprosjekt: La språket selv være fyrlykta, som nå med svingende bevegelser kaster lys over «det mørke kontinent».

I tråd med Lacan forstår Irigaray språket som bygget opp av binære opposisjonspaar som prioriterer det maskuline og fortrenger det feminine. Derfor er det av avgjørende betydning at kjønnene tenkes som usammenliknbare størrelser, for at det som er usynlig og umulig å utsi, skal kunne fremtre. Irigarays metode er å foreta nylesninger av filosofiens kanoniske tekster. Hun går tekstene etter i sømmene for å avsløre hvordan kjønnsforskjellene ikke blir artikulert, og samtidig leter hun etter revner og åpninger der en kjønnsforskjell kanskje kan artikuleres (Owesen 2008:7). Ved å frembringe nye metaforer og skape nye vokabularer som kan erstatte de gamle, kan det som er skjult kanskje stige fram fra sin ekskluderte posisjon.

Dette er også Cixous' målsetting. *Écriture*

féminine er navnet omverdenen har satt på Cixous' skrivemåte. Begrepet oversettes ofte med *kvinneskrift*, noe som antyder at det er en skrift reservert for kvinner. Dette er ikke Cixous' mening. Hun forstår det kvinnelige som det som er fortrent i kulturen, og *écriture féminine* som en språkstrategi for å få dette i tale. Skrivemåten har for henne sitt utspring i kvinners seksualitet, begjær og overflod, en sirkulasjon som overskrider det patriarkalske systemets grenser. «Kvinnen må skrive med kroppen, hun må oppfinne det uinntagelige språket som får skilleveggene, klassene og retorikken, ordene og reglene til å revne, hun må oversvømme, trenge igjennom, overskride den ypperste forbeholdsdiskursen» («Medusas latter» i Cixous 1996:67–68).

Irigaray og Cixous bidrar til å etablere en ny diskurs, en motkultur til den tradisjonelle vitenskapens «forbeholdsdiskurs». En diskurs som tar sikte på å åpne nye rom. Det er det de trenger, Mummifamilien: Nye rom å være seg selv i, nå som de er endret. Det er jo det vi trenger alle sammen: Ikke å være stengt inne i et fallogosentrisk språklig rom. Men vi er jo det. Er vi ikke? Det lille gløttet ut er så håpefullt! Som i et glimt å få se det fine beltet Mummipappa lager til Mummimamma av det knuste glasset fra fyrlykta: Det skinner og glimter som i prismen. Det altomfattende forklarelsens lys fra den tradisjonelle vitenskapen er gjort om til et konglomerat av lysglimt som endrer seg ettersom Mummimamma beveger seg i rommet.

Har feministene funnet fram til en mer inkluderende form for kunnskapsdannelse enn den tradisjonelle? Hva eller hvem er det i tilfelle som skal inkluderes? Longino og Harding vil inkludere kvinner og andre marginaliserte grupper. Som jeg har vist, har deres prosjekter også sider som *ikke* er inkluderende: Longinos prosjekt usynliggjør faktiske forskjeller i sin iver etter å demokratisere kunns-

skapen, og Hardings prosjekt står i fare for å ekskludere andre tolkninger av empiri enn det som passer inn i hennes politiske prosjekt. Haraways, Irigarays og Cixous' ulike språkfokuserte prosjekter har til hensikt å inkludere nye forståelser av hva som er kunnskap, og hvor den kan finnes. Internt i feministbevegelsen har den språklige vendingen vært omdiskutert. Er det ikke slik at den, med sitt uttalte akademiske tilholdssted, ekskluderer ikke-akademikere? At flere av de språkorienterte feministiske teoretikerne er opptatt av poesiens og kunstens overskridelsesmulighet, gjør det kanskje ikke bedre, hvis vi forholder oss til at kunsten av mange nettopp oppfattes som et utilgjengelig og ekskluderende rom. Diskusjonen kan tyde på at feministisk vitenskapsteori lider under det samme som andre kunnskapsfelt som går hånd i hånd med ideologi: Forskjellen mellom *gyldig* og *egnet* kunnskap er ofte uklar.⁸

«Man spøker ikke med vitenskapen!» sier hemulen fornærmet når de lurer ham til å tro at de beskriver et insekt, mens de i virkeligheten beskriver kometen som nærmer seg jorda – et tema totalt uten interesse for den insektstuderende hemulen (Jansson: [1968] 1999:39). Nei, for det følger et alvorlig ansvar med det å bli inkludert i vitenskapen: ansvaret for å forsvare dens territorium. For feministisk vitenskapsteoris vedkommende er territoriet grunnlagt på et ideal om politisk støtte til solidaritet og inkludering. Allikevel er feministbevegelsen full av egne disiplinerende og dermed potensielt ekskluderende diskurser i forhold til hva som er å anse som gyldig – og ikke minst egnet – kunnskap.

Lille My er den eneste som ikke blir glad når øya faller til ro, etter at Hufsa er varmet opp, og busker og trær ikke lenger trenger å flykte i panikk. «Dere er så borgerlige! ropte lille My klagende. Hun stod i vinduet og stirret skuffet ut. 'Det holder på å bli helt alminnelig

her igjen ... jeg var så sikker på at øya skulle synke eller flyte sin vei eller gå i luften!」 (Jansson [1966] 1999:165). Lille My er selvstendig. Hun eier sitt eget moralsystem og sin egen verdensforståelse. På en måte representerer hun legemliggjørelsen av det koherente, fornuftstyrte subjektet med kontroll over egen bevissthet og vilje som Lacan umuliggjorde, men uten at hun dermed går inn i «forbeholdsdiskursen». Hun italesetter seg selv og andre som hun vil. Dette gir henne tilgang på stor kunnskap, basert på et gyldighetskriterium jeg tror alltid vil gjelde: sterk integritet. ★

Noter

- 1 Stoffet om henne er hentet fra kapittelet «Helen Longino» (Holst 2008a:110–115) i boka *Kjønnsteori* (Mortensen mfl. 2008).
- 2 Stoffet om henne er hentet fra kapittelet «Sandra Harding» (Holst 2008b:116–122) i boka *Kjønnsteori* og fra kapittelet «Feministisk vitenskapskritikk og feministisk vitenskapsteori» (Bondevik og Rustad 2006a:87–92) i boka *Kjønnsforskning* (Mühleisen mfl. 2006).
- 3 Hardings forsvar mot denne kritikken er at hun aldri har vært ute etter å utvikle en filosofisk gyldig teori om objektivitet, men å fokusere på problemer ved en del av de tradisjonelle vitenskapskriterier ved å tenke objektivitetsbegrepet på nytt, ut fra et filosofisk perspektiv (Holst 2008b:121).
- 4 Se f.eks. Hognestad, Astri 1997. *Livskriser og kreativitet – et jungiansk perspektiv*. Oslo: Gyldendal.
- 5 Stoffet om henne er, der ikke annet er angitt, hentet fra kapittelet «Donna Haraway» (Egeland 2008:123–129) i boka *Kjønnsteori* og fra kapittelet «Feministisk vitenskapskritikk og feministisk vitenskapsteori» (Bondevik og Rustad 2006a:87–92) i boka *Kjønnsforskning*.
- 6 Hvis karakter i noen av mummifortellingene kan minne om Gorgon Vaktmester – den irriterende vaktmesteren i 70-tallets barneTV-serie om Pompel og Pilt.
- 7 Lacan alluderer her til Heideggers tanke om at mennesket bebor et språklig hus, fra essayet *Brev om humanisme* (Heidegger 1968), utlagt i Mortensen (1999:174).
- 8 Slik kan f.eks. en anklage om å være apolitisk underforstått utdefinere kunnskapsformer fra det feministiske prosjekt. Når Helga Hernes omtaler den postmoderne feminismen (som Haraway, Irigaray og Cixous er en del av) slik: «Det er for meg meget vanskelig for ikke å si umulig å tolke den postmoderne feminismen som en potensiell politisk teori eller utgangspunkt for en politisk bevegelse eller et politisk program. (...) For meg er og blir den et kulturelt fenomen hvis politiske relevans er vanskelig å se» (Hernes 2011:111), er det dette jeg får følelsen av at hun gjør. Men «Ingen kommer undan politiken» som Marie Bergman synger – særlig ikke kulturelle fenomener.

Litteratur

- Asdal, Kristin, Brita Brenna og Ingunn Moser 1998. «Betatt av viten. Bruksanvisninger til Donna Haraway» (bokomtale): <http://www.spartacus.no/index.php?ID=Bok&counter=96> (Lastet ned 15.05.11)
- Bondevik, Hilde og Linda Rustad 2006a. «Feministisk vitenskapskritikk og feministisk vitenskapsteori». I: Wenche Mühleisen og Jørgen Lorentzen (red.): *Kjønnsforskning. En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bondevik, Hilde og Linda Rustad 2006b. «Humanvitenskapelig kjønnsforskning». I: Wenche Mühleisen og Jørgen Lorentzen (red.): *Kjønnsforskning. En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Cixous, Hélène 1996. *Nattspråk*. Oslo: Pax forlag.
- Egeland, Cathrine 2008. «Donna Haraway». I: Ellen Mortensen, Cathrine Egeland, Randi Gressgård, Cathrine Holst, Kari Jegerstedt, Sissel Roland og Kristin Sampson (red.): *Kjønnssteori*. Oslo: Gyldendal.
- Egeland, Cathrine og Cathrine Holst 2008. «Vitenskapsteori». I: Ellen Mortensen, Cathrine Egeland, Randi Gressgård, Cathrine Holst, Kari Jegerstedt, Sissel Roland og Kristin Sampson (red.): *Kjønnssteori*. Oslo: Gyldendal.
- Foucault, Michel [1963] 2000. *Klinikkens fødsel*. København: Hans Reitzel.
- Halsaa, Beatrice 2006. «Fra kvinneforskning til kvinne- og kjønnsforskning». I: Wenche Mühleisen og Jørgen Lorentzen (red.): *Kjønnsforskning. En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hernes, Helga 2011. «Cathrine Holst: Hva er feminisme». *Sosiologisk tidsskrift* 19 (1):110–111.
- Hognestad, Astri 1997. *Livskriser og identitet – et jungiansk perspektiv*. Oslo: Gyldendal.
- Holst, Cathrine 2008a. «Helen Longino.» I: Ellen Mortensen, Cathrine Egeland, Randi Gressgård, Cathrine Holst, Kari Jegerstedt, Sissel Roland og Kristin Sampson (red.): *Kjønnssteori*. Oslo: Gyldendal.
- Holst, Cathrine 2008b. «Sandra Harding.» I: Ellen Mortensen, Cathrine Egeland, Randi Gressgård, Cathrine Holst, Kari Jegerstedt, Sissel Roland og Kristin Sampson (red.): *Kjønnssteori*. Oslo: Gyldendal.
- Jansson, Tove [1966] 1999. *Pappaen og havet*. Oslo: Aschehoug & co.
- Jansson, Tove [1968] 1999. *Kometen kommer*. Oslo: Aschehoug & co.
- Jansson, Tove [1970] 1999. *Sent i november*. Oslo: Aschehoug & co.
- Malterud, Kirsti 2006. «Kjønn og helse.» I: Wenche Mühleisen og Jørgen Lorentzen (red.): *Kjønnsforskning. En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mortensen, Ellen 1999. «Fra kjønnsidentitet til nomadisk subjekt.» I: Siri Meyer og Thorvald Sirnes (red.): *Normalitetsmakt og identitetsmakt i Norge*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Owesen, Ingeborg Winderen 2008. «Luce Irigaray – en kort introduksjon». *Agora* 26 (3):5–8.

ABSTRACTS

TONE BREKKE**«So much better suited to small things»: Niels Treschow on *Bildung* and gender**

Niels Treschow, the first professor of philosophy at the University of Oslo, argued that women should be excluded from academia. In spite of this exclusion, however, Treschow formulates more nuanced models of gender that depart from this period's dominant understanding of *Bildung*. Against academia as a homosocial and overly rational and professionalized sphere, Treschow suggests that both individual and societal *Bildung* should be based on sociability, the family and feminine models of sympathy and care.

Keywords: *Gender, bildung, philosophy, university, sociability, citizenship*

HILDE SANDVIK**Forming the Sexual Contract;
the Case of Law as University Discipline in Norway: 1811–1870**

As legal experts at a new university (1811) in a new state (1814), Norwegian lawyers faced overwhelming responsibilities to both interpret existing law inherited from absolutism and to give advice about new legislation. The debates on matrimonial legislation show surprisingly radical attempts to better the position of women. However, no major changes took place and the article analyses the conservative arguments. One outcome seems to be that the interpretations of existing laws presented to law students in the 1850s and subsequently were even more conservative than they had been previously.

Keywords: *Code civil, matrimonial legislation, legal majority, university history, law, reform*

ANNE HELLUM

Continuity and change in women's law scholarship: Perspectives on women, gender and the law from above and below

This article seeks to describe and understand continuity and change in the conceptualization of women and gender discrimination in the discipline of women's law at the University of Oslo since it was introduced in 1975 and up to the present date. A characteristic feature of the women's law approach is the combination of a perspective from below that starts out with women's lived realities and a perspective from above that focuses on the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW). The article shows how women's law research, through this approach, has moved from a position that emphasizes the similarities in the situation of women compared to men to a position that examines the similarities and differences between women. There has also been a move from an understanding of women as a uniform group to a compound and complex category. Continuity and change in the conception of women and discrimination against women is described through three controversies. The first is the debate about the relationship between women's lived realities and gender neutral law. The second is the debate about what should be treated equally and what should be treated differently, not only between women and men, but also between women to achieve substantive equality. The third debate is about the complex legal situations that women's mixed identities as individual rights holders and members of different ethnic and religious communities gives rise to, so-called intersectionality.

Keywords: *Women's law, international feminist legal studies, differences between women, women's mixed identities, discrimination against women, gender discrimination, intersectional discrimination, the women's convention (CEDAW).*

BOKANMELDELSER

ANKA RYALL:**VIRGINIA WOOLF: LITTERÆRE GRENSE-
OVERGANGER***Pax Forlag, Oslo 2011*

Omtale ved Thorunn Gullaksen Endreson

«Studer et øyeblikk et vanlig sinn på en vanlig dag. Sinnet mottar myriader av inntrykk, trivielle, absurde, flyktige eller sylskarpt risset inn. Fra alle kanter kommer de, en ustoppelig

strøm ...». Dette kjente sitatet av Virginia Woolf (1882–1941), her i Merete Alfsens oversettelse, stammer fra essayet «Moderne litteratur», av mange regnet som et modernistisk manifest. Det er i dette essayet hun kaller de samtidige forfatterne Wells, Bennett og Galsworthy for materialister «fordi deres anliggender ikke er ånden, men kroppen» (Woolf 2002:70). Virginia Woolf regnes gjerne som «sinnets realist», hun var opptatt av «psykologiens dunkle egner» (ibid.:74). Likevel gir hun ingen oppskrift, ingen metode er forbudt, det finnes ingen grenser; kunstens muligheter er uendelige, mener Woolf. Nettopp det grenseløse kjennetegner Woolfs forfatterskap. Dette er også utgangspunktet for Anka Ryalls *Virginia Woolf: Litterære grenseoverganger* (heretter *Grenseoverganger*). Woolf motsetter seg kategorisering, mange av hennes tekster er hybrider, og de er i dialog med hverandre og ikke minst, med leseren. Som Ryall selv forteller i forordet, viser grenseoverganger ikke bare til det udefinierbare ved Woolfs tekster, men like mye til oversetterens og formidlerens grenseerfaringer.

Anka Ryall er allerede kjent for norske lesere som kompetent Woolf-formidler. Hun har blant annet skrevet forord til flere av de norske romanoversettelsene og redigert og skrevet forord til *Indiskresjoner og andre essay* (2002) og *En uskrevet roman* (2005), et utvalg av Woolfs kortprosa. Selv hadde jeg gleden av

å være til stede på Senter for tverrfaglig kjønnsforskning, Universitet i Oslo, da Anka Ryall snakket om Woolfs litterære kanon og kanonkritikk, som for eksempel kritikken av Charlotte Brontës raseri. Paradoksalt nok, mener Ryall, er Woolf i *Et eget rom* [1929] urimelig krass i sin kritikk av Brontë. Et av avsnittene i *Grenseoverganger* handler om dette. Personlig raseri er for Woolf katastrofalt for et forfatterskap, det vansirer og ødelegger. I *Grenseoverganger* er Ryall mer forsiktig med å avsløre sine egne holdninger til dette kontroversielle spørsmålet, men man kan likevel ane en kritisk holdning til Virginia Woolfs polemiske utfall mot Charlotte Brontë. For Woolf var det spennende å legge fra seg det personlige for å tre inn i andre verdener: «Det er alltid spennende å komme inn i et rom man ikke har vært før» (Woolf 2002:44). Og hun stiller spørsmål om hva vårt egentlige jeg er:

Er vårt egentlige jeg det som står på fortauet i januar, eller det som bøyer seg over balkongen i juni? Er jeg her, eller er jeg der? Eller er det egentlige jeg verken det ene eller det andre, verken her eller der, men noe så vekslende og ustadig at det bare er når vi gir det frie tøyler og lar det løpe uhindret at vi i virkeligheten er oss selv? (Woolf 2002:41)

Disse spørsmålene, som Woolf stiller i essayet «Gatestreif. På eventyr i London», er emblematiske for tematikken i hele Woolfs forfatterskap: Her antydes det, som ellers i forfatterskapet, at sinnet ikke lar seg fange og bestemme, slik man kan fange, preparere og bestemme en sommerfugl.

Liv og skrift

Anka Ryall gir en bred kronologisk innføring i Virginia Woolfs mangefasetterte forfatterskap,

hun veileder den allerede interesserte, men ikke spesialiserte Woolf-leser ved å fokusere på noen viktige temaer i forfatterskapet og forankrer det hele i en historisk kontekst. Forskningslitteraturen får en bred plass.

Anka Ryall er i denne innføringen i Woolfs forfatterskap opptatt av å unngå det biografiske og biografiske tolkninger. Riktignok vever Ryall en tynn tråd av biografi inn i et ellers tekstnært materiale, men dette er en bok om Woolfs tekster, en monografi, ikke en biografi, slik Erik Bjerck Hagen synes å tro når han i sin anmeldelse av boken sammenligner Ryalls monografi med Lyndall Gordons og Hermione Lees biografier. Mens Bjerck Hagen i sin paternalistiske (og patroniserende) nedvurdering nærmest hudfletter Ryall for hennes «redsel» for biografi, finner denne leseren det befriende å slippe de mange forsøk på å lese Woolfs forfatterskap biografisk. Anka Ryall nevner selv Quentin Bells biografi, som, med rette, er beskyldt for å være opptatt av Woolf «fra halsen og ned, og i familiens skjød» (s. 23). Noen ganger kommenterer Ryall andres biografiske tolkninger, for eksempel i kapitlet om *Jacobs rom* [1922]. Her nevner hun i en note (s. 265) at Woolf hadde den eldre broren i tankene da hun skrev romanen. Han var en av de unge døde som mistet livet under første verdenskrig. Selv om romanen kan leses som en elegi over broren Thoby, slik *Til fyret* [1927] kan tolkes som en elegi over Woolfs foreldre, er det den historiske og politiske kontekstualiseringen av *Jacobs rom* som først og fremst gjør romanens erfaringer allmenngyldige. Denne romanen er, som Ryall påpeker, et av de verkene som representerer modernismens gjennombrudd. Det er ikke bare tematiseringen av krigserfaringen, men like mye romanens brudd med den tradisjonelle realistiske fortellingen, den fragmentariske strukturen, som gjør at den er kanonisert. Kanskje kan man også lese *Jacobs rom*

som en elegi over den tradisjonelle romanens konvensjoner? Menneskets karakter lar seg ikke oppsummere, synes å være et viktig budskap i romanen. Ryalls tekstnære lesning, men med vekt på historisk og politisk kontekst og henvisning til relevant engelskspråklig forskningslitteratur, fungerer fint i dette kapitlet. Hun åpner opp en tekst som kan virke vanskelig tilgjengelig for den vanlige leseren. De mange henvisningene til forskningslitteraturen vekker leserens nysgjerrighet, de interesserte og vitebegjærlige kan lett ta opp tråden og følge egne stier inn i Woolfs forfatterskap. Ryalls litt forsiktige stil åpner opp forfatterskapet for leserne, hennes lesninger føles ikke påtrengende eller patroniserende.

Bokens kronologiske struktur gjør også fremstillingen lett å følge. Etter et innledende kapittel om Woolfs oppvåkning som forfatter, følger de neste kapitlene Woolfs mest kjente romaner, frem til kapitel 6, hvor Woolfs biografiske «eskapader» undersøkes. Her fremstiller Ryall *Orlando* (1928) som biografisk forførelseskunst, en passende karakterisering av dette biografiske eksperimentet tilegnet Woolfs venninne Vita Sackville West. *Orlandos* kjønnsverskridende liv, som vekselvis mann og kvinne, spenner over rundt 350 år i denne parodiske og samtidig idealiserende teksten. Woolfs interesse for de upåaktede liv kommer ellers godt frem i dette kapitlet. I avsnittet «Et hundeliv» presenterer Ryall et annet av Woolfs biografiske eksperimenter, om Elizabeth Barrets cocker spaniel Flush. I det hele tatt var Woolf opptatt av de «upåaktede liv», ikke minst i sine essays. Woolfs «feministiske synliggjøringsprosjekt», som Ryall kaller det, synes fortsatt aktuelt for dagens lesere. Cecilie Engers siste roman *Kammerpiken* (2011), om den stillferdige Hilda Cooper, dronning Mauds kammerpike, kan leses som en videreføring av dette prosjektet. Likeledes forestiller Margaret Forster seg, i romanen *Lady's Maid* (1990),

hvordan Wilson, Elizabeth Barrets kammerpike, har levd sitt upåaktede liv, kommentert av Ryall i en note, «et moderne forsøk på å gi Wilson en egen stemme» (s. 277). Kanskje ville Anka Ryalls fremstilling tjent på i større grad å lese Woolf opp mot nyere skjønnlitteratur og legge litt mindre vekt på forskningslitteraturen. Et slikt grep kunne i større grad aktualisere Woolf og samtidig vitalisere Ryalls tekst.

Den vanlige leseren

Selv om et eller flere hovedverk utgjør tyngdepunktet i hvert kapittel, trekker Ryall inn betraktninger av og refleksjoner over andre tekster. Hun konsentrerer seg om de verkene som er oversatt til norsk, slik er dette åpenbart en bok for norske lesere av Woolf på norsk. Det er både en styrke og en svakhet. En av Woolfs mest utlgjengelige romaner, *Between the Acts* (1941), utgitt posthumt, er ikke oversatt til norsk. Denne romanen får derfor relativt liten plass. Men fordi *Between the Acts* er vanskelig å trengte inn i, ville leserne ha tjent på en fyldigere innføring i denne romanen. Den eksperimentelle romanen *Bølgene* [1931], oversatt til norsk i 1998, som behandles i samme kapittel, gis noe mer rom, men den får ikke et eget kapittel. Dette er en «innadvent» roman, og nok den av Woolfs romaner som gir leseren mest motstand. Samtidig er den i stor grad politisk, og Ryall åpner opp teksten for disse ulike sidene. Woolfs essayistiske forfatterskap har heller ikke fått et eget kapittel. Likevel lar Ryall sitater, innsikter og inspirasjoner fra essayene dukke opp overalt i teksten, som broderier på et lappeteppe. Disse innslagene er ikke bare pynt, men gir lesere som ikke allerede er kjent med Woolfs essayistikk, lyst til å utvide sine leseerfaringer.

Ryalls fremstilling er fri for personlige følelser, hun er saklig og *to the point*. Dette er stort sett en styrke, men den begeistringen og

besettelsen og beruselsen man som leser føler i omgangen med Woolf, det poetiske overskuddet som fortryller i Woolfs tekster, kommer frem i liten grad. Se for eksempel på denne setningen fra essayet «Møllens død», hvor hun undrer seg over kraften og livsgnisten hos den skjøre, uanselige, upåaktede dagmøllen:

Det var som om noen hadde tatt en bitte liten perle av rent liv, kledd den lettest mulig i dun og fjær og satt den til å flagre og skjene for å vise oss livets sanne vesen. (Woolf 2002:270)

Jeg savner flere slike tekstutdrag hos Ryall. Woolfs forestillingsevne, hennes evne til å poetisere selv de mest hverdagslige observasjoner, hennes evne til å ikle betraktningene underliggjøringens drakt er for denne leseren noe av det som beruser, begeistrer og fortryller. Dette kommer ikke godt nok frem i Ryalls saklige fremstilling.

For Virginia Woolf selv var leseakten en befruktende kilde til nytelse. Betraktninger rundt leseglede fyller Anka Ryalls epilog. Epilogen er blant bokens mest medrivende. Her frigjør Anka Ryall seg fra forskningslitteraturens lenker, hun skriver uanstrengt og med mer språklig overskudd. Til tross for Anka Ryalls sterke fagteoretiske posisjon og stadige referanser til forskningslitteraturen, er boken først og fremst egnet for de norske leserne som allerede har lest litt av Woolf, men som ikke er

å regne som spesialister. En venninne av denne anmelderen, en vanlig belest leser, undret seg over *To the Lighthouse*, hun fant den vanskelig tilgjengelig, slik mange opplever førstegangslesningen av denne romanen. Hun vil snart finne et eksemplar av Anka Ryalls *Grenseoverganger* i postkassen. Men jeg vil også oppfordre henne til å lese en moderne parallell til og variasjon over *To the Lighthouse* som elegi: Doris Lessings «litterære grenseovergang» *Alfred and Emily* (2008). I denne litterære biografien/romanen, hvor Lessing prøver å skrive seg fri fra den tyngende arven fra foreldrene, tildeles foreldrene et alternativt, lykkeligere liv.

Til tross for noen riper i lakken er Ryalls bok et solid stykke «møbelsnekkeri», hun har lyktes i å «omforme et broket mangfold av mulige kilder til en enhet» (s. 160), slik Ryall formulerer Virginia Woolfs strev med å skrive biografien om Roger Fry. Dette er ingen nedvurdering av Ryalls arbeid. Aristoteles har sammenlignet skrivekunsten med et håndverk, Tomas Espedal ser skrivearbeidet som fabrikkarbeid. Forhåpentligvis vil norske lesere la seg inspirere av Ryalls finsnekkeri til å lese Woolf i engelskspråklig drakt. ★

Litteratur

Woolf, Virginia. 2002. *Indiskresjoner og andre essay*. Redigering og innledning av Anka Ryall. Oversatt av Merete Alfssen. Oslo: Pax Forlag.

Så er det igjen tid for FOKK-konferansen som skal samle både de norske kjønnsforskningsmiljøene og andre forskere med interesse for kjønnsrelaterte temaer. Den 29.–30. november braker det løs med *Reproduction and gender at the crossroads* ved NTNU i Trondheim (<http://www.ntnu.no/kult/crossroads>). Som tittelen avslører, vil konferansen i år handle om reproduksjon og kjønn – et tema som alltid er aktuelt.

Menneskelig reproduksjon er en grunnleggende kjønnnet tematikk, og spørsmål om reproduksjon har alltid vært en viktig del av feministisk debatt. Debattene har dog endret seg i takt med både fag- og samfunnsutviklingen. Fremskritt innen teknologi og medisin fører med seg stadig nye spørsmål om forholdet mellom reproduksjon og kjønn. Eksempler på dette er å finne i spørsmål knyttet til sæd- og eggdonasjon, surrogati, likekjønnet foreldreskap, pappermisjon og flerkulturalitet. Reproduksjon er et felt som forbinder ulike fag og disipliner. Samtidig er det et felt hvor forholdet mellom enkeltindividers liv, forskning, medisinsk praksis og politikk blir særlig aktualisert.

Målet med årets FOKK-konferanse er å løfte frem ulike dagsaktuelle debatter om reproduksjon og kjønn, og å skape en arena for kunnskapsutvikling både på tvers av fag og mellom forskning, medisinsk praksis og politikk. Det betyr at konferansen vil være åpen for forskere fra ulike disipliner og for politikere og praktikere.

Konferansen vil ha en norsk profil, hvilket betyr at det er særlig velkomment med bidrag

som belyser spørsmål fra en norsk kontekst, både historisk og samtidig. Forslag til temaer er surrogati, ART, migrasjon/etnisitet, graviditet, foreldreskap, bioetikk, biopolitikk, fertilitet/infertilitet, og familieplanlegging. Det vil være mulig å presentere både på norsk og engelsk.

Til plenumssesjonene kommer internasjonale storheter som professor Marcia Inhorn fra Yale University og professor Charis Thompson fra University of California, Berkeley. Inhorn er særlig kjent for sine studier av sosiale aspekter ved infertilitet og reproduksjonsteknologier i Midtøsten og har vunnet priser for fremragende feministisk antropologisk forskning fra krysningsfeltet kjønn, helse, vitenskap, teknologi og biomedisin. Thompson har på sin side arbeidet mye i skjæringspunktet STS-studier og feministiske studier innenfor feltet reproduksjon.

Konferansen er organisert i samarbeid mellom tre parter: Institutt for tverrfaglige kulturstudier, seksjon for kjønnsforskning ved NTNU, forskerprosjektet Reproductive Relations – Production of gendered meanings in the field of reproduction (Kjønnsforskningsprogrammet, NFR) og Forening for kjønnsforskning (FOKK).

Alle dere som har enten pågående eller avsluttede prosjekter i feltet reproduksjon og kjønn, oppfordres med dette til å sende inn forslag til paperpresentasjoner innen fristen 31. august. Og for dere som er interessert i å høre på ny og spennende forskning om samfunnsaktuelle temaer, er fristen for å registrere seg 30. september.

Vi gleder oss til spennende og aktuelle diskusjoner og håper å møte dere i Trondheim i november.

Guro Korsnes Kristensen, styrerepresentant
FOKK

Siri Øyslebø Sørensen, styrerepresentant
FOKK

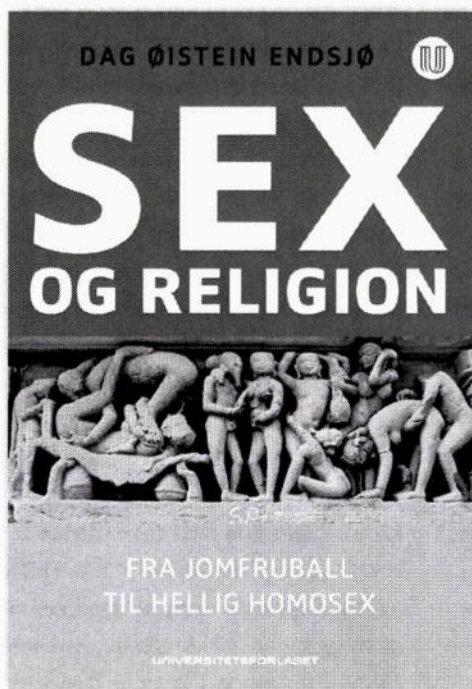

UNIVERSITETSFORLAGET

Dag Øistein Endsjø

Sex og religion

Fra jomfruball til hellig homosex

Religion forbyr og påbyr sex, fordømmer og velsigner, straffer og belønner. Velkommen til det religiøse sexunivers.

I *Sex og Religion* ser forfatteren nærmere på de forskjellige religionenes holdninger til heterosex og homosex, til sexrasisme og demonsex, til pliktsex og avholdenhet, til oralsex, analsex, skilsmisse og flergifte. Boken går også inn på hva religionene mener er konsekvensene av forskjellige typer sex, på hvordan sex brukes rituelt og på forestillinger om sex hinsides den menneskelige tilværelse.

«Sex og religion er noe så usedvanlig som en underholdende fagbok.»
Helene Lindqvist i Bergens Tidende

KJØP BOKEN: 329,-

🌐: www.universitetsforlaget.no

@: bestilling@universitetsforlaget.no

☎: 24 14 75 00

UNIVERSITETSFORLAGET.NO

BIDRAGSYTERE

Hilde Bondevik, førsteamanuensis

Institutt for helse og samfunn
Avdeling for helsefag
Universitetet i Oslo
Postboks 1089 Blindern
0318 Oslo
Tlf.: 22 84 53 87
E-post: hilde.bondevik@medisin.uio.no

Tone Brekke, post doktor

Senter for tverrfaglig kjønnsforskning
Universitetet i Oslo
Postboks 1040 Blindern
0315 Oslo
Tlf.: 22 85 87 43
E-post: tone.brekke@stk.uio.no

Thorunn Gullaksen Endreson, forsker

Senter for utvikling og miljø (SUM)
Universitetet i Oslo
Postboks 1116 Blindern
0317 Oslo
Tlf.: 93 01 17 77
E-post: thorunn@endreson.no

Elisabeth L'orange Fürst, professor

Sosialantropologisk institutt
Universitetet i Oslo
Postboks 1091 Blindern
0317 Oslo
Tlf.: 22 85 83 16
E-post: e.l.furst@sai.uio.no

Anne Hellum, professor

Institutt for offentlig rett
Universitetet i Oslo
Postboks 6706 St. Olavs plass
0130 Oslo
Tlf.: 22 85 00 42
E-post: anne.hellum@jus.uio.no

Dag O. Hessen, professor

Biologisk institutt CEES
Universitetet i Oslo
Postboks 1066 Blindern
0316 Oslo
Tlf.: 22 85 45 53
E-post: d.o.hessen@bio.uio.no

Inger Nordal, professor

Biologisk institutt
Universitetet i Oslo
Postboks 1066 Blindern
0316 Oslo
Tlf.: 22 85 46 65
E-post: inger.nordal@bio.uio.no

Alma Oftedal, sivilarkitekt

ok arkitekter
Valkyrjegate 28a
4011 Stavanger
Tlf.: 99164724
E-post: alma@okarkitekter.no
og
Studiersirkelen Feministisk teori om estetikk
Nettverk for kjønnsforskning
Universitetet i Stavanger
Kjell Arholms gate 41
4021 Stavanger

Hilde Sandvik, førsteamanuensis

Institutt for arkeologi, konservering og historie
Universitetet i Oslo
Postboks 1008, Blindern
0315 Oslo
Tlf.: 22 85 57 41
E-post: hilde.sandvik@iakh.uio.no

Bestill e-abonnement til din arbeidsplass i dag!

Tidsskriftet du holder i hånden er også
tilgjengelig digitalt.

På www.idunn.no kan institusjoner bestille e-abonnement for
tidsskriftet. Dette gir alle ansatte tilgang til den elektroniske
utgaven av tidsskriftet, samt tidligere årganger.

Du kan velge mellom IP-basert tilgang - som gir direkte tilgang
gjennom nettverket - eller felles brukernavn og passord.

**Bestill e-abonnement for dine ansatte ved å registrere en
institusjonsbruker på idunn.no.**

Om du ønsker et tilbud på tilgang til hele idunn.no, ta kontakt på
post@idunn.no.

UNIVERSITETSFORLAGET

Forfatterinstruks

Kjønnsforskningen er tverrfaglig. Artiklene i *Tidsskrift for kjønnsforskning* skal derfor presenteres slik at stoffet også blir tilgjengelig for lesere utenfor eget fagområde. *Tidsskrift for kjønnsforskning* publiserer artikler, kommentarer, debattinnlegg og bokanmeldelser. Bidragene kan være på norsk, svensk, dansk eller engelsk. Artikkelmanuskriptene blir vurdert av to anonyme konsulenter som skal sikre at publiserte artikler holder et godt faglig nivå.

Innsending: Manuskripter sendes elektronisk til redaksjonssekretær Toril Enger: toril@kilden.forskningsradet.no og til redaktørene: hilde.danielsen@uni.no og kari.jegerstedt@lle.uib.no

Manuskriptstandard for artikler: En artikkel i *Tidsskrift for kjønnsforskning* vil vanligvis være omkring 15 sider i ferdig trykket hefte. Manuskriptet må skrives med dobbel linjeavstand i skrifttype Times New Roman, 12 punkter. Bruk kun venstremarg. Bruk kursiv hvis ord skal utheskes (ikke understrekning eller halvfet). Manuskriptet skal ikke overskride 50 000 tegn inkludert mellomrom.

Manuskript for en artikkel skal inneholde: Tittel på norsk, tittel på engelsk og engelsk sammendrag (abstract), 5–10 engelske nøkkelord (keywords), norsk ingress, noter, referanser og forfatteropplysninger (fullt navn, institusjonsadresse og e-post).

Første side skal inneholde forfatterens navn, tittel, arbeidssted, adresse til arbeidssted, telefon dagtid og e-postadresse.

Andre side begynner med artikkelens tittel og en ingress på maksimalt 10 linjer ombrukt tekst, dvs. 600 tegn med mellomrom. Den skal være poengtert, kort og interessevekkende. Etter ingress følger artikkelteksten.

Engelsk sammendrag skal være maksimalt 200 ord.

Overskrifter og underoverskrifter skal være uten tallangivelser og klart angitt ved konsekvent bruk av typer (ikke store bokstaver). Det skal maksimum være tre overskriftsnivåer, inklusive hovedtittel.

Noter skal være i form av sluttnoter og følger i fortsettelsen av artikkelteksten.

Litteraturhenvisninger i teksten skrives etter følgende retningslinjer: I teksten settes forfatters etternavn og publikasjonens utgivelsesår: Moi (1998). Hvis forfatter ikke er nevnt i teksten, oppgis etternavn og utgivelsesår i parentes: (Moi 1998). Sideangivelse oppgis etter utgivelsesår: (Moi 1998:26). Hvis det er to forfattere, oppgis begge etternavn. Hvis det er mer enn to forfattere oppgis alle navn ved første referanse. Bruk deretter «m.fl.». Skill mellom referanser innen samme parentes ved å bruke semikolon.

Litteraturlisten ordnes alfabetisk etter forfatterens etternavn. Vi ønsker hele fornavn, ikke bare forbokstaver. Hvis det oppgis to eller flere arbeider av samme forfatter, settes det eldste arbeidet først. Eksempler:

Bøker:

Tucker, Judith 1985. *Women in Nineteenth Century Egypt*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tidsskrifter:

Haavind, Hanne 1994. «Kjønn i forandring – som fenomen og forståelsesmåte». *Tidsskrift for Norsk Psykologforening* (31) 9:767–783.

Antologier og artikkelsamlinger:

Børtnes, Jostein 2002. «Likekjønnet kjærlighet og guddommelig begjær». I: Halvor Moxnes, Jostein Børtnes og Dag Øistein Ensjo (red.): *Naturlig sex? Seksualitet og kjønn i den kristne antikken*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Mindre endringer i manus, som rettinger av skrivefeil og mindre språklige forbedringer, kan redaksjonen foreta uten å kontakte artikkelforfatteren. Større endringsforslag sendes forfatteren til vurdering.

Lykke til!

Redaksjonen

Postboksnummer
Postboksnummer

 Depotbiblioteket

h12078676

2012 Arg. 36 Nr. 2
Tidsskrift for kjønnsfor
kning (trykt)

